యోగతత్త్వ దర్శనము

- చర్ల గణపతిశాస్త్రి

Mohanpublication.com
Granthanidhi.blogspot.in
గ్రంథనిధి

MOHAN
PUBLICATIONS
Mohanpublications.com
Granthanidhi.blogspot.in
ఆధ్యాత్మిక, జ్యోతిష, వాస్తు, ఆరోగ్యాది అనేక
విషయాలు తెలుసుకోండి... ఫేస్‌బుక్
FB@mohanpublications
మోహన్ పబ్లికేషన్స్
కోటగుమ్మం, అజంతా హోటల్ ఎదుట,రాజమహేంద్రవరం - 533 101.

35911-84

ఓమ్

హరిః ఓమ్

ఆర్షగ్రంథమాల – ఎనిమిదవ మణిపూస

యోగతత్త్వదర్శనము

(పతంజలి)

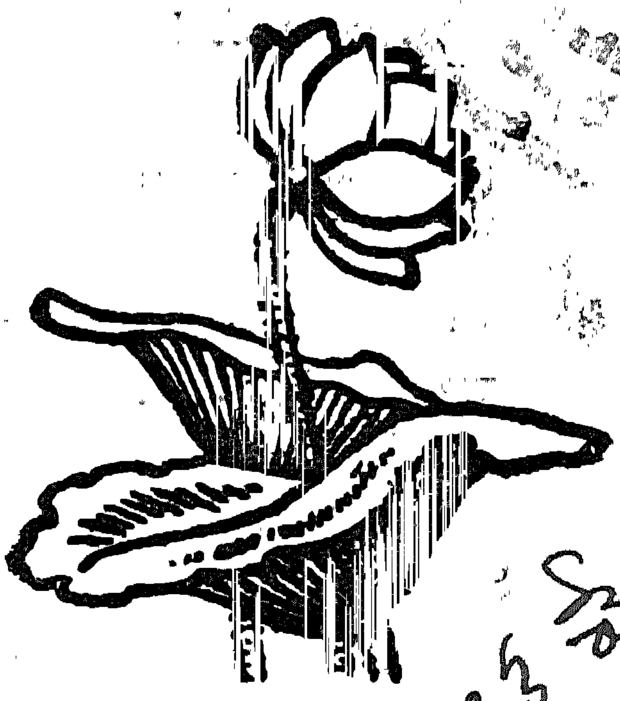

చర్ల గణపతిశాస్త్రి

-/ భూమిక /-

ఈ యోగతత్త్వ దర్శనము షడ్దర్శనములలో ఒకటి. దీనిని సేశ్వర సాంఖ్యదర్శన మనియు నందురు. ఇది పతంజలి రచితము. పతంజలి ఈ యోగశాస్త్రమునే గాక వ్యాకరణ మహాభాష్యమును వైద్యశాస్త్రమును రచించి నట్లు ఈ క్రింది శ్లోకముపలనఁ దెలియుచున్నది.

"యోగేన చిత్తస్య పదేన వాచాం, మలం శరీరస్య చ వైద్యకేన యోఽపాకరోత్తం ప్రవరం మునీనాం, పతంజలిం ప్రాంజలి రానతోఽస్మి" అని.

సమాధిలోఁ బురుషసాక్షాత్కారమునుబొందుటయె పరమ పురుషార్థము. సమాధి సిద్ధించుటలో మధ్యగాఁ ద్రికాల జ్ఞానము పరకాయ ప్రవేశము దివ్య శ్రోత్రాదులు అణిమాదులు సిద్ధించుననియు నవి క్షుద్రసిద్ధు లనియు సమాధికి విఘ్నకారు లనియు వానికి లోఁబడరా దనియుఁ జెప్పఁబడెను.

అసలు ఈ త్రికాల జ్ఞానాదులు సిద్ధించునా సిద్ధింపవా యను సందేహ ములో నున్నది నేటి లోకము. అసంభవముగాఁ దోఁచెడి యాకాశ యానము దూరశ్రవణ దూరదర్శనాదులు శ్రద్ధాదీక్షాతత్పరతలనుబట్టి యంత్రాదులద్వారా సిద్ధించునట్లుగనే ఆత్రికాలజ్ఞానాదులును సిద్ధించును. యోగులు కొందఱిలో అట్టి సిద్ధులు మనము చూచుచునే యున్నాము. విశ్వాసము దీక్షయు లేనిదే యేవియు సిద్ధింపనేరవు. విశ్వాస దీక్షలతో యోగదర్శనోక్త రీతిగా నాచరించి నచో అవి సిద్ధింపఁగలవని మనమాశింపవచ్చును. మనయనుభవములోఁగూడఁ గొన్ని చూపట్టుచున్నవి.

యంత్రాల ద్వారా నేఁడు సిద్ధించిన భౌతిక సిద్ధులు శాంతికి మాఱు అశాంతికిఁ ద్రోవ తీయుచున్నవి. ఈ యాధ్యాత్మిక సిద్ధులు మాత్రము జీవుని పవిత్రపఱచుచు అత్యంత శాంతిని గూర్చును. ఇందు చెప్పఁబడిన విభూతులు "పాఠశాలకుఁ బోనని పెంకితనము పూను కుఱ్ఱవానికి మిఠాయి పెట్టి పంపుట" వంటివి. విభూతులను ఆశించియైన సమాధి నభ్యసించి శాంతిని బొందుదురను నాశయముతో నివి చెప్పఁబడెను. అట్లని సిద్ధులు సిద్ధింపవనిమాత్రము గాదు. ధ్యాన ధారణ సమాధులు పూర్తిగా సిద్ధించిన పిదపఁ గలుగు సంయమముచే అవి కలుగునని యిందు చెప్పఁబడినది. అట్టి సిద్ధులనెగాక ఎడతెగని దీక్షతో విశ్వాసముతో పొంద యత్నించి సాధించి సమాధినికూడ పొంది కృతకృత్యుల మగుదుముగాక.

ఇట్లు,
బుధ విధేయుఁడు,
చర్ల గణపతిశాస్త్రి.

ఆర్ష విజ్ఞాన పరిషత్తు,
దుందుభి.

విషయసూచిక

విషయము	పుట
1. సమాధి పాదము	
1. యోగ నిర్వచనము	1
2. చిత్తవృత్తులు	2
3. అభ్యాసము-వైరాగ్యము	3
4. సంప్రజ్ఞాత సమాధి	4
5. అసంప్రజ్ఞాత సమాధి	5
6. ఈశ్వర నిర్వచనము	6
7. యోగ విఘ్నములు	7
8. చిత్తైకాగ్రత	8
9. సాక్షాత్కార భేదములు	11
2. సాధన పాదము	
10. యోగములు-క్లేశములు	
11. దుఃఖ భేదములు	
12. మోక్షము-ప్రజ్ఞలు	
13. యోగాంగములు	
14. ప్రతిపక్ష భావన	22
15. అహింసాది స్థిరతవల్ల వైర త్యాగాదులు	22
16. కాయాది సిద్ధులు	23
17. ఆసనములు	25
18. ప్రాణాయామములు	31
19. ధారణలు-ప్రత్యాహారము	36
3. విభూతి పాదము	
20. సంయమ మన నేమి ?	39
21. నిరోధ పరిణామము	40
22. పరిణామములు	41
23. త్రికాల జ్ఞానము	42
24. ప్రాణిరుత జ్ఞానము	43
25. పూర్వజన్మ జ్ఞానము	43
26. పరచిత్త జ్ఞానము-అంతర్ధానము	44
27. మరణ జ్ఞానము	45
28. విప్రకృష్ణ జ్ఞానము	46
29. సర్వభువన జ్ఞానము	47
30. నక్షత్ర జ్ఞానము	51
31. క్షుత్పిపాసాది శూన్యత	51
32. పురుషసాక్షాత్కారము	52
33. ప్రాతిభాది శక్తులు	53
34. పరకాయ ప్రవేశాదులు	53
35. ఆకాశ గమనము	55
36. భూతజయము	55
37. అణిమాది సిద్ధులు	57
38. ఇంద్రియ జయాదులు	58
39. కైవల్యోపాయము	58
40. వివేక జ్ఞానాదులు	60
4. మోక్ష పాదము	
41. సిద్ధి ధర్మాదులు	62
42. రాగాది వాసనలు	63
43. చిత్త వస్తు మార్గములు	65
44. చిత్తవృత్తులు స్వయముగ ప్రకాశింపవు	67
45. చిత్తము పరులకొఱకు	68
46. అనర్థహేతు నివృత్తి	69
47. ధర్మ మేఘము	70
48. మోక్షము	72

చిత్తవృత్తులతో నుండునపుడు ఆ చిత్తవృత్తుల యొక్క రూపము నొందును. చిత్తవృత్తులు లేనపుడు నిత్యము శుద్ధము బుద్ధము ముక్తమైన తన పూర్వరూప మొందును.

4. వృత్తి సారూప్య మితరత్ర

సూ. చిత్తవృత్తు లున్నపుడు ద్రష్ట ఆయా వృత్తులతో సమానమైన రూపము నొందును.

5. వృత్తయః పంచతయ్యః క్లిష్టాఽక్లిష్టాః

సూ. క్లిష్టములు సులభములునై నిరోధింపఁ దగిన యా చిత్తవృత్తు లైదు విధములు.

6. ప్రమాణ విపర్యయ వికల్ప నిద్రా స్మృతయః

సూ. ప్రమాణ, విపర్యయ, వికల్ప, నిద్రా స్మృతులు చిత్త వృత్తులు.

వివ:- ఇవి ముందు వివరింపఁబడును.

7. ప్రత్యక్షానుమా నాగమాః ప్రమాణాని

సూ. ప్రత్యక్షానుమాన శాబ్దములు ప్రమాణములు.

వివ:- తెలియని తత్త్వము బోధపడునట్లు చేయునది ప్రమాణము. ఇంద్రియ సంబంధమువలనఁగలుగుజ్ఞానము ప్రత్యక్షము. చెవి, చర్మము, కన్ను నాలుక, ముక్కు వీని సంబంధమువలనఁ గలిగిన శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధములు ప్రత్యక్షములని భావము. వ్యాప్త్యాది వృత్తిజన్య వ్యాపారము అనుమానము. పొగయున్నచోట నిప్పు ఉండును. అను అన్వయమును నిప్పు లేనిచోట పొగ యుండదు అను వ్యతిరేకమును వ్యాప్తి యందురు. యోగ్యశబ్దములవలనఁ గలుగు జ్ఞానము శాబ్దము.

8. విపర్యయో మిథ్యాజ్ఞాన మతద్రూప ప్రతిష్ఠమ్

సూ. వాస్తవిక రూపమందు నిలుకడలేని మిథ్యాజ్ఞానము విపర్యయము.

వివ :- ముత్యపుచిప్పయందు వెండియను జ్ఞానము విపర్యయము.

9. శబ్ద జ్ఞానానుపాతీ వస్తు శూన్యో వికల్పః

సూ. శబ్దవిషయక జ్ఞానము ననుసరించిన వస్తుశూన్యమగు జ్ఞానము వికల్పము

వివ :- శబ్దములతో చెప్పవచ్చునుగాని అవి నిజమునకుండవు. గొడ్డురాలి కొడుకు వెళ్ళుచున్నాడు. ఆకాశపుష్పమును తలలో బెట్టుకొనెను. ఎండమావుల నీటిలో స్నానము చేసెను. చెవులపిల్లి కొమ్ముతో జేసిన విల్లును ధరించెను. పైవానిలో గొడ్డురాలి కొడుకు మొదలయినవి యుండనపుడు వెళ్ళుట మొదలగునవి యెట్లు. ఇవి విపర్యయ జ్ఞానము అని భావము.

10. అభావ ప్రత్యయాలంబనా వృత్తి ర్నిద్రా

సూ. చిత్తవృత్తులు పుట్టకుండుటకు కారణమైన తమము నవలంబించి యుండువృత్తి నిద్ర.

11. అనుభూత విషయాఽసంప్రమోషః స్మృతిః

సూ. అనుభవించిన విషయములను బోగొట్టుకొనక జ్ఞాపకమునకు దెచ్చుకొనుట స్మృతి.

12. అభ్యాస వైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః

సూ. అభ్యాసమువలనను వైరాగ్యమువలనను చిత్తవృత్తులకు నిరోధము గలుగును. వానిని నిరోధించుకొనవచ్చును.

13. తత్ర స్థితౌ యత్నః అభ్యాసః

సూ. అందు చిత్తస్థైర్యముకొఱకు జేయు యత్నము అభ్యాసము.

14. సతు దీర్ఘకాల నైరంతర్య సత్కారాసేవితో దృఢభూమిః

సూ. ఆ యభ్యాసము చిరకాలము నిరంతము సేవించుటవలన తపశ్శ్రద్ధా బ్రహ్మచర్యాది సదాచరణములవలన దృఢమగును.

15\. దృష్టాను శ్రవిక విషయ వితృష్ణస్య వశీకార సంజ్ఞా వైరాగ్యమ్

సూ. ఐహికఫలములందును, వేదోక్తములగు స్వర్గాది ఫలములందును ఆశ లేని చిత్తమును వశీకరింపఁ జేసికొనుటయే వైరాగ్యము.

వివ:- వైరాగ్యము, అపరవైరాగ్యము, పరవైరాగ్యము అని రెండువిధములు అందు అపరవైరాగ్యము అసమానసంజ్ఞ, వ్యతిరేకసంజ్ఞ, ఏకేంద్రియ సంజ్ఞ, వశీకారసంజ్ఞ అని నాలుగువిధములు. పదార్థార్జనము దానిరక్షణ నాశము, హింసాదులగు ననేకదోషములను చూచుటవలనగలుగు జ్ఞాన పూర్వకాచరణము యతమానసంజ్ఞా వైరాగ్యము. ఈ యింద్రియములు జయింపఁబడినవి. ఇంక నివి జయింపవలసియున్నవి అను వ్యతిరేక నిశ్చయమే వ్యతిరేక సంజ్ఞావైరాగ్యము. బాహ్యేంద్రియ విషయము లగు రూపాదులందు రాగద్వేషాదులు నశింపఁగా ఒక మనస్సునందే యున్న మానావమానాది విషయక రాగద్వేషాదులను దొలఁగింపఁ జేయుట ఏకేంద్రియ సంజ్ఞావైరాగ్యము. పైసూత్రములో చెప్పబడినది వశీకార సంజ్ఞావైరాగ్యము.

16\. తత్పరం పురుషఖ్యాతే ర్గుణ వైతృష్ణ్యమ్

సూ. పరమపురుష సాక్షాత్కారమువల్ల దీనికంటె తక్కువగు సర్వ విషయము లందు ఆశలేకపోవుటె పర మను వైరాగ్యము.

17\. వితర్క విచా రానందాస్మి తానుగమా త్సంప్రజ్ఞాతః

సూ. సవితర్కము, సవిచారము, సానందము, సాస్మితము అని సంప్రజాత సమాధి నాలుగువిధములు.

వివ:- సంశయ విపర్యయములు లేకుండ భావింపఁదగిన స్వరూపమునుదెలియఁ జేయునది సంప్రజ్ఞాతము. మహాభూతములను, ఇంద్రియములను, విశే షావిశేషములను, భూతభవిష్య ద్వర్తమాన వ్యవహిత విప్రకృష్టను

లను,గుణదోషములను చూడనివానిని, విననివానిని, తెలియుబడనివానిని గూర్చి పూర్వాపర సంధానముతో భావనవల్లఁగలుగు సాక్షాత్కారము వితర్కము, దానితోఁగూడిన చిత్తవృత్తినిరోధము సవితర్కము. దోషములనుదెలిసికొని స్థూలాకారదృష్టినివీడి కారణములయిన శబ్దాదితన్మాత్రలు అహంకారము ప్రకృతిరూపములుగల మహాభూతేంద్రియముల సూక్ష్మములందు క్రమముగా ధారణాధ్యాన సమాధులవలన విశేషావిశేష సాక్షాత్కారము విచారము. విశేషముగా సూక్ష్మవస్తుపర్యంతము చరించుట విచారము అని వ్యుత్పత్తి. దానితోఁగూడినది సవిచారము. ఆ సవిచార దృష్టినిగూడ వీడి ధారణాధ్యాన సమాధులచే వెనుకటివలె ఆ సవిశేషావిశేష రూపముగా జ్ఞాతృజ్ఞేయాభేదముగా సుఖాకారమైనది ఆనందము. దానితోఁగూడినది సానందము. ఆనందముగలుగు పర్యంతము దోషదర్శనముద్వారా విరక్తిపొంది ఆధారమయిన పరమేశ్వరునియందు జీవేశ్వరరూపముతో ఒకటియైన కూటస్థచిన్మాత్ర రూపునికి జడములకంటె వేఱైన వివేకముతో ఆత్మ సాక్షాత్కారము గలుగుట అస్మిత దానితోఁగూడినది సాస్మిత. దేహాదులకంటె భిన్నుఁడను అనుజ్ఞానము. ఇదే చివరియవస్థ.

18. విరామ ప్రత్యయాభ్యాసపూర్వః సంస్కార శేషః అన్యః

సూ. ఆయాజ్ఞానముగూడ నింకఁజాలును అనువిశ్వాసమే రూపముగాఁ గల పరవైరాగ్యమును మాటిమాటికి అభ్యసించుటవలన సంభవించిన సంస్కారము మాత్రమే మిగిలిన చిత్తవృత్తి నిరోధము అసంప్రజ్ఞాత మనఁబడును.

19. భవప్రత్యయో విదేహ ప్రకృతి లయానామ్

సూ. దేహాపేక్షలేక సిద్ధులై యుండువారికిని, ప్రకృతియందే లీనమై యున్న వారికిని భవప్రత్యయము మనునసంప్రజ్ఞాతసమాధి గలుగును.

వివ:- అసంప్రజ్ఞాత సమాధి, "భవప్రత్యయము ఉపాయప్రత్యయము" అని రెండువిధములు. జన్మమాత్రమే కారణముగాఁగలది. అని భవప్రత్యయ

పదమున కర్థము. ముందు సూత్రములో ఉపాయప్రత్యయమును గూర్చి చెప్పఁబడుచున్నది.

20. శ్రద్ధావీర్యస్మృతి సమాధి ప్రజ్ఞాపూర్వక ఇతరేషామ్

సూ. తదితరులకు శ్రద్ధా వీర్య స్మృతి సమాధి ప్రజ్ఞాపూర్వకమైన ఉపాయప్రత్యయ అసంప్రజ్ఞాత సమాధి గలుగును.

వివ:- శ్రద్ధవల్ల వీర్యము, వీర్యమువల్ల స్మృతి. స్మృతివల్ల సమాధి. సమాధి వల్ల ప్రజ్ఞ గలుగును. శ్రద్ధాద్యుపాయములవల్ల ఈ ఉపాయ ప్రత్యయమను అసంప్రజ్ఞాతసమాధి గలుగునని భావము.

21. అధిమాత్రోపాయానాం తీవ్రసంవేగానామాసన్నః

సూ. అధికమైన వేగముగల్ల యధిక శ్రద్ధాద్యుపాయములుగల వారికి సమాధి యాసన్నమై యుండును.

22. మృదుమధ్యాధిమాత్రత్వాత్ తతోఽపి విశేషః

సూ. మృదు మధ్యాతిశయవేగము లుండినయెడల ఒకదాని కంటె నొకదానికి సమాధి విశేషముగా ఆసన్నమై యుండును.

వివ:- శ్రద్ధాదులలో మృదుతీవ్రముగలవానికి ఆసన్నమై, మధ్య తీవ్రముగల వానికి ఆసన్నతరమై. అతిశయ తీవ్రముగలవానికి ఆసన్నతమమై సమాధియుండునని భావము,

23. ఈశ్వర ప్రణిధానాద్వా

సూ. ఈశ్వర ధ్యానమువల్లనైనను ఆ సమాధి సిద్ధించును.

24. క్లేశకర్మ విపాకాశయైరపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వరః

సూ. క్లేశ, కర్మ, కర్మఫలాశయములచేఁ (అంటఁబడని) స్పర్శింపఁబడని పురుష విశేషుఁ డీశ్వరుఁడు.

వివ:- క్లేశములు = అవిద్యా, మమకార, రాగ, ద్వేష, అభినివేశములు,
కర్మములు = ధర్మాధర్మములు, విపాకములు = జాతి, ఆయువు
భోగములు. ఆశయములు = సంసారవిషయక జ్ఞానాదివాసనలు.

25. తత్ర నిరతిశయం సర్వజ్ఞ బీజమ్

సూ. ఈశ్వరునియందు నిరతిశయమైన సర్వజ్ఞత్వ బీజము గలదు.

వివ:- అనఁగా నిరతిశయ సర్వజ్ఞుఁ డీశ్వరుఁడని భావము.

26. స ఏష పూర్వేషామపి గురుః కాలేనానవచ్ఛేదాత్

సూ. కాలపరిమితి లేనివాఁడగుటవలన పూర్వులకుఁ గూడ నీతఁడే గురువు.

వివ:- పూర్వులు = బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరాదులు.

27. తస్య వాచకః ప్రణవః

సూ. ప్రణవము ఆ యీశ్వరుని దెలుపును.

వివ:- ప్రణవమనఁగా ఓంకారము. "ప్రణూయతే ఽనేన" అని వ్యుత్పత్తి. దీనిచే స్తుతింపఁబడును. లేక "ప్రణౌతి" అని వ్యుత్పత్తి. లోకము దీనిని స్తుతించును గాన ప్రణవము అని వ్యుత్పత్తి. సంకేతముచే పితాపుత్రాదుల నామముల వలె సంకేతముచే ఇది ఈశ్వరునికి ముఖ్యమైన పేరగునని భావము.

అ ఉ మ్ అను మూడక్షరములు సృష్టిస్థితిలయకారకులైన బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరుల ద్యోతకము. ఇందు అకారము స్వరములలో ప్రథమమైనది. ఏ స్థానము నుండియు నుచ్చరింపఁబడదు. మకారము చివరిదై పెదవులను మూయించుచున్నది. ఉకారము 'అ' నుండి 'మ' వరకు పొరలుచున్నది. ఇట్లు ఓంకారము సర్వశబ్దోచ్చారణ శక్తి స్వరూపమును దెలుపుచున్నది. దానిచే నిదియే మూలమగు సర్వ వ్యాపక సర్వజ్ఞ కావున భగవంతునికి పేరయినది. అవతీతి దీనిని ధ్యానించుటచే రక్షించుచున్నది. అను ధాతువునుండి వ్యుత్పత్తి చెప్పవచ్చును.

28. తజ్జప స్తదర్థ భావనమ్

సూ. ప్రణవార్థమును భావించుటయే యీశ్వరజపము.

29. తతః ప్రత్యక్చేత నాధిగమో అంతరాయాభావశ్చ

సూ. ఆ యీశ్వర జపమువల్ల జీవసాక్షాత్కారమును, యోగవిఘ్న నివృత్తియు నగును.

30. వ్యాధిస్త్యాన సంశయ ప్రమా దాలస్యావిరతి భ్రాంతి దర్శనా లబ్ధభూమిక త్వానవస్థితత్వాని చిత్త విక్షేపా స్తే అంతరాయాః

సూ. వ్యాధులు అసామర్థ్యము సందేహము ప్రమాదము మాంద్యము విషయాభిలాష భ్రాంతిదర్శనము లక్ష్యయోగాఽసిద్ధి యోగభ్రంశము ఇవి చిత్తవిక్షేపకరములగు విఘ్నములు.

31. దుఃఖ దౌర్మనస్యాంగమేజయత్వశ్వాస ప్రశ్వాసా విక్షేపసహభువః

సూ. దుఃఖము చిత్తచాంచల్యము అవయవకంపము శ్వాస నిశ్శ్వాసాధిక్యము ఇవి విక్షేపమునకుఁ దోఁబుట్టువులు.

32. తత్ప్రతిషేధార్థ మేకత త్త్వాభ్యాసః

సూ. ఈ యంతరాయములు నశించుటకు ఏదోయొక తత్త్వము నభ్యసింప వలయును.

వివ:- అట్టి యభ్యాసమువల్ల ఏకాగ్రత సిద్ధింపఁగా అంతరాయములు నశింపగా నీశ్వరధ్యానము సులభమగునని భావము.

33. మైత్రీ కరుణా ముదితో పేక్షాణాం సుఖదుఃఖ పుణ్యాపుణ్య విషయాణాం భావనా తశ్చిత్త ప్రసాదనమ్

సూ. సుఖవంతులఁగూర్చి స్నేహము, దుఃఖవంతులఁగూర్చి దయ, పుణ్యవంతులఁగూర్చి ప్రీతి, పాపాత్ములఁగూర్చి యుపేక్ష అను వీనిని భావించుటవల్లఁ జిత్తమునకుఁ బ్రసన్నత గలుగును.

వివ: - సుఖవంతులం గూర్చి యీర్ష్యను దుఃఖవంతులంగూర్చి తటస్థత్వమును పుణ్యవంతులంకూర్చి ద్వేషమును పాపాత్ములనుకూర్చియనుమోదమును పొందరాదని భావము.

34. ప్రచ్ఛర్దన విధారణాభ్యాం వా ప్రాణస్య

సూ. ప్రాణవాయువుయొక్క రేచకకుంభక పూరకములచేతనైనను చిత్త ప్రసన్నత గలుగును.

వివ :- రేచకము = కుడిముక్కుతో గాలివిడుచుట. కుంభకము = పీల్చిన గాలిని యథాశక్తిగా లోపలనిలుపుట. పూరకము = ఎడమముక్కుతో గాలిపీల్చుట. ప్రాణాయామమువల్లం బ్రసన్నత గలుగునని భావము.

35. విషయ వతీవా ప్రవృత్తి రుత్పన్నా మనసః స్థితి నిబంధినీ

సూ. మనస్సునకుం గలిగిన దివ్యగంధాది విషయకమైన ప్రవృత్తియును ఏకాగ్రతకుం గారణమగును.

వివ :- మనస్సును నాసికాగ్రమందు. జిహ్వాగ్రమందు, తాలుజిహ్వాగ్రమందు, జిహ్వామూలమందు నిలుపుటవలనం గ్రమముగాం గలిగిన దివ్యగంధ, దివ్యరస, దివ్యరూప, దివ్యస్పర్శ, దివ్యశబ్దవిషయకమైన ప్రవృత్తులును ఏకాగ్రతకు అనంగా చిత్తప్రసన్నతకుం గారణములని భావము.

36. విశోకావా జ్యోతిష్మతీ

సూ. సాత్త్విక ప్రకాశముగలిగిన శోకములేని మనఃప్రవృత్తియును ఏకాగ్రతకుం గారణము.

వివ: - హృదయపద్మమందు, కల్లోలములు శాంతించిన సముద్రమువంటి చిత్త సత్త్వమును భావించువాని మనస్సు ప్రసన్నమై యుండునని భావము

37. వీతరాగ విషయంవా చిత్తమ్

సూ. వీతరాగులను ధ్యానించు చిత్తముగూడ స్థిరమై యుండును.

వివ :- వీతరాగులైన సనకాదులను ధ్యానించినమనస్సు వీతరాగమై కాముః లను ధ్యానించిన కాముకమై యుండునని భావము.

38. స్వప్న నిద్రా జ్ఞానాలంబనంవా

సూ. ప్రపంచమును స్వప్నమువలెను, మేల్కొన్న ప్రాణులను నిద్రించు వారివలెను, విరక్తితోఁ జూచుజ్ఞానమున కాధారమగు మనస్సుగూడ స్థిరమైయుండును.

వివ :- నిద్రించువారికి స్వప్నము కనిపించునట్లు, మేల్కొన్నవారికి ఈ ప్రపంచము కనిపించును. దానిని విరక్తితో దాని నిజస్వరూపమును గాంచు వారి మనస్సు ప్రసన్నమై యుండునని భావము.

39. యథాభిమత ధ్యానాద్వా

సూ. తమకిష్టమైన యా యా దేవతాదుల ధ్యానమువలనఁగూడ మనస్సు స్థిరమై యుండును.

40. పరమాణు పరమ మహత్త్వాన్తో అస్య వశీకారః

సూ. పరమాణువు మొదలుకొని పరమ మహత్పదార్థము వఱకు నుండు సర్వము ను ఇట్టి స్థిరమైన మనస్సునకు వశమై యుండును.

వివ :- సూక్ష్మవిషయములను భావించుటచేఁ బరమాణువులవఱకు వశమైనది అనఁగా అడ్డులేనిదగును. ఇట్లే మహత్పదార్థమును భావించుటచే మహత్తువఱకు మనస్సు అడ్డులేనిదగును. అన్నిచోట్ల ఇటువంటి మనస్సుకు స్వాతంత్ర్యముండును.

41. క్షీణవృత్తే రభిజాతస్యేవ మణేర్గ్రహీతృ గ్రహణ గ్రాహ్యేషు తత్స్థ తదంజనతా సమాపత్తిః

సూ. క్షీణించిన చిత్తవృత్తులుగల మనుష్యునియందు నిర్మలమైన యద్దము నందువలె గ్రహీత, గ్రహణసాధనములు, గ్రాహ్యములు అను వీని విషయమై బాగుగా తదాకారరూప సాక్షాత్కారమగును.

వివ :- ఇట్లు ధ్యేయముకంటె నితరమైన విషయము నశించిన మనుష్యుని యందుఁ గలుగునని తెలియవలెను. పైమురికి తుడిచివేయుటవలన అద్దమునందు దాని దగ్గఱివస్తువుల యాకారము భాసించునట్లు వృత్తులు క్షీణించినందువల్ల గ్రహీతలోనగునవి భాసించునని భావము. గ్రహీత = పురుషులందఱు, గ్రహణసాధనములు = కర్మేంద్రియములైదు. జ్ఞానేంద్రియములయిదు. మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, మొత్తము పదమూఁడు. గ్రాహ్యదులు = స్థూలసూక్ష్మ సూక్ష్మతరములు. అవి పంచభూత పంచతన్మాత్ర ప్రకృతిరూపములు.

42. తత్ర శబ్దార్థ జ్ఞాన వికల్పైః సంకీర్ణా సవితర్కా సమాపత్తిః

సూ. అందు శబ్దార్థ జ్ఞానములయొక్క వికల్పములచే సంకీర్ణమైన సాక్షాత్కారము సవితర్కమనఁబడును.

వివి :- స్థూలసాక్షాత్కారము సవితర్కము నిర్వితర్కము అని రెండు విధములు ముందుగా గోవు అను శబ్దము పిదప ఆవు అను నర్థము పిదపగోమూర్తి జ్ఞానము గలుగును. ఈ మూఁటికిని అభేదముగాఁగలిగిన భ్రమయే వికల్పము.

43. స్మృతి పరిశుద్ధౌ స్వరూప శూన్యే వార్థ మాత్ర నిర్భాసా నిర్వితర్కా

సూ. వికల్పస్మృతి పరిశుద్ధమైనపుడు స్వరూపము లేనిదివలె ధ్యేయార్థము మాత్రమే ప్రకాశించు సాక్షాత్కారము నిర్వితర్క మనఁబడును.

44. ఏతయైవ సవిచారా నిర్విచారా సూక్ష్మ విషయా వ్యాఖ్యాతా

సూ. ఈ స్థూల సాక్షాత్కారమును బట్టియే సవిచారము నిర్విచారము అని ద్వివిధమై యుండు సూక్ష్మ విషయక సాక్షాత్కారము వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది.

వివ:- ఈ స్థూల సాక్షాత్కారమందలి వాసన సూక్ష్మమందు దేశకాల ధర్మాది సూక్ష్మయుక్తముగ సాక్షాత్కరించుట సవిచారము, సవిచారము గలిగిన పిదప కేవల సూక్ష్మవిషయకమై దేశకాల ధర్మాదిశూన్యముగానగు సాక్షాత్కారము నిర్విచారము.

45. సూక్ష్మ విషయత్వం చాలింగ పర్యవసానమ్

సూ. పార్థివాది పరమాణుసూక్ష్మ విషయకజ్ఞానము సర్వప్రకృతికి మూల కారణమైన యలింగ మనుప్రకృతివఱకు నుండును.

వివ :- ఎక్కడను లయము పొందనిదిగాన అలింగమని వ్యుత్పత్తి. ఈయలింగ మనునది సర్వ ప్రకృతికి మూలకారణము.

46. తా ఎవ సబీజః సమాధిః

సూ. గ్రహీతృ గ్రహణ గ్రాహ్యవిషయకమైన సాక్షాత్కారములే సంప్రజ్ఞాత యోగమగును.

47. నిర్విచార వైశారద్యే అధ్యాత్మ ప్రసాదః

సూ. నిర్విచార సాక్షాత్కారము నిర్మలముగ నున్నపుడు ఆత్మప్రసన్నత గలుగును.

48. ఋతంభరా తత్ర ప్రజ్ఞా

సూ. ఆత్మ ప్రసన్నత గలిగినపుడు సత్యభరణ ప్రజ్ఞ గలుగును

వివ :- ఆత్మ ప్రసన్నత గలిగినపుడు కూటస్థ నిత్య పురుష సాక్షాత్కారమగునని భావము.

49. శ్రుతానుమానప్రజ్ఞాభ్యా మన్య విషయా విశేషార్థత్వాత్

సూ. విశేషప్రయోజన ముండుటవలన శాబ్దానుమాన ప్రజ్ఞలకంటె యోగజన్య ప్రజ్ఞ తదితర విషయమైనది.

50. తజ్జః సంస్కారో అన్య సంస్కార ప్రతిబంధీ

సూ. ఆ ప్రజ్ఞవలనఁగలిగిన సంస్కారము మిగిలిన సంస్కారములను బోఁగొట్టును.

51. తస్యాపి నిరోధే సర్వ నిరోధా న్నిర్బీజః సమాధిః

సూ. ఆ సంస్కారమునుగూడ నిరోధించినపుడు సర్వము నిరోధించినట్లగుట వలన అసంప్రజ్ఞాత సమాధిగలుగును.

ఇది

పతంజలిచే రచింపఁబడి చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే ననువదింపఁబడిన

యోగతత్త్వ దర్శనమందు సమాధిపాదము.

—/—

2. సాధన పాదము

1. తపః స్వాధ్యా యేశ్వర ప్రణిధానాని క్రియాయోగః

సూ. తపస్సు స్వాధ్యాయము పరమేశ్వరార్పణబుద్ధి ఇవి క్రియారూపమైన యోగములు.

వివ :- యోగమునకు మందాధికారి ఆరురుక్షువనువాఁడు. మధ్యమాధికారి యుంజానుఁడనువాఁడు. ఉత్తమాధికారి యోగారూఢుఁడనువాఁడు. మొదటి సమాధిపాదము ఉత్తమాధికారులయిన జడభరతాదులకుఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడిది మధ్యమాధికారియగు యుంజానునకుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. స్వాధ్యాయము = ప్రణవాదిజపమును, మోక్షశాస్త్రాధ్యయనమును, తపస్సు మొదలైనవి యాచరింపనివారికి యోగము సిద్ధింపదని భావము.

2. సమాధి భావనార్థః క్లేశతనూ కరణార్థశ్చ

సూ. అవి చిత్తైకాగ్ర్య రూపమగు సమాధిని గలిగించుటకును క్లేశములను తగ్గించుటకును నుపయోగించును.

3. అవిద్యాస్మితా రాగద్వేషాభి నివేశాః క్లేశాః

సూ. అవిద్య అస్మిత రాగము ద్వేషము అభినివేశములు క్లేశములు.

4. అవిద్యాక్షేత్రముత్తరేషాం ప్రసుప్త తనువిచ్ఛిన్నోదారాణామ్

సూ. ప్రసుప్తముగను, స్వల్పముగను, అస్ఫుటముగను, వృత్తిరూపముతో నభివ్యక్తముగను, నున్న యస్మితాదులకు అవిద్య పుట్టిల్లు.

వివ :- అవిద్యాదులు ముందుముందు సూత్రములచే వివరింపఁబడును.

5. అనిత్యాశుచి దుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచి సుఖాత్మ ఖ్యాతి రవిద్యా

సూ. అనిత్యమును నిత్యమనియు, శుచిని అశుచియనియు, దుఃఖమును సుఖమనియు, అనాత్మను ఆత్మయనియు తలంచుట యవిద్య.

వివ:- ఇది పాపాదులందు పుణ్యత్వాదిబుద్ధుల కుపలక్షణము, సత్యజ్ఞాన విరోధి యగు విపరీతజ్ఞానము అవిద్యయని దెలియునది.

6. దృగ్దర్శన శక్త్యో రేకాత్మ తేవాస్మితా

సూ. ద్రష్టృ దర్శనశక్తులొకటివలె బుద్ధి గలుగుట యస్మిత.

వివ:- ఆత్మ శరీరము లొకటిగాఁదలంచుట యస్మితయని భావము.

7. సుఖానుశయీ రాగః

సూ. సుఖ విషయక మగుక్లేశము రాగము.

8. దుఃఖానుశయీ ద్వేషః

సూ. దుఃఖ విషయకమగు క్రోధము ద్వేషము.

9. స్వరసవాహీ విదుషః అపి తథా రూఢః అభినివేశః

సూ. విద్వాంసునికిఁగూడఁ దన సంస్కారముచేఁ గలిగి యవిద్వాంసుని యందువలెఁ బ్రసిద్ధమై యున్న క్లేశ మభినివేశము.

10. తే ప్రతిప్రసవ హేయాః సూక్ష్మాః

సూ. ఆసూక్ష్మ క్లేశములు చిత్తనాశముచేత నుచ్ఛేదింపఁదగినవి.

11. ధ్యాన హేయా స్తద్వృత్తయః

సూ. ఆక్లేశవృత్తులు ధ్యానముచేత నుచ్ఛేదింపఁదగినవి.

12. క్లేశమూలః కర్మాశయో దృష్టాదృష్ట జన్మ వేదనీయః

సూ. వర్తమాన భవిష్యజ్జన్మలందుఅనుభవింపఁదగిన ధర్మాధర్మములుక్లేశము లకు మూలములు.

వి:- నందీశ్వరుఁడు మనుష్యపరిణామమును వీడి ధర్మముచే దేవుఁడయ్యెను అధర్మముచే నహుషుఁడు పామయ్యెను.

13. సతిమూలే తద్విపాకో జాత్యాయుర్భోగాః

సూ. ధర్మాధర్మములకు మూలమైన క్లేశమున్నపుడే వానికి ఫలములైన జన్మము, ఆయువు, భోగములు గలుగును.

14. తేహ్లాద పరితాప ఫలాః పుణ్యాపుణ్య హేతుత్వాత్

సూ. అవి యిదివఱలోఁ జేయఁబడిన పుణ్య పాపములనుబట్టి గలిగినవిగాన సుఖదుఃఖ ఫలములను గలిగించును.

15. పరిణామతాప సంస్కార దుఃఖై ర్గుణవృత్తి విరోధాచ్చ దుఃఖమేవ సర్వం వివేకినః

సూ. పరిణామ తాప సంస్కారములవల్లఁ గలిగిన దుఃఖములతో సత్త్వాదిగుణ వృత్తులగు సుఖదుఃఖ మోహములకు విరోధము లేకపోవుట వల్లనుగూడ జన్మాదిగుణములు సర్వమును వివేకవంతునికి దుఃఖమే.

వి:- పరిణామదుఃఖము :- సుఖానుభవకాలములోని సుఖమందు రాగము తదన్యకాలమందు ద్వేషము గలుగును. ఇతర ప్రాణికి బాధలేకుండ ఆ సుఖము అనుభవింపఁబడదుగాన హింసాదులు తప్పవు. వానివల్ల అదృష్టాదులద్వారా పిదప దుఃఖము. తాపదుఃఖము: సుఖకాలమందును ఇంకను అధికమగు నితరుల సుఖమును జూచి తాపముగలిగి దానివల్ల వచ్చిన దుఃఖము. సంస్కారదుఃఖము :- సుఖానుభవమువల్లఁ గలిగిన యధిక సంస్కారముచే దాని స్మరణమువల్ల రాగమును ఆ స్మరణమున

కడ్డురాఁగా ద్వేషము, వానివల్ల కర్మలు, వానివల్ల విపాకము పిదప అనుభవము. పిదప వాసన కలుగును. యోగికన్నువంటివాఁడు. సాలె పురుగుదారము స్వల్పమైనను కంటిలో పడిన వెంటనే చాలా బాధ గూర్చును. కాని యితరమగుచోట పడిన బాధ గూర్పదు. అట్లీయనాది దుఃఖప్రవాహము స్వల్పముగా నున్నను ఇతరునిగాకయోగినేబాధించు నని భావము. దుఃఖమునకు మూలము అవిద్య. వివేకము గలుగఁగా అవిద్య నశించును. పిదప అవిద్యామూలములగు క్లేశములు పోవును. పిదప పాపపుణ్యములుగలుగవు. ఇదివఱకటి పాపాదులు అనుభవించుట వల్లను దేహాంతమున నింక పూర్వపాపాదులు లేవు గావునను బునర్జన్మ లేదు. దానినే మోక్షమందురు. ఈశాస్త్రము చతుర్విధము, 1. హేయము= సాంసారికదుఃఖము, 2. హేయహేతువు=సాంసారిక దుఃఖహేతువగు నవిద్య. 3. హానము=సర్వదుఃఖనివృత్తిమోక్షము. 4. హానోపాయము= మోక్షసాధనమగు వివేకసాక్షాత్కారము.

16. హేయం దుఃఖ మనాగతమ్

సూ. రాఁబోవు దుఃఖములు పోఁగొట్టుకొనఁదగినవి.

వి:- కడచినవి యనుభవించినఁగాని పోఁగొట్టుకొనుటకు వీలులేదు. కడచుచున్నవిగూడ ఎప్పటికప్పుడే యుతని వివేకముచే నశించును. ఇఁక మిగిలినవి రాఁబోవునవే. ఇదివఱకు తగిలినగాయముయొక్క బాధ అనుభవముచే పోవును. వర్తమానమందు జాగరూకతచేతగులదు, రాఁబోవునది పోగొట్టుకొనవలయును.

17. ద్రష్టృ దృశ్యయోః సంయోగో హేయ హేతుః

సూ. ద్రష్టకును దృశ్యములగు సుఖదుఃఖ మోహములకును గలసంబంధము దుఃఖమునకు హేతువు.

18. ప్రకాశ క్రియా స్థితి శీలం భూతేంద్రియాత్మకం భోగాపవర్గార్థం దృశ్యమ్

సూ. ప్రకాశశీలమైన యాత్మయు, క్రియాశీలమైన దశేంద్రియములును. స్థితిశీలమైన భూతములును, భోగమోక్షములై దృశ్యము అని చెప్పఁబడును.

వివ:- ప్రకాశ క్రియా స్థితిశీలములనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణశీలములని భావము.

19. విశేషావిశేష లింగమాత్రాలింగాని గుణ పర్వాణి

సూ. విశేషములు, అవిశేషములు, లింగమాత్రములు అలింగములు అనునవి గుణములనెడి చెట్లకు ఆకులు కొమ్మలు మొలకలు గింజలువంటివి.

వివ:- ఇంద్రియములు 10. మనస్సు 1. భూతములు 5. మొత్తము 16. వికారములు. ఇవి విశేషములనఁబడును. శబ్ద స్పర్శ రూప రసగంధములనెడి పంచతన్మాత్రలు అయిదు, అహంకారము ఒకటి. మొత్తము 6 విశేషములనఁబడును. లింగమాత్రము – మహత్తత్త్వము. అలింగము గుణముల సామాన్యస్థితి.

20. ద్రష్టా దృశిమాత్రః శుద్ధః అపి ప్రత్యయానుపశ్యః

సూ. జ్ఞానమాత్ర రూపుఁడైన ద్రష్ట శుద్ధుఁడైనను బుద్ధి వృత్తులను అనుకరించువానివలె విషయములను జూచును.

21. తదర్థ ఏవ దృశ్యస్యాత్మా

సూ. దృశ్యముయొక్క స్వరూపము ఆద్రష్టయొక్క భోగమోక్షములే ఫలముగ్గాది.

22. కృతార్థం ప్రతి నష్ట మప్యనష్టం తదన్య సాధారణత్వాత్

సూ. పురుషార్థము సిద్ధించిన పురుషునిగురించి దృశ్యములు నశించినను పురుషార్థసిద్ధి పొందనివానికి సాధారణ మగుటవల్ల నవి నశింపవు.

వివ:- సిద్ధిపొందనివారికై యవి యెల్లకాలము నుండు నని భావము.

23. స్వస్వామి శక్త్యోః స్వరూపోప లబ్ధిహేతుః సంయోగః

సూ. భోగ్యమగు దృశ్యమునకు భోక్తయగు ద్రష్టకును విషయములను అనుభవించుట కొఱకును ఆత్మను దర్శించుట కొఱకును హేతువైనది సంయోగము.

24. తస్య హేతు రవిద్యా

సూ. ఆసంయోగమునకు అవిద్య మూలకారణము.

25. తదభావా త్సంయోగాభావో హానం తద్దృశేః కైవల్యమ్

సూ. అవిద్య లేనందువలన దృశ్యముతో సంయోగము గలుగకపోవుటయే మోక్షము. అదే చైతన్యమునకుఁ గైవల్యము.

26. వివేకఖ్యాతి రవిప్లవా హానోపాయః

సూ. మిథ్యాజ్ఞాన వాసనవల్ల బాధనొందక ప్రకృతి వివేచనమువల్లఁ బురుష సాక్షాత్కారము పొందుటయే మోక్షోపాయము.

27. తస్య సప్తధా ప్రాన్త భూమిః ప్రజ్ఞా

సూ. యోగజ సాక్షాత్కార రూపమైన మోక్షోపాయముయొక్క ప్రజ్ఞ యేడు విధములుగ నున్నది.

వివ:- 1 హేయమైన దుఃఖమును దెలిసికొంటిని ఇంక నేను దెలిసికొనవలసినది లేదు అనునది మొదటి ప్రజ్ఞ 2 దాని ఫలానుభవము పొందుటవల్ల నింకఁ బొందవలసినది లేదు అనునది రెండవ ప్రజ్ఞ 3 హేయహేతువు

లైన అవిద్య, సకామకర్మ మొదలగునవి పూర్తిగానశించినవి ఇంక నశింపవలసినవి లేవు అనునది మూడవప్రజ్ఞ. 4 దుఃఖహానరూపమైన మోక్షఫలము అసంప్రజ్ఞాత యోగముచేత సాక్షాత్కరింపఁబడినది. ఇంక తెలిసికొనవలసిన పురుషార్థము మిగులలేదు అనునది నాల్గవప్రజ్ఞ. 5 నా బుద్ధి సమాప్త భోగ మోక్షములు గలది కాఁగలదు అనునది ఐదవప్రజ్ఞ 6 బుద్ధిరూపముగాఁ బరిణమించిన సత్త్వాదిగుణములు స్వకారణమందు లయింపఁగల వనునది ఆఱవప్రజ్ఞ. 7 లయించిన యాగుణములు కొండమీఁద నుండిపడిన ఱాళ్ళు మరలఁబైకిచేరనట్లుగా తిరిగి బుద్ధి రూపముగాఁ బరిణమింప వనునది ఏడవప్రజ్ఞ. ఈ ఏడింటిని ఆచరణ లోనికిఁ దెచ్చుకొనిన విద్వాంసుని జ్ఞాననిష్ఠ సద్యో ముక్తిదాయిని అనునది తెలిసికొనవలయును.

28. యోగాంగానుష్ఠానా దశుద్ధిక్షయే జ్ఞానదీప్తిరావివేక ఖ్యాతేః

సూ. యోగాంగముల ననుష్ఠించుటవలన ప్రకాశము నావరించు క్లేశములు నశింపఁగా ప్రకృతిపురుష వివేక సాక్షాత్కారము పర్యంతము జ్ఞానదీప్తి అగును.

29. యమనియమాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధారణాధ్యాన సమాధయో ఽష్టావంగాని

సూ. యమ, నియమ, ఆసన, ప్రాణాయామ, ప్రత్యాహార, ధారణా, ధ్యాన, సమాధు లెనిమిది యోగాంగములు.

30. తత్రాహింసా సత్యాస్తేయ బ్రహ్మచర్యాపరిగ్రహా యమాః

సూ. అహింస, సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము ఇవి యమము లనఁబడును.

వివ :- అహింస=ప్రాణులను మనసా, వాచా, కర్మణా హింసింపకుండుట, సత్యము=వాఙ్మనసముల యథార్థత్వము. అస్తేయము=ఇతరధనము లపహరింపకపోవుట, బ్రహ్మచర్యము=అష్టవిధమైన మైథునముల

ద్యజించి పరమేశ్వరునియందుఁ జరించుట. "స్మరణం కీర్తనం, కేళిః ప్రేక్షణం గుహ్య భాషణం। సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియానివృత్తి రేవచ". స్మరణము. కీర్తించుట, కలిసియాడుట, చూచుట, రహస్య సంభాషణము, సంకల్పము, ప్రయత్నము, క్రియానిర్వాణము ఇవి యష్టవిధమైథునములు. అపరిగ్రహము = హింసాదులగు ననేక దోషములు వానివల్ల గలుగుచుండుటచే పదార్థములను స్వీకరింపకుండుట.

31. జాతి దేశకాల సమయానవచ్ఛిన్నాః సార్వభౌమా మహావ్రతమ్

సూ. జాతి, దేశ, కాల, సమయముల నియమములేకుండ సర్వ జాత్యాది సాధారణములైన యహింసాది యమములు మహావ్రతము లనఁబడును

వివ :- జాతి=మనుష్యత్వాదులు, దేశ=తీర్థాదులు, కాల=చతుర్దశి అమావాస్య మొదలగునవి. సమయములు=యుద్ధాదులు.

32. శౌచ సంతోషతపః స్వాధ్యాయేశ్వర ప్రణిధానాని నియమాః

సూ. శౌచము, సంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, దైవప్రణిధానము, ఇవి నియమములు,

వివ :- దైవప్రణిధానము=పరమేశ్వరార్పణబుద్ధి.

33. వితర్కబాధనే ప్రతిపక్ష భావనమ్

సూ. వితర్కాదులచే యమాదులకు బాధకలుగుచున్నడు ప్రతిపక్షభావము చేయవలయును.

వివ:- "నేనిని జంపెదను అనృతమైనను పలుకుదును పరధనమైనను అపహరింతును పరస్త్రీగమనమైనఁ జేయుదు"నను దుష్టమార్గములచే బాధింపఁబడినపుడు సంసారాగ్నిచేఁ గాల్చఁబడి యా బాధనుండిమరలుటకై యోగధర్మమును శరణుచొచ్చితిని. ఇట్టి నేను మరల ఆ దుర్మార్గములలోనే పడినచోఁ "గుక్కబుద్ధివంటివాఁడ నగుదును కక్కినకూడు దిన్నవాఁడ నగుదు నని ప్రతిపక్ష భావన చేయవలయునని భావము.

34. వితర్కా హింసాదయః కృతకారితానుమోదితా లోభక్రోధ మోహపూర్వకా మృదుమధ్యాధిమాత్రా దుఃఖాజ్ఞానానన్తఫలా ఇతి ప్రతిపక్ష భావనమ్

సూ. వితర్కము లని పిలువఁబడు హింసాదులు లోభ క్రోధమోహ పూర్వకములై మృదుమధ్యాతిప్రమాణములై చేయఁడినను, జేయింపఁబడినను అనుమతింపఁబడినను దుఃఖము అజ్ఞానము అనెడి యంతులేని చెడ్డఫలముల నొసఁగు నని ప్రతిపక్షభావన చేయవలయును.

35. అహింసా ప్రతిష్ఠాయాం తత్సంనిధౌ వైరత్యాగః

సూ. అహింసయందు స్థిరత్వము సిద్ధింపఁగా అహింసకుల సన్నిధియందు సర్వప్రాణులయందు వైరత్యాగము గలుగును.

వివ :- మనుష్యులలోని వైరములు, పిల్లి యెలుక, మేక, పులి మొదలగు వానిలోని సహజవైరములు, సర్ప శార్దూల సింహాదులకు ఇతర ప్రాణులను గురించిన వైరములును పోవునని భావము.

36. సత్యప్రతిష్ఠాయాం క్రియాఫలాశ్రయత్వం

సూ. సత్యమందు స్థిరత సిద్ధింపఁగా సత్యవంతుల మాట మాత్రముచేతనే ధర్మాది క్రియలును స్వర్గాది ఫలములును సిద్ధించును.

37. అస్తేయ ప్రతిష్ఠాయాం సర్వరత్నోపస్థానమ్

సూ. అస్తేయ ప్రతిష్ఠ గలుగఁగా సర్వరత్నములు వాని మాటచేతనే సిద్ధించును.

వివ :- సర్వరత్నములు=సర్వశ్రేష్ఠవస్తువులని భావము.

38. బ్రహ్మచర్య ప్రతిష్ఠాయాం వీర్యలాభః

సూ. బ్రహ్మచర్య ప్రతిష్ఠ గలుగఁగా అలౌకిక సామర్థ్యము గలుగును.

39. అపరిగ్రహస్థైర్యే జన్మకథన్తాసంబోధః

సూ. అపరిగ్రహ స్థైర్యము గలుగఁగా పూర్వాపర జన్మస్మృతి గలుగును.

వివ :- "నే నెవఁడను ఎట్లుంటిని ఇది యంతయునేమి మనము ముందెట్లు గాఁగలము" మొదలుగ సర్వస్మృతులు గలుగునని భావము.

అవతారిక :- ఇంతవరకు యమస్థైర్యమందు సిద్ధులు చెప్పఁబడెను. ఇంక నియమ స్థైర్యమున సిద్ధులు చెప్పఁబడుచున్నవి.

40. శౌచాత్స్వాంగజుగుప్సా పరైరసంసర్గః

సూ. శౌచస్థైర్యమువల్ల శరీరమందు జగుప్సయును పరులతోఅసంసర్గమును గలుగును.

వివ :- మట్టి, నీరు మొదలగువానిచే ఎంత శుద్ధిగావించినను శరీరశుద్ధి గలుగక దినదినము ఎప్పుడు మానిన నప్పుడే శరీర మపరిశుద్ధ మగు చుండుట వల్ల ఈ భౌతిక శరీరమందు జుగుప్స గలుగును. స్వశరీరమందేజుగుప్స గలిగినప్పుడు ఇఁక వ్యామోహకరములగు భార్యాపుత్రాది పరశరీరము లందు జుగుప్స గలుగుటలో వింత యేమియని భావము.

41. సత్వశుద్ధిసౌమన స్యైకాగ్ర్యేన్ద్రియజయాత్మదర్శనయోగ్య త్వాని చ

సూ. శౌచస్థైర్యమువల్ల సత్త్వశుద్ధియు దానినుండి సౌమనస్యము దాని నుండి ఏకాగ్రత దానినుండి యింద్రియజయము దానినుండి ఆత్మ దర్శన యోగ్యతయును గలుగును.

42. సంతోషాదనుత్తమ సుఖలాభః

సూ. సంతోష స్థిరతవల్ల నత్యుత్తమమైన యనంత సుఖము గలుగును.

వివ :- శ్లో. యచ్చ కామసుఖంలోకే, యచ్చ దివ్యం మహత్సుఖం
తృష్ణాక్షయ సుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీంకలాం॥
"లోకమందలి కామసుఖము మహాదివ్యసుఖమును దృష్ణానాశము
వలని సుఖమునకుఁ బదునాఱవవం తయినను గావు."

43. కాయేన్ద్రియ సిద్ధిరశుద్ధిక్షయాత్తపసః

సూ. తపస్సు పాపమును నశింపఁజేయునదిగాన కాయసిద్ధిని, ఇంద్రియసిద్ధిని గలిగించును.

వివ :- కాయసిద్ధి = అణిమాదిసిద్ధి, ఇంద్రియసిద్ధి = దూరశ్రవణాదులు.

44. స్వాధ్యాయాదిష్టదేవతాసంప్రయోగః

సూ. స్వాధ్యాయమువల్ల నిష్టదేవతాదర్శనము గలుగును.

45. సమాధిసిద్ధి రీశ్వర ప్రణిధానాత్

సూ. దైవప్రణిధానమువల్ల సమాధిసిద్ధి గలుగును.

46. స్థిరసుఖమాసనమ్

సూ. స్థిరము సుఖకరమునైన యాసనము వేయువలెను.

వివ :- ఆసనములు వాని భేదములు హఠయోగ దీపికాది గ్రంథములయందుఁ దెలియవలెను.

47. ప్రయత్నశైథిల్యానన్త సమాపత్తిభ్యామ్

సూ. చలనాది ప్రయత్నములను ముగించుటవల్లను భూమినిదాల్చిన యాది శేషునియందు చిత్తము నిలుపుటవల్లను ఆసనసిద్ధి గలుగును.

వివ :- సమస్తగోళములు ఆకాశమున ఆకర్షణశక్తిచే వాయువుచే నిలఁబెట్టఁ బడుచున్నవిగాన ఆ వాయు ప్రవాహమునే పవనాహారియగు నాదిశేషువగ ఆరోపింపఁబడెనని తెలియునది.

48. తతోద్వంద్వానభిఘాతః

సూ. ఆసనస్థైర్యమువల్ల శీతోష్ణాది ద్వంద్వబాధ గలుగదు.

ఆసనములు :

శరీరమనస్సులకు స్థిరత్వము ఆరోగ్యము అవయవములకు తేలికదన మును చేకూర్చును. ఎనుబదినాలుగు లక్షల జీవరాసుల యవయవ విన్యాస ములు ఎనుబదినాలుగు లక్షల ఆకారములుగ నుండును. ఒక్కొక్క యవయవ విన్యాసము ఒక్కొక్క ఆసనమన్నమాట. "ఆసనానిచతావంతి యావంతో జీవజాతయః, ఏతేషామఖిలాన్ భేదాన్ విజానాతి మహేశ్వరః." అందులో 84 ఆసనములను యోగజ్ఞులు చెప్పిరి. అందును యోగసాధనకు 1. స్వస్తి కము, 2. గోముఖము, 3. వీరాసనము, 4. కూర్మాసనము, 5. ధనురాస నము, 6. కుక్కుటాసనము, 7. మత్స్యేంద్రాసనము, 8. పశ్చిమోత్తానాస నము, 9. మయూరాసనము, 10. సిద్ధాసనము, 11. పద్మాసనము, 12. భద్రాసనము, 13. ముక్తాసనము, 14. సర్వాంగాసనము, 15. హలాస నము, 16. యోగనిద్రాసనము, 17. శవాసనము అనునవి ముఖ్యముగాపనికి వచ్చునవి. అవి హఠయోగ దీపికాదులవల్లఁ దెలియవలెను.

(చూ. నా యోగసర్వస్వము.)

కొన్ని యోగాసనములు

1. సూర్యనమస్కారములో

ముఖ్యరూపము
ఆరోగ్యమునకు

2. పద్మాసనము.

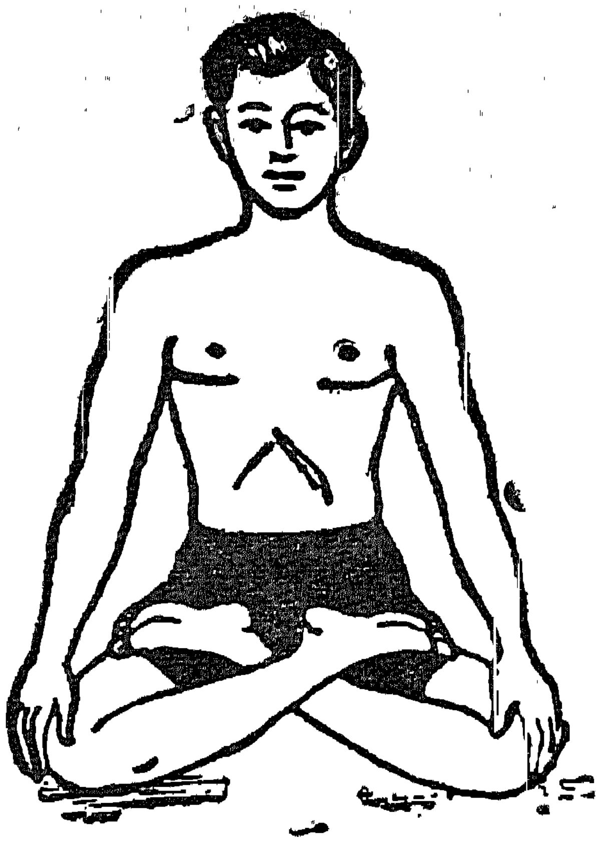

అజీర్ణము, ప్రేగులరచుట,
గ్యాసు, మానసిక రోగాలు తగ్గుటకు.

3. సిద్ధాసనము.

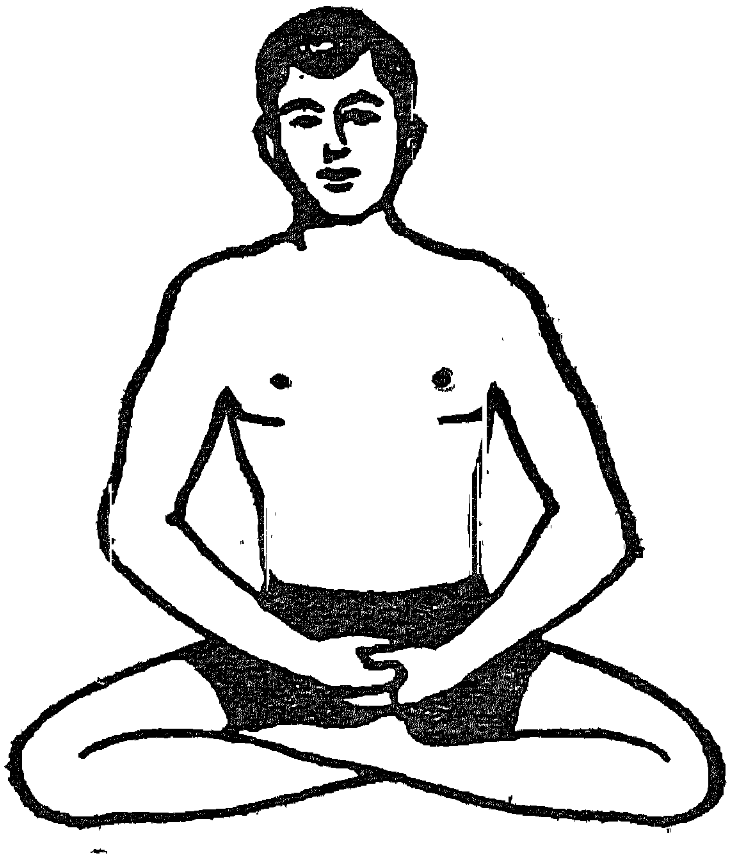

నడుమునొప్పి పోవుటకు,
మనశ్శాంతికి, నాడీశుద్ధికి.

4. వజ్రాసనము.

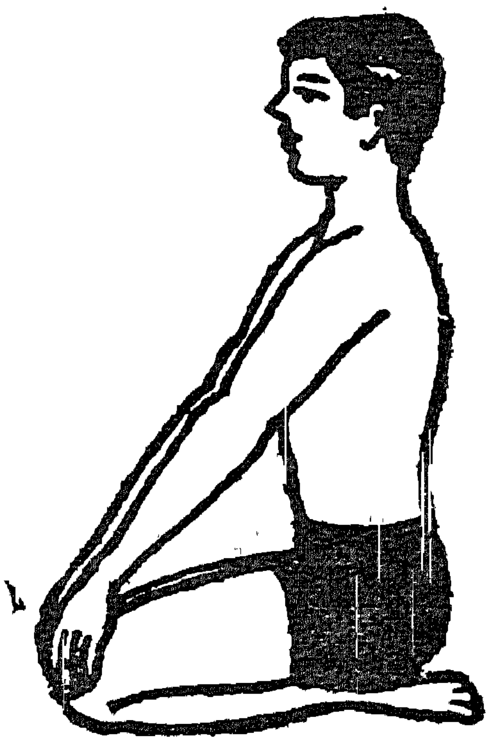

వీర్యదోషము, అజీర్ణము,
పాండురోగము తగ్గించును.

5. శలభాసనము.

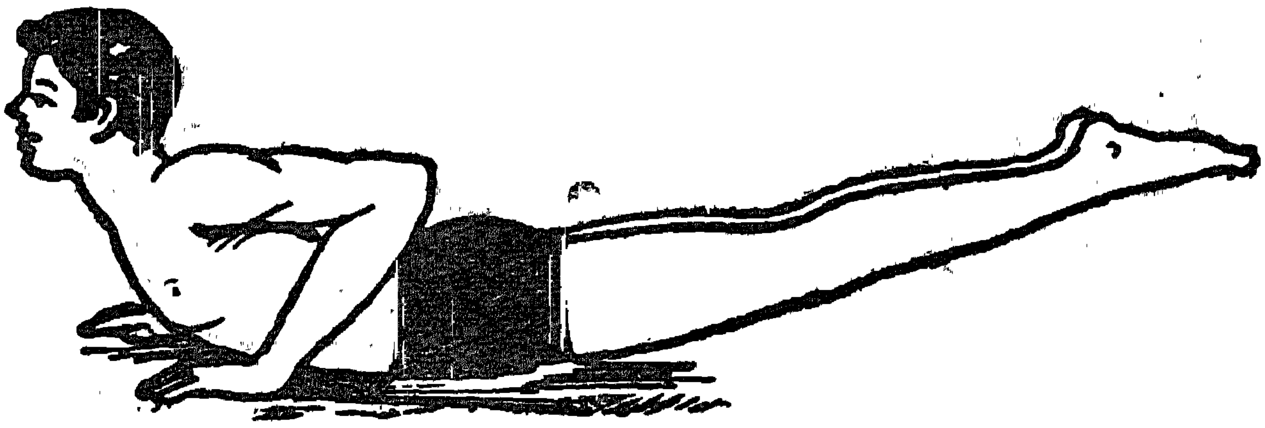

అజీర్ణము, దుర్బలత, వెన్నెముక నొప్పి తగ్గును.

6. భుజంగాసనము.

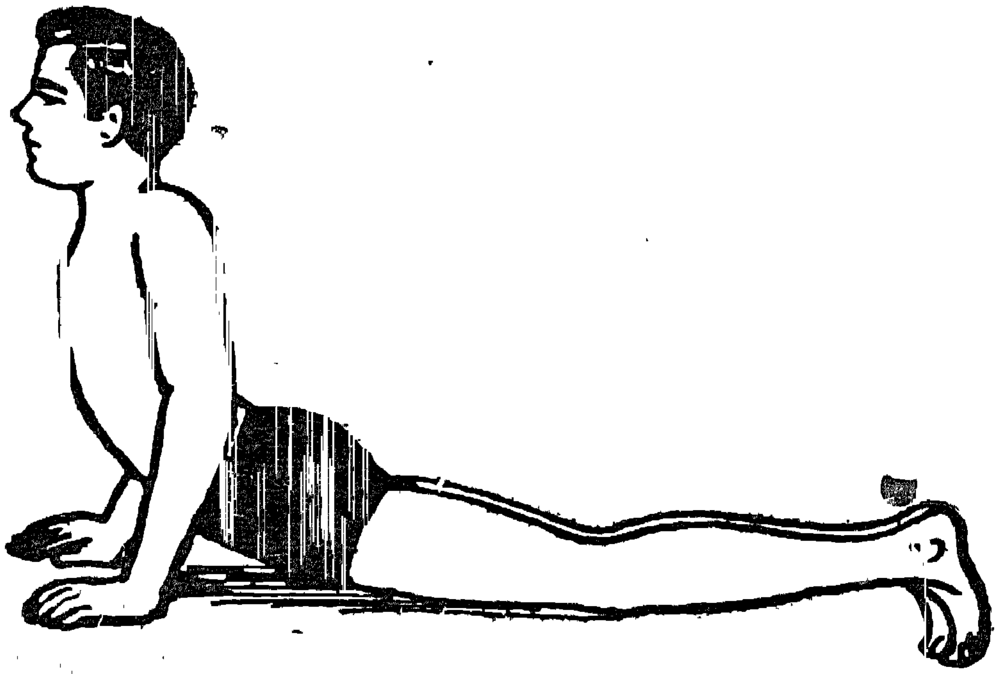

అజీర్ణము, పాండురోగము, మనశ్చాంచల్యము పోవుటకు.

7. గోముఖాసనము

హృదయ దౌర్బల్యము, స్వప్న దోషములు, అనిద్ర, జ్వరము తగ్గుటకు.

8. సర్వాంగాసనము.

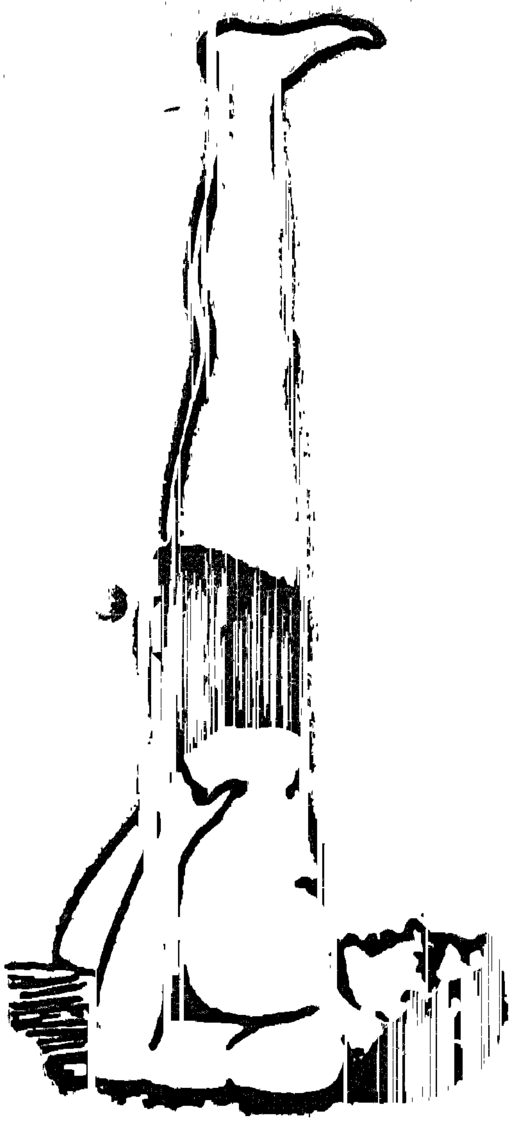

సర్వ రోగములు పోవుటకు.

9. పశ్చిమోత్తానాసనములో తొలిమెట్టు. రెండుకాళ్ళుచాపి పట్టుకొన్నచో పూర్ణము.

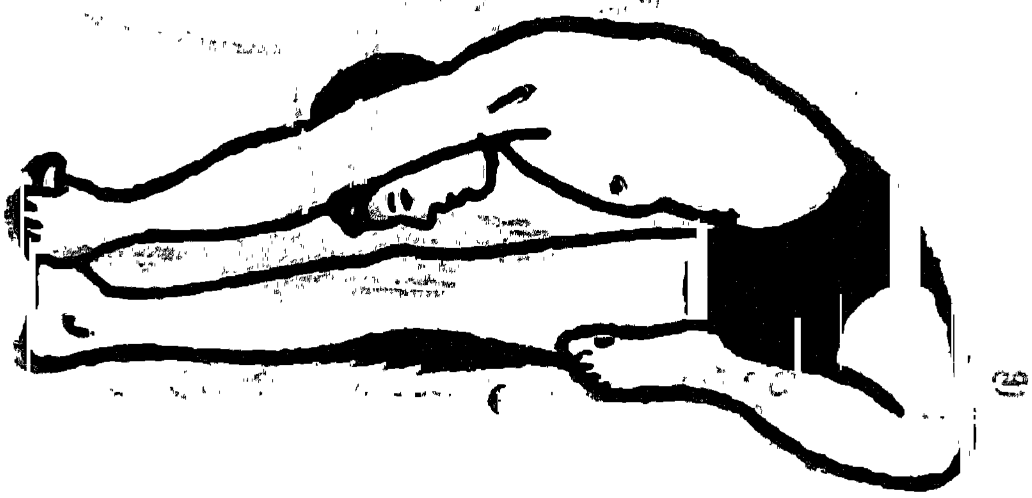

అజీర్ణము, ఆమవాతము, ఉదరరోగములు.

10 హలాసనము.

దగ్గు, గుల్మము, వాతము, ముసలితనము, మానసికరోగములు.

11. మయూరాసనము.

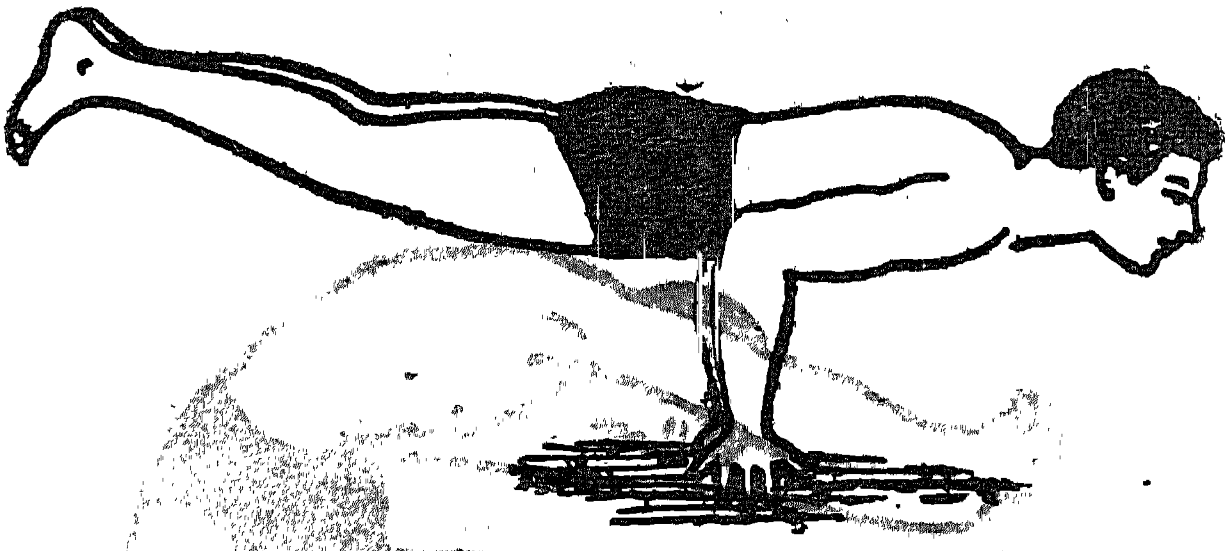

అగ్నిమాంద్యము, విరేచనములు, ఉదర రోగాదులు.

12. శీర్షాసనము.

తలనొప్పి, చెవి, కంటిరోగములు, వెంట్రుకలూడుట,
నెరయుట, ముడుతలుపడుట.

17. శవాసనము.

అన్ని యవయవములు వదులుగానుంచి శవమువలె పరుండుట.
శవాసనము అన్నిటికి చివర వేయవలెను.

49. తస్మిన్సతి శ్వాసప్రశ్వాసయోర్గతివిచ్ఛేదః ప్రాణాయామః

సూ. ఆసనస్థైర్యము గలుగఁగా శ్వాసనిశ్వాసములగతిని నిరోధించుట ప్రాణాయామము.

వివ :- ప్రాణాయామములో గాయత్రీజపముగాని, ప్రణవజపముగాని, యిష్టదేవతాదిధ్యానముగాని చేయవలయును.

50. బాహ్యాభ్యన్తరస్తంభవృత్తిర్దేశకాల సంఖ్యాభిః పరిదృష్టో దీర్ఘసూక్ష్మః

సూ. బాహ్యాభ్యంతర స్తంభవృత్తియైన ప్రాణాయామము దేశకాల సంఖ్యా వృత్తులచే నియమితమై దీర్ఘసూక్ష్మమని చెప్పబడును.

వివ :- బాహ్యవృత్తి = రేచకము. అభ్యంతరవృత్తి = రేచకము. స్తంభవృత్తి = కుంభకము. ఎడమముక్కునుండి గాలివిడుచుట రేచకము. దీనిప్రదేశ దూరమును అక్కడి దూదిపింజ కదలికనుబట్టి తెలియవగును. కుడి ముక్కుతో గాలిపూరించుట పూరకము. పీల్చిన గాలిని లోపల కుంభించుట కుంభకము. రేచకమునకు ముక్కుచివరనుండి 12 అంగుళములు పరిమితిగల దేశము "ప్రాదేశ ద్వాదశాంగుళ హస్తాదిపరిమితో దేశః" చీమలు లోన ప్రాకుచున్నట్లుండుటనుబట్టి అది తెలియును. పూరకమునకు ఆపాదతల మస్తకపర్యంతము అభ్యంతరదేశము. కుంభకమునకుఁ గూడ ఇదే దేశము. ఇది దేశనియమము. రేచకపూరక కుంభకములలో కాలనియమము చేయవలయును. ఇంతకాలము గాలివిడుచుట ఇంత కాలము గాలిపీల్చుట, ఇంతకాలము గాలినిలుపుట అని కాలనియమము

రేచకమునందు 32 మాత్రలు, పూరకమునందు 16 మాత్రలు, కుంభకమునందు 64 మాత్రలు అని వసిష్ఠుఁడు. ఇది సంఖ్యానియమము. ఇది మృదువు దీనికి రెట్టింపుఅయినచో మధ్యమము. నాలుగురెట్లయిన తీవ్రమగును. ఇది ప్రతిదినము అభ్యసింపఁబడి దివస పక్షమాసాది క్రమముగా దేశకాల ప్రచయవ్యాప్తమై దీర్ఘమనిమిగుల నైపుణ్యముగా దెలిసికొనఁదగి సూక్ష్మమని చెప్పఁబడును. అది భీమప్రాకుట ధ్వా కదలిక మొదలగునవి తెలియకపోవుట మొదలగువానివలన సూక్ష్మత్వము తెలియవలయును. శక్యమైనంతవఱకు నిల్పవచ్చునని యాజ్ఞవల్క్యుడు.

51. బాహ్యాభ్యన్తరవిషయాక్షేపీ చతుర్థః

సూ. బాహ్యాభ్యంతర విషయములైన రేచకపూరకముల నతిక్రమించి కేవల కుంభకము మాత్రమే యుండునది నాల్గవ ప్రాణాయామము.

ప్రాణాయామము :—

బ్రహ్మాదయో౽పి త్రిదశాః పవనాభ్యాసతత్పరాః
అభూవన్నంతకభయా త్తస్మాత్పవన మభ్యసేత్.

బ్రహ్మాది దేవతలుకూడ యమునిభయమువలన రేచక, పూరక, కుంభకములనెడి ప్రాణాయామములను సలిపిరి. గాలిని విడచుట రేచకము, గాలిని పీల్చుట పూరకము, గాలిని లోపలనిలుపుట కుంభకము.

జన్మౌషధి తపోమంత్రైర్యావతీహచ సిద్ధయః।
యోగేనాప్నోతి తాః సర్వాః, నాన్యైర్యోగగతిం వ్రజేత్.

జన్మ ఔషధము తపస్సు మంత్రములచే నెటువంటి సిద్ధులు కలుగునో అవి ఆసన ప్రాణాయామాదులచే సిద్ధించును. సూర్యభేదము, ఉజ్జాయి, సీత్కారి, శీతలి, భస్త్రిక, భ్రామరి, మూర్ఛ, ప్లావిని అని కుంభక ప్రాణాయామములు ఎనిమిది. పూరకాంతేతు కర్తవ్యో బంధో జాలంధరాభిధః, కుంభకాంతే రేచకాదౌ కర్తవ్య స్తూడ్డియానకః. గాలినిపీల్చినపుడు జాలంధరబంధము చేయవలెను. అనఁగా గడ్డమును గుండెపై ఆనించవలయును. గాలిని నిలి

గాలిని విడుచునపుడు మహాబంధమును (మలద్వారమును బంధించుట) ఉడ్యాణబంధమును (పొట్టను వెన్నుకు ఆకర్షించునట్లు లాగుట) త్రిబంధముల యును యివి తప్పక చేయవలయును. ఇట్లు చేయుచు కుంభకము చేయవలెను.

అపానమూర్ధ్వ ముత్థాప్య ప్రాణం కంఠాదధో నయేత్,
యోగీ జరావియుక్తస్సన్ షోడశాబ్దవయా భవేత్.

మలద్వారబంధము చేయుటద్వారా అపానవాయువును పైకిలేపి జాలంధరబంధము (గాలినిపీల్చినపిదప గడ్డమును గుండెపై ఆనిరచుట) ద్వారా ప్రాణవాయువును క్రిందికిపంపి ఉడ్యాణబంధముద్వారా (పొట్టను ఆకర్షించి వెనుకకు లాగుట ద్వారా) ప్రాణాయామము చేసినచో యోగి ముసలితనము నుండి విడివడి 16 ఏండ్ల వయసువాడు అగును అని హఠయోగ ప్రదీపికలో చెప్పబడెను. ఇది యోగులకు అనుభవసిద్ధము. ప్రాణాయామము చేయువారు పప్పులు (పెసరపప్పు గాక), పెరుగు, మత్స్యమాంసాదులు విడువవలయును. క్షీరాజ్యభోజనము, గోధుమాద్యాహారములు హితములు. ప్రాణాయామము చేయువారు పద్మాసనమునందుగాని సిద్ధాసనమునందుగాని లేక ఏదయినను స్థిరాసనమున కూర్చుండి ప్రాణాయామము చేయవలయును. పైనిచెప్పిన జాలంధర బంధాదిపూర్వకముగ మొదటిరోజు పది ప్రాణాయామములు రెండవ రోజున పదునయిదు ప్రాణాయామములు ఇట్లు క్రమవృద్ధిగా 80 వరకు చేయవలయును. శ్రమయు శిరోవేదనకలిగినచో మెల్ల మెల్లగాచేయుచు విశ్రాంతి తీసుకొనుచు చేయవలెను. గురువుద్వారా తెలిసికొని చేయుటమంచిది. అవశ్యముకూడ. అడవిఏనుగును, సింహమును మెల్ల మెల్లగా వశముచేసికొనునట్లు ఈ ప్రాణమును మెల్ల మెల్లగా తొందరపడకుండ వశపరచుకొనవలెను. తొందరపడినచో రోగములు అధికముగా కలుగును.

—: సూర్యభేదనము :—

అంతగా ఎత్తును పల్లమును గానిచోట ఆసనముచేసికొని ఎడమముక్కు రంధ్రమును మూసి కుడిముక్కు రంధ్రముతో మెల్ల మెల్లగా గాలిపీల్చవలెను. మరలపీల్చి మరల మరల మెల్లగా వదలవలెను. దీనిని సూర్యభేదనమందురు.

దీనివల్ల కపాలశుద్ధిఅగును. వాత, క్రిమిదోషములును పోవును. ఇట్లు ఎనుబది సార్లు చేయవలెను. ఆహారము తీసికొనక ఉదయము, సాయంత్రము, అర్ధ రాత్రి, తెల్లవారుఝామున చేయువలయును. ముందుగా మూడు పుడిసెడులు నీళ్ళుత్రాగి చేయవలెను, ఇన్నిసార్లు వీలుకానిచో ఒకటి రెండుసార్లు ఉదయ సాయంత్రములందు చేయువచ్చును. లేదా ఒకసారి ఉదయమందు చేయ వలెను. ఇట్లు మూడు, నాలుగునెలలు చేసిన నాడీశుద్ధియగును. నాడిశుద్ధికి గుర్తు శరీరము కృశించుట, శరీరము తేలికగుట, కంఠము స్ఫుటముగానుం డుటయును అగును. దీనివల్ల కుండలినీ ప్రబోధమగును. వెన్నెముక క్రింద చల్లగానుండుట, చీమ పైకిప్రాకినట్లు తోచుట, శిరస్సున జలదరింపును గలు గును. ఇది మొదటిమెట్టు.

—: ఉజ్జాయి :—

నోరుమూసికొని ఎడమ కుడిముక్కురంధ్రములతో గాలిని పీల్చి వదల వలెను దీనివల్ల కంఠమున శ్లేష్మముపోయి జఠరాగ్ని వర్ధిల్లును. నాడీజలోద రాదులు, ధాతుగతదోషములు పోవును. ఇది నడచుచు నిలచుచు చేయువల యును.

సీత్కారి

నోటితో సీత్కార ధ్వనితో గాలిపీల్చి పెదవులమధ్య చేర్చిన నాలుకతో గాలిని పూరించి ముక్కుద్వార గాలి వదలవలెను ఇట్లుచేసినచో రూపము సుందరమగును. సోమరితనము పోవును ఆకలి దప్పికలు, నిద్రలు తగ్గును. దీనివల్ల సర్వోపద్రవములు పోవును.

శీతలి

పెదవుల బైటకు పక్షిముక్కువలె నాలుకచాపి గాలినిపీల్చి గాలికొంచెము నిలిపి గాలిని మెల్లమెల్లగా విడువవలెను. దీనివల్ల గుల్మము, ప్లీహ పైత్య రోగములు పోవును. ఆకలి దప్పికలును తగ్గును.

భస్త్రిక

పద్మాసనము వేసికొని నడుము మెడ వంచక నోరు మూసికొని ఎడమ ముక్కుతో గాలి గుండెవరకుపీల్చి కుడిముక్కుతో వదలవలెను కుడిముక్కుతో పీల్చి ఎడమముక్కుతో వదలవలెను. కమ్మరివాని తిత్తివలె పూరించివదలవలెను శ్రమకలుగువరకు కుడి ముక్కుతో గాలి పీల్చి ఎడమ ముక్కుతో వదలవలెను. నడిమివ్రేలు చూపుడువ్రేలు పడిచి బొటనవ్రేలు అనామిక చిటికెనవేళ్లతోమూసి వదలుచుండవలెను. ఇట్లు ఎనుబదిసార్లు చేయవలెను. వాతపిత్తశ్లేష్మములను హరించును జఠరాగ్నినిపెంచును. కుండలిని మేల్కొలుపును బ్రహ్మగ్రంధి విష్ణుగ్రంధి రుద్రగ్రంధి అనువానిని భేదించును.

భ్రామరి

వడిగా శబ్దసహితముగా తుమ్మెదనాదముగలుగునట్లు గాలిపూరించి ఆడు తుమ్మెదనాదముగలుగునట్లు గాలివిడిచిన దానిని భ్రామరి అందురు. దీనివల్ల చిత్తమున అపూర్వానందము కలుగును.

మూర్ఛ

గాలి పీల్చినపిదప జాలంధర బంధము (గడ్డము గుండెపై ఆనించుట) వేసి మెల్లమెల్లగాగాలి విడువవలెను దీనివల్ల మనస్సుకు మత్తునుగూర్చి సుఖముగూర్చును.

ప్లావిని

దేహమును పొట్టను గాలితో నింపినచో అగాధజలములోగూడ తామ రాకువలె సుఖముగతేల్చును. దీనిని ప్లావిని యందురు.

రేచకపూరకములతోఁగూడిన కుంభకమును సహితకుంభక మందురు. రేచకపూరకములులేని దానిని కేవల కుంభకమందురు. కేవల కుంభకము సిద్ధించువఱకు సహితకుంభకమును అభ్యసించవలయును.

“కుంభకాత్ కుండలీబోధః, కుండలీబోధతో భవేత్, అనర్గళా సుషుమ్నా చ హఠసిద్ధిశ్చ జాయతే” కుంభకమువల్ల కుండలి మేల్కొనును. అది మేల్కొనుట వల్ల సుషుమ్నానాడి అనర్గళముగా ద్వారియిచ్చును. పై వి మెల్ల మెల్లగా ఆచరింపవలెను. హిత మితాహారియై అభ్యసింపవలెను. గురువుద్వారా అభ్యసించుట ముఖ్యము.

వివ:- “రేచకం పూరకం త్యక్త్వా సుఖం యద్వాయుధారణం ప్రాణాయామోఽయమిత్యుక్తః స వై కేవలకుంభకః । కేవలే కుంభకే సిద్ధే రేచకపూరకవర్జితే, న తస్య దుర్లభం కించిత్ త్రిషు లోకేషు విద్యతే” రేచకమును పూరకమును విడచి వాయువును ధరించుట కేవలకుంభకమను ప్రాణాయామము. రేచకపూరకములులేని కేవల కుంభకము సిద్ధింపగా అతనికి మూఁడులోకములందు దుర్లభమైనది లేదు” అని వసిష్ఠసంహిత. ఈ కుంభక ప్రాణాయామములో కాల్చిన తాతిమీఁదఁ జల్లిన నీరు మాయమైనట్లు పీల్చినగాలి లోనే మాయమగునని భావము.

52. తతః క్షీయతే ప్రకాశావరణమ్

సూ. ఆ ప్రాణాయామమువల్ల వివేక జ్ఞానావరణము క్షీణించును.

53. ధారణాసు చ యోగ్యతా మనసః

సూ. దానివలన మనస్సునకు ధారణలయందు సామర్థ్యము గలుగును.

వివ:- ధారణలఁగూర్చి ముందుముందు చెప్పఁబడును.

54. స్వవిషయాసంప్రయోగే చిత్తస్వరూపానుకార ఇవేన్ద్రియాణాం ప్రత్యాహారః

సూ. ఇంద్రియములకు స్వస్వవిషయములందు సంనికర్ష లేనపుడు ధ్యానాదులందు చిత్తస్వరూపమును అనుకరించుటవలె నుండునది ప్రత్యాహారము.

వివ:- చిత్తముతోఁగూడిన యింద్రియములను నిరోధించుట ప్రత్యాహారము. తేనెటీఁగల రాజు ఎగిరిన తేనెటీఁగలు ఎగురును. నిలిచిన నిలుచును.

అట్లే చిత్తము కదలినచో ఇంద్రియములు గదలును. అది కదలనిచో ఇంద్రియములు గదలవుగాన చిత్తమును నిరోధింపఁగా నింద్రియము లును నిరోధింపఁబడునవి భావము.

౫౫. తతః పరమా వశ్యతేన్ద్రియాణామ్

సూ. ఆ ప్రత్యాహారమువల్ల నింద్రియములను బూర్తిగా జయించుట సిద్ధించును.

వివ:— శబ్దాదులందు వ్యసనములేకుండుట యింద్రియ జయమని కొందఱు. విరుద్ధము గాని విషయముల సేవించుట యింద్రియజయమని మఱికొందఱు శబ్దాదులందు భోగ్యాధీనుఁడై కాక స్వాధీనుఁడై యుండుట ఇంద్రియ జయమని మఱికొందఱు. రాగద్వేషములు లేకుండ సుఖ దుఃఖములను విడచిన శబ్దాదిజ్ఞానము ఇంద్రియజయమని కొందఱు, ఏకాగ్రతను బొందిన మనస్సు విషయములను బొందకపోవుటయె యింద్రియజయ మని జైగీషవ్యుఁడు. ఈ యోగము యమనియమాదులచే బీజము వేయఁబడి ఆసనప్రాణాయామాదులచే మొలకెత్తి ప్రత్యాహారముచేఁ బుష్పించి ధ్యానధారణ సమాధులచే ఫలించునని తెలియునది.

ఇది

పతంజలిచే రచింపఁబడి చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే ననువదింపఁబడిన యోగతత్త్వ దర్శనమందు సాధన పాదము.

—/—

3 విభూతి పాదము

1. దేశబంధశ్చిత్తస్య ధారణా

సూ. హృదయ పద్మాది ప్రదేశమందు ధ్యేయమునుగూర్చిన చిత్తైకాగ్రత ధారణ యనఁబడును.

వివ:- అదిపదముచే నాభిచక్రము, మూర్ధము, నాసికాగ్ర జిహ్వాగ్రములును. బాహ్యవిషయములును గ్రాహ్యము. ఈ పాదమందు సమాధికి అనుగుణమైనవియు శ్రద్ధగలుగుటకు హేతువైనవియు నగువిభూతులు చెప్పఁబడును. అవి సంయమసాధ్యములు, సంయమ మనఁగా ధారణా ధ్యాన సమాధి సముదాయము. అందుచే ధారణాదులనుగూర్చి ముందుగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

2. తత్ర ప్రత్యయైక తానతా ధ్యానమ్

సూ. హృదయదేశమందు ధ్యేయాకారమైన వృత్తిప్రవాహము ధ్యానము.

3. తదేవార్థమాత్ర నిర్భాసం స్వరూప శూన్య మివ సమాధిః

సూ. ధ్యేయవస్తువు మాత్రమే ప్రకాశించి స్వరూపములేని దానివలెనుండు నాధ్యానమే సమాధి.

వివ:- "సమ్యక్ ఆధీయతే ఏకాగ్రీక్రియతే విక్షేపాన్ పరిహృత్య మనః" విక్షేపములను పరిహరించి మనస్సు బాగుగా ఇందు ఏకాగ్రము చేయఁబడును" అని వ్యుత్పత్తి. ధ్యానించువాఁడు. ధ్యానించుట ధ్యానింపఁదగిన వస్తువు అను విభాగము లేక ధ్యేయముమాత్రమే ప్రకాశించున్నది సమాధి అని భావము.

4. త్రయ మేకత్ర సంయమః

సూ. ధ్యానధారణా సమాధులను ఒక విషయమునందు నిలుపుట సంయమ మనఁబడును.

5. తజ్జయా త్ప్రజ్ఞా లోకః

సూ. ఆసంయమముయొక్క స్థైర్యమువల్ల సమాధిప్రజ్ఞ దీప్తించును.

6. తస్య భూమిషు వినియోగః

సూ. స్థూలముల రూపములనుండి సూక్ష్మసూక్ష్మ రూపములందు క్రమముగా ఆసంయమమును వినియోగింపవలెను.

వివ:- సాయుధ సభూషణ, చతుర్భుజాది దైవస్వరూపమందు సమాధి సిద్ధించినపిదప సాయుధాది స్వరూపరహిత సమాదియును దాని పిదప అతఁడే నేననియు పిదప "నేనే" అనియు యోగి క్రమముగాఁదెలిసికొనవలయును, యోగావస్థల క్రమాభివృద్ధియు తెలియఁదగును, శ్లో, యోగేన యోగో జ్ఞాతవ్యోయోగో యోగాత్ప్రవర్తతే,యోఽ ప్రమత్తస్తుయోగేన స యోగే రమతే చిరమ్," "యోగసాధనలో ఒకటి సిద్ధించినపిదప నింకొకటి సాధన చేయువలయును, యోగసాధనా లక్షణములనుబట్టి ఆ యా యోగములు సిద్ధించినట్లు గ్రహించి యుత్తరోత్తర యోగసాధనలు చేయువలయును, అప్రమత్తుఁడై చేయువాఁడు యోగమందు రమించును. ఏమాత్రము పొరపడినను యోగము సిద్ధింపదు పరిగదా రోగాదులు గలుగును.

7. త్రయ మన్తరంగం పూర్వేభ్యః

సూ. ఇదివఱకుఁ జెప్పఁబడిన యజ్ఞాది పంచకముకంటె ఈ మూఁడును సంప్రజ్ఞాతయోగమున కావశ్యములు.

8. తదపి బహిరంగం నిర్బీజస్య

సూ. మిగిలిన మూఁడునుగూడ అసంప్రజ్ఞాతమున కనావశ్యకములు.

9. వ్యుత్థాన నిరోధ సంస్కారయో రభిభవ ప్రాదుర్భావౌ నిరోధ క్షణచిత్తాన్వయో నిరోధ పరిణామః

సూ. వ్యుత్థాన సంస్కారము క్షీణించుట, నిరోధసంస్కారము వృద్ధిచెందుట నిరోధపరిణామ మగును, అదియును నిరోధ కాలమందలి చిత్తముతోఁ గలిసి యేకమైయుండును.

వివ :- వ్యుత్థాన సంస్కారము = సమాధ్యవస్థనుండి లేచునప్పటి సంస్కారము నిరోధసంస్కారము = సమాధ్యవస్థయందు వృత్తులను నిరోధించునప్పటి సంస్కారము.

10. తస్య ప్రశాన్తవాహితా సంస్కారాత్

సూ. ఆ నిరోధము స్వసంస్కారమువల్ల ప్రశాంత ప్రవాహ రూపముబొందును సూ. సర్వవిషయ వాసనలు నశించుటయు ఏకాగ్రత్వముదయించుటయు, చిత్తముయొక్క సమాధిపరిణామములు.

11. సర్వార్థతైకాగ్రతయోః క్షయోదయౌ చిత్తస్య సమాధి పరిణామః

సూ. పిదప మరల అనాశోదయములు ఒకరూపమునే పొందుట చిత్తముయొక్క యేకాగ్రతా కాలమందలి పరిణామము.

12. తతః పునః శాన్తోదితౌ తుల్య ప్రత్యయౌ చిత్తస్యైకాగ్రతా పరిణామః

సూ. దీనిచేత భూతములందును, ఇంద్రియములందునుగల ధర్మలక్షణావస్థల పరిణామములు తెలియఁజేయఁబడినవి.

13. ఏతేన భూతేన్ద్రియేషు ధర్మలక్షణావస్థాపరిణామా వ్యాఖ్యాతాః

వివ :- చిత్తైకాగ్రతయొక్క పరిణామమునుబట్టియే భూతములయొక్కయు నింద్రియములయొక్కయు ఆయాపరిణామములు గలుగునుగాన దాని లోనే యివి యంతర్భవించును. అవి వేఱుగఁ జెప్పనవసరములేదని భావము. ధర్మికి ధర్మముచే పరిణామము:- మట్టిముద్దరూపమయిన ధర్మముపోయి కుండరూపమయిన ధర్మము గలుగుట. ధర్మమునకు లక్షణములచే పరిణామము :- మట్టిముద్దకు ఇప్పటి లక్షణములు పోయి ఇదివరకున్న లక్షణములు గలుగుట. కుండకు ఇదివరకటి లక్షణములు పోయి ఇప్పటి లక్షణములు గలుగుట, లక్షణములకు అవస్థలచే పరి ణామము :- ఇప్పటి లక్షణములుగల కుండమొదలగునవి క్రొత్త, ప్రాత, పెద్ద, చిన్న అవస్థలను బొందుట, ఇట్లే ఇంద్రియములకుఁగూడ త్త్ర దత్నాద్యాలోచనము ధర్మమునుబట్టి గలిగిన పరిణామము, ఆయింద్రి యములకే వర్తమానత్వాదులు లక్షణములచేఁ గలిగిన పరిణామము. వానికే రత్నా ద్యాలోచనముయొక్క స్ఫుటత్వాస్ఫుటత్వాదులు అవస్థలచేఁ గలిగిన పరిణామము. ధర్మాదులనుబట్టి పరిణామమేగాని వాస్తవమునకు మట్టి మొదలగు ద్రవ్యములు మారవని తెలియునది.

14. శాన్తోదితావ్యపదేశ్యధర్మానుపాతీ ధర్మీ

సూ. భూతవర్తమాన భవిష్యత్కాల ధర్మములందు వర్తమాన రూపముగా ననుగతమైనది ధర్మియగును.

వివ:- ధర్మములకంటె ధర్మి వేఱుగా నుండదనువారి మతమునకిది ఖండనము మట్టి మొదలగువానియందు వర్తమానకాలములో ఘటాదిరూపముగా నున్నది ధర్మియని భావము.

15. క్రమాన్యత్వం పరిణామాన్యత్వే హేతుః

సూ. క్రమములయొక్కభేదమువలనవస్తువులమార్పులువేఱువేఱుగానుండును.

వివ:- మట్టి మొదట చూర్ణముగా నుండి ముద్దగామాఱుట యొక క్రమము. పిదప ముద్దరూపమును విడిచి కుండయగుట మఱియొక క్రమము. అదియు నిడిచి ముక్కలగుట యింకొకక్రమము. ఇట్లే బాల్యయౌవన వార్ధక్యములలో అవస్థలమార్పు క్రమముగా నగుచున్నది,

16. పరిణామ త్రయ సంయమా దతీతానాగత జ్ఞానం

సూ. ఆ ధర్మలక్షణావస్థలవల్లఁ గలుగు పరిణామములందు సంయమమువలన భూతభవిష్యత్కాలజ్ఞానము గలుగును.

వివ:- ధ్యానధారణాసమాధులచేత సాక్షాత్కారము చేసికొనుటయె యిక్కడ సంయమపదమున కర్థము. ఈ సంయమముచే పరిణామత్రయము సాక్షాత్కరింపఁబడినదై పరిణామవిక్షేపములు పోయినచిత్తమంతు అతీతానాగతజ్ఞానమును గలుగును. మఱికిపోయిన యద్దమందువలెఁ జిత్తమందు అతీతానాగత జ్ఞానములు సాక్షాత్కరించునని భావము.

17. శబ్దార్థ ప్రత్యయానా మితరేత రాధ్యాసా త్సంక
రస్తత్ప్రవిభాగసంయమా త్సర్వభూత రుతజ్ఞానమ్

సూ. గవాది శబ్దములను గవాద్యర్థములను గవాదిజ్ఞానములను విడివిడిగా నొక్కొక దానియందు నొక్కొక దానిని మిథ్యగాఁ దెలిసికొనుటవలన జ్ఞానసాంకర్యము గలుగును. అట్లుగాక తత్తద్విభాగములను సంయమము చేయుటవలన సర్వప్రాణి రుతజ్ఞానము గలుగును.

వివ :- గోవు, గణము, గౌరము, గానము, నగము మొదలగువానియందుండి గకారము యనేకార్థములను దెలుపుచున్నది. ఇట్లే ఓకారము సోముఁడు, వ్యోమము, భోగము మొదలగు వానియందుండి యనేకార్థములను దెలుపుచున్నది. దీనినిబట్టి వర్ణములు సర్వార్థద్యోతకములుగా నున్నవన్నమాట. ఇట్లే పదములును సర్వవాక్యార్థాభిధాన శక్తిగలవి.

మఱి గోవు అనుచోట గో అను శబ్దమును ఆవు అను అర్థమును గంగడోలుగల జంతువు అనుజ్ఞానము గోపదమునకె గలుగుచున్నది. ఇట్లు గకారము ఓకారసాహాయ్యముచే గోపదము స్ఫోటరూపముగా ఆవు అను దానియందుసంకేతముచే వ్యవస్థాపింపఁబడుచున్నది. ఇట్లే యాయాపదములు ఆయావర్ణముల క్రమవిశేషము పొంది సంకేతముచేవ్యవస్థాపింపబడుచున్నవి. ఈ సంకేతము కృత్రిమము. మనుజుఁడు తనకుమొదటి నుండి యలవాటయిన పదములయొక్క యాయాపర్ణముల పూర్వాపర సన్నివేశవిశేషములచే సంకేతింపఁబడిన శబ్దార్థజ్ఞానముల గ్రహింపఁ గలుగుచున్నాఁడు. ఒకదానియందొకటి భ్రాంతిచే శబ్దార్థజ్ఞానములందు సాంకర్యము గలుగుచున్నది. ఇట్టి వర్ణపద వాక్యములకు మూలమైన భావము నాదము ఒకటే యయినను తత్త్వాణి సంకేతములచే వేఱు వేఱుగా గ్రహింపఁబడి సంకరములగుచున్నది. ఈ సంకేతము అనాదిగా వచ్చు వాగ్వ్యవహారమునకు సంబంధించిన లోకమునకుఁ బ్రతీయమానముమగుచు భిన్నభిన్న భాషలలోను రుతములలోను వేఱువేఱయి సంకీర్ణమగుచున్నది. మఱి యట్లుగాక యా అనాది సంకేతమునకు నాదమందున్న విభాగములను ధ్యానధారణాసమాధులచే సంయమము చేసికొనుటవలన అనాదిగావచ్చు కృత్రిమ సంకేతములచే సిద్ధించిన తత్తద్వర్ణ పదవాక్య విశేషములనుగాక అనాదిసంకేతములకుమూలమయిననాదస్వరూపమును తద్గతభావమును అర్థమగునుగానదానినిబట్టి సర్వప్రాణుల రుతములజ్ఞానముయోగికి సులభమగునని భావము.

18. సంస్కారసాక్షాత్కరణాత్ పూర్వజాతి జ్ఞానమ్

సూ. సంస్కారములందు సంయమముచే సంస్కారములను సాక్షాత్కారము చేసికొనుటవలనఁ బూర్వజన్మజ్ఞానము గలుగును.

వివ :- స్మృతికి అవిద్యాదిక్లేశములకు హేతువులయిన పూర్వవాసనలును, జాతికి ఆయువునకు భోగమునకు హేతువులయిన పూర్వ ధర్మాధర్మములును సంస్కారములనఁబడును. వానియందు సంయమముచేసికొనుట

వలనఁ బూర్వజన్మజ్ఞానము యోగికిఁ గలుగునని భావము. దేశకాల నిమిత్తానుభవములు లేకుండ అవి సాక్షాత్కరింపఁబడవు. ఇట్లే భావి జన్మల జ్ఞానము గలుగునని భావము.

ఈ విషయములో ఒక యాఖ్యానము వినబడుచున్నది. పూజ్యుఁడయిన జైగిషవ్యునికి సంస్కారములు సాక్షాత్కారమగుటవలన పది మహాసర్గములందు జన్మపరిణామక్రమమును చూచుటచే వివేకజ్ఞానము ప్రాదుర్భవమయ్యెను. అపుడు పూజ్యుఁడయిన ఆవట్యుఁడు శరీర మునుదాల్చి యాజైగిషవ్యుని నిట్లడిగెను. "పది మహాసర్గములందును విగళిత రజస్తమోదోషుఁడవయి యుండుటవలనఁ దిరస్కరింపఁబడని బుద్ధిసత్త్వముగల నీవు—నరకతిర్యగ్గర్భములలో మాటిమాటికిఁ బుట్టిన నీవు — సుఖదుఃఖములలో నేది యధికముగాఁ గనుచుంటివి?" అని. అపుడు పూజ్యుఁడయిన యావట్యునితో జైగిషవ్యుఁడిట్లనియెను. "పది మహాసర్గములందు విగళిత రజస్తమోదోషుఁడనయి యుండుటవలన తిరస్కరింపఁబడని బుద్ధిసత్త్వముగల నేను దేవమనుష్యులలో మాటి మాటికిఁబుట్టిన నేను— అనుభవించినదంతయు దుఃఖమేయని తెలిసి కొనఁచున్నాను" అని. అపుడు పూజ్యుఁడయిన యావట్యుఁడనియె. "ఆయుష్మంతుడవయిన నీవు ఈప్రధానమైన జితేంద్రియత్వమును అత్యంతోత్తమమైన సంతోషసుఖమును దుఃఖముగా నేలచెప్పుచుంటివి" అని. అపుడు పూజ్యుఁడయిన జైగిషవ్యుడనెను. "విషయసుఖములను బట్టి ఇది యత్యంతోత్తమమైన సంతోషసుఖముగాఁ జెప్పఁబడినదేగాని మోక్షమునుబట్టి చూచినచో నిది దుఃఖమే. ఆశాపాశమె దుఃఖము" అని.

19. ప్రత్యయస్య పరచిత్తజ్ఞానమ్

సూ. రాగద్వేషాదులుగల తన చిత్తవృత్తియొక్క సంయమమువలనఁ బర చిత్తజ్ఞానము గలుగును.

వివ. పరుని చిత్తము దేనియందు లగ్నమైనదో అది యోగి చిత్తమునకు విషయము గాకపోవుటవలనఁ బరచిత్తజ్ఞానమెగాని పరచిత్తము లగ్నమయినదానినిగూడ యోగిచిత్తము తెలిసికొనదు.

20. కాయరూప సంయమాత్తద్గ్రాహ్యశక్తిస్తంభే చక్షుః ప్రకాశాఽసంప్రయోగే అన్తర్ధానమ్

సూ. శరీరముయొక్క రూపమును సంయమము చేయుటవలన దానిని గ్రహించు దృశ్యత్వశక్తియును స్తంభింపఁబడఁగా చక్షుః సంయోగము గలుగదు. అపుడు అంతర్ధానము గలుగును.

వివ. ఇట్లె శబ్దాదుల యంతర్ధానము సంగతియుఁ దెలియవలెను.

21. సోపక్రమం నిరుపక్రమంచ కర్మ తత్సంయమా దపరాన్త జ్ఞాన మరిష్టేభ్యోవా

సూ. సోపక్రమము నిరుపక్రమము అను రెండు విధములయిన కర్మలను సంయమము చేయుటవలనఁగాని అరిష్టములవలనఁగాని మరణజ్ఞానము గలుగును.

వివ :- జాత్యాయుర్భోగములను గూర్చుకర్మ సోపక్రమము (= త్వరగాఫలించునది) నిరుపక్రమము (= ఆలస్యముగా ఫలించునది) అని రెండు. ఎండలో విప్పి ఆఱవేసినబట్ట త్వరగా ఆఱునట్లు త్వరగా ఫలించునది సోపక్రమము. ముద్దగాఁబెట్టి నీడనుంచినబట్ట ఆలస్యముగా ఆరునట్లు ఆలస్యముగా ఫలించునది నిరుపక్రమము. అటువంటి కర్మలవల్లను మరణజ్ఞానము తెలియును. అరిష్టములు = అరి అనఁగా శత్రువులవలె త్రాసమును గూర్చునవిగాన అరిష్టములు. చెవులు మూసికొన్నపుడు

లోన ధ్వని వినిపింపకపోవుట, అరుంధతిని సూర్యాది జ్యోతిస్సులను జూడలేకపోవుట, యమదూతలను జూచుట, చనిపోయిన పితరులను జూచుట, భూమిని స్వర్గమునుగాను మనుష్యులను సిద్ధులనుగాఁగాని చూచుట అపశకునములు ఇవియరిష్టములు. వీనివలనను మరణజ్ఞానము గలుగునని భావము.

22. మైత్ర్యాదిషు బలాని

సూ. సుఖవంతులయందు మైత్రిని, దుఃఖవంతులయందుఁ గరుణను పుణ్యవంతులయందుఁ బ్రీతినిభావించి సంయమము చేయుటవలన అమోఘమైన మైత్రీబలాదులను బొందును.

వివ :- ఇందువలన లోకోద్ధరణాది కార్యములందు సఫలుఁడగునని భావము.

23. బలేషు హస్తిబలాదీని

సూ. హస్త్యాది బలములందు సంయమమువలన హస్త్యాదుల బలములు గలుగును.

24. ప్రవృత్త్యాలోకన్యాసా త్సూక్ష్మ వ్యవహితవిప్రకృష్ట జ్ఞానమ్

సూ. చిత్తప్రవృత్తి ప్రకాశించునప్పటి సత్త్వప్రకాశము సూక్ష్మాదివస్తువులందుంచుటవలన సూక్ష్మవ్యవహిత విప్రకృష్ట జ్ఞానము గలుగును.

వివ :- ఈ చిత్తప్రవృత్తి ప్రకాశించునప్పటి సత్త్వప్రకాశముగూర్చి మొదటి సమాధిపాదమునఁ జెప్పఁబడినది. దేశకాల వ్యవహితము=దేశకాలములచే వ్యవధానమైనది. భూమిలోనినిధినిక్షేపాదుల జ్ఞానము. విప్రకృష్ట దూరమునందున్నది. మేరుపర్వతాదుల దగ్గఱనున్న రసాయనాదుల జ్ఞానము.

25. భువనజ్ఞానం సూర్యే సంయమాత్

సూ. సూర్యమండలమునందు సంయమము చేయుటవలన సర్వభువన జ్ఞానము గలుగును.

వివ -: సర్వభువనమును గూర్చి వ్యాసభాష్యమున ఈ క్రింది విధముగ వివరింపఁబడెను.

సప్తలోకములు :- 1. భూర్లోకము, 2. అంతరిక్షలోకము (భువర్లోకము) 3. మాహేంద్రము,(సువర్లోకము) 4. మహర్లోకము, 5, జనోలోకము 6. తపోలోకము, 7. సత్యలోకము.

1. అవీచి యనునిమ్నతమమైన నరకము మొదలుకొని మేరునపృష్ఠము వఱకుండు నది భూర్లోకము.

2. మేరు పృష్ఠము మొదలుకొని ధ్రువనక్షత్రమువఱకు గ్రహనక్షత్రతారా విచిత్రమైనది. అంతరిక్షలోకము.

దాని పైనిగల స్వర్లోకము అయిదువిధములు. 1 మాహేంద్రము 2 మహర్లోకము ఇది ప్రజాపతికి సంబంధించినది. 3 జనోలోకము 4 తపోలోకము 5 సత్యలోకము ఈ జన స్తపస్సత్యలోకములను బ్రహ్మలోకము లందురు.

అవీచికి పై పైని ఆఱు నరకములుకలవు.

1. పృథివీసంఘాత రూపమైనది	మహాకాలము
2. సలిలసంఘాత రూపమైనది	అంబరీషము
3. అగ్ని రూపమైనది	రౌరవము
4. వాయు రూపమైనది	మహారౌరవము
5. ఆకాశ రూపమైనది	కాలసూత్రము
6. తమోరూపమైనది	అంధతామిస్రము

నేనియందు తమతమ కర్మల ననుసరించి ప్రాణులు దీర్ఘకాలము ఆయువును గ్రహించి కష్ట మనుభవింతురు. వాని పిదప 1 మహాతల, 2. రసాతల, 3. అతల, 4. సుతల, 5. వితల, 6. తలాతల, 7. పాతాళములు అను ఏడు పాతాళములు గలవు.

సప్తద్వీపములు గల భూమి ఎనిమిదవది. ఆ భూమికి మధ్యను మేరు వను బంగరు కొండకలదు. వానికి 1. రాజత 2. వైడూర్య 3. స్ఫటిక 4. హేమ 5. మణి మయములైన శృంగములుగలవు. ఆకాశపు దక్షిణ భాగము వైడూర్య ప్రభా వ్యాప్తమగుటవలన నీలోత్పలపత్రశ్యామలమై యుండును. తూర్పుభాగము రజత ప్రభావ్యాప్త మగుటవలన శ్వేతమై యుండును. పశ్చిమభాగము స్ఫటిక ప్రభావ్యాప్తమై యుండుటవలన స్వచ్ఛమై యుండును. ఉత్తరభాగము హేమ ప్రభావ్యాప్తమైమగుట వల్ల సువర్ణపుష్పమువలె నుండును. దీనికి దక్షిణపార్శ్వమందు జంబూ వృక్షముగలదు. దీనిబట్టియే జంబూ ద్వీపమని దీనికిపేరు గలిగినది. అందు సూర్యుఁడు సంచరించుటవలన రాత్రింబవళ్ళు కలిసినట్లుతిరుగు చుండును. ఆ మేరువున కుత్తరదిక్కున నీలము, శ్వేతము, శృంగ వంతము అను మూఁడు పర్వతములు గలవు. అవి యొక్కొక్కటిరెండు వేల యోజనములు విస్తారము గలిగియున్నవి. వానిమధ్యఒక్కొక్కటి తొమ్మిదివేల యోజనములు విస్తారముగల మూఁడు వర్షములు గలవు. 1 రమణకవర్షము, ఇది నీలగిరి కుత్తరముగానున్నది. 2 హిరణ్మయ వర్షము, ఇది శ్వేతగిరి కుత్తరముగానున్నది. 3 ఉత్తరకురువర్షము. ఇది శృంగవంతమున కుత్తరముగా సముద్రమువఱకు నున్నది. ఇట్లే దక్షిణభాగమున ఒక్కొక్కటి రెండువేల యోజనములు విస్తారముగల 1. నిషధపర్వతము. 2. హేమకూటపర్వతము 3. హిమశైలము అను పర్వతములు గలవు. వానిమధ్య ఒక్కొక్కటి తొమ్మిదివేల యోజనములు విస్తారముగల 1. హరివర్షము 2. కింపురుషవర్షము 3. భారతవర్షము అను మూఁడువర్షములు గలవు. సుమేరువునకు ప్రాచీనముగ మాల్యవత్పర్వతము హద్దువఱకు బద్రాశ్వములను పేరుగలవి 40 వేలయోజనములుగలవి. ఇది బద్రాశ్వవర్షము 1. ప్రతీచీనము గంధమాదనముగా

హద్దువఱకు కేతుమాలము అనుపేరుగల వర్షములు 4[' వేల యోజన ములుగలవి. ఇది కేతుమాలవర్షము 2. వీని మధ్యదేశము ఇలా వృత వర్షము 3. ఇది మొత్తము నూరువేల యోజనములు విస్తారముగలది ఇట్లు జంబూద్వీపములో తొమ్మిదివర్షములు గలవు. ఆ జంబూద్వీపము నూఱువేల యోజనములు విస్తారముగలది. దానికంటె రెట్టింపైన లవణ సముద్రముచేత అది వలయాకారముగా చుట్టఁబడియున్నది. పిదప శాక, కుశ, క్రౌంచ, శాల్మలి, మగధ, పుష్కరద్వీపములుగలవు. జంబూ ద్వీపము కన్న శాకద్వీపము రెట్టింపు, అనఁగా రెండువేలయోజనములు శాకద్వీము కన్న కుశద్వీపపము రెట్టింపు. అనగా నాలుగువేల యోజన ములు. ఇట్లే మిగిలినవి. అనఁగా క్రౌంచము ఎనిమిదివేల యోజనములు పుష్కరద్వీపము ముప్పది రెండువేల యోజనములు, వాని చుట్టు వల యాకారముగ అవాలరాసులవలె తీరములందున్న విచిత్ర శైలములచే నలంకరింపఁబడిన ఇక్షురస, సురా, సర్పి, దధి, మండ, క్షీర, స్వాధువు లను సప్తసముద్రములు ఇక్షురసాది తుల్యోదకములై లోకాలోకపర్వత పరివారములై యున్నవి. అవి యన్నియుఁ గలిపి ఏఁబది యోజన ముల విస్తారముగలవి. ఇది యంతయు బ్రహ్మాండమధ్యమందు సుప్ర తిష్ఠితసంస్థానమై సంక్షిప్తమై యున్నది. ఈ బ్రహ్మాండముగూడ ఆకాశములోని మిణుఁగురుపురువువలె ప్రకృతిలో అణువంత పరిమాణ మైనది. అందు పాతాళమున, జలధిలో, పర్వతములలో, దేవయోను లైన అసుర, గంధర్వ, కిన్నర, కింపురుష, యక్ష, రాక్షస, భూత. ప్రేత, పిశాచ, అపస్మారక, అప్సరో, బ్రహ్మరాక్షస, కూష్మాండ, వినా యకు లనువారు నివసింతురు.

1. భూర్లోకమున :- సర్వదీపములందు పుణ్యాత్ములైన దేవులు మనుష్యులును నివసింతురు. సుమేరువు త్రిదశుల కుద్యానభూమి. అందు మిశ్రవనము, నందనము, చైత్రరథము, సుమానసము అను నవి యుద్యానములు, సుధర్మ అనునది దేవసభ, సుదర్శనము పట్ట ణము, వైజయంత మనునది రాజసౌధము.

2. భువర్లోకము :- గ్రహ, నక్షత్ర, తారకలు, ధ్రువనక్షత్రమున నిబద్ధములై వాయువిక్షేపముచే ప్రతినియతమైన గమనప్రచారము గలవై సుమేరువునకు పైపై నున్నవై తిరుగుచుండును.

3. స్వర్లోకము :- మాహేంద్ర నివాసులైన, దేవయోనులు ఆఱు విధములుగనుందురు. 1 త్రిదశులు, 2 అగ్నిష్వాత్తులు, 3 యామ్యులు, 4 తుషితులు, 5 అపరినిర్మితవశవర్తులు, 6 పరినిర్మిత వశవర్తులు అని యీ యాఱుగురు దేవయోనులు. వీరందఱు సంకల్పసిద్ధులు, అణిమాద్యైశ్వర్యయుక్తులు,కల్పాయుష్కులు. (కల్పము=బ్రహ్మదినము) దేవులు, కామభోగులు, పితృసంయోగము లేకయే క్షణములోనే శరీరం పుట్టింపఁ గలవారు. ఉత్తమానుకూలాప్సరస స్త్రీలచే నావరింపఁబడిన వారై యుందురు.

4 మహర్లోకము :- ఇందు దేవయోనులు 1 కుముదులు, 2 ఋభువులు, 3 ప్రతర్దనులు, 4 అంజనాభులు, 5 ప్రచితాభులు అని అయిదు విధములుగ నుందురు. మహాభూతములను వశమందుంచఁగలవారు, ధ్యానాహారులు అనఁగా ధ్యానముచేతనే తృప్తి పొందువారు కల్పసహస్రాయుష్కులు.

5. జనోలోకము :- బ్రహ్మయొక్క జనోలోకమున దేవయోనులు 1 బ్రహ్మపురోహితులు. 2. బ్రహ్మకాయికులు. 3 బ్రహ్మమహాకాయికులు 4 అమరులు అను నలుగురు గలరు. వీరందఱు భూతేంద్రియములను వశమందుంచుకొనఁగలవారు.

6. తపోలోకము :- ఇందు దేవయోనులు 1. భాస్వరులు, 2. మహాభాస్వరులు, 3. సత్యమహాభాస్వరులు అను ముగ్గురుగలరు. వీరందరు భూతేంద్రియ ప్రకృతులను వశమందుంచుకొనఁగలవారు. రెండురెట్లు, మూడురెట్లు ఎక్కువ ఆయువుగలవారై, అందఱు ధ్యానాహారులయి ఊర్ధ్వరేతసులయి, పైకి అడ్డగింపబడని జ్ఞానముగలవారయి, క్రింది భూములందావరింపఁబడని జ్ఞానముగలవారయి యుందురు.

7. సత్యలోకము :- ఇందు దేవయోనులు 1. అచ్యుతులు 2. శుద్ధ నివాసులు, 3. సత్యాభులు, 4. సంజ్ఞాసంజ్ఞులు అను నల్వురు గలరు. వీరందఱు గృహనిర్మాణములేని యనికేతులు. ఆత్మగృహమందుండు వారు. పై పైనుందురు. ప్రకృతిని వశమందుంచగలవారు. సృష్టి యున్నంతవఱకు ఆయువు గలవారు. అందులో అచ్యుతులు సవితర్క ధ్యానసుఖులు, శుద్ధనివాసులు. సవిచార ధ్యానసుఖులు, సత్యాభులు ఆనందమాత్ర ధ్యానసుఖులు. వీరందఱును మూఁడులోకముల మధ్య నుందురు. సప్తలోకములివి.

విదేహులును ప్రకృతిలయులునగు అసంప్రజాత యోగసుఖులు మాత్రము మోక్షమందేగాని పై లోకములందుండరు. సూర్యద్వారమున సంయమముచేసి యిదియంతయు యోగి సాక్షాత్కరింపజేసికొనునని భావము.

26. చంద్రే తారావ్యూహ జ్ఞానమ్

సూ. చంద్రమండల విషయమైన సంయమమువలన నక్షత్రమండల జ్ఞానము గలుగును.

27. ధ్రువే తద్గతి జ్ఞానమ్

సూ. ధ్రువవిషయక సంయమమువలన నక్షత్రగతి జ్ఞానము గలుగును.

28. నాభిచక్రే కాయవ్యూహ జ్ఞానమ్

సూ. నాభిచక్ర విషయక సంయమమువలన శరీరమందున్న వాత, పిత్త, చర్మ, రక్తాది పదార్థముల జ్ఞానము గలుగును.

29. కంఠకూపే క్షుత్పిపాసా నివృత్తిః

సూ. హృదయమువఱకు నుండు కంఠకూపమును గూర్చిన సంయమము వలన క్షుత్పిపాసలుండవు.

వ్యా:- నాలుక క్రిందిభాగము తంతువు. దానిక్రిందిది కంఠము. దానిక్రిందిది కూపము.

30. కూర్మనాడ్యాం స్థైర్యం

సూ. కూర్మాకారమైన హృదయ నాడిని గూర్చిన సంయమము వలన స్థిర స్థానము గలుగును.

వివ :- కంఠకూపముక్రింద వక్షస్థలమున కూర్మనాడి గలదు.

31. మూర్ధజ్యోతిషి సిద్ధదర్శనమ్

సూ. శిరః కపాలములోని రంధ్రమునందలి సుషుమ్నా నాడియందున్న జ్యోతిస్సునందు సంయమమువల్ల సిద్ధులు కనిపింతురు.

వివ :- సిద్ధులు ద్యావాపృథువుల మధ్యభాగమున సంచరించు వారుగ నుందురు.

32. ప్రాతిభాద్వా సర్వమ్

సూ. ప్రతిభాజన్యమగు జ్ఞానమువలన నయినను సర్వశక్తులు గలుగును.

33. హృదయే చిత్త సంవిత్

సూ. హృదయమందున్న దహరపద్మమున సంయమమువలనఁ జిత్తసాక్షాత్కారమగును.

34. సత్త్వపురుషయో రత్యన్తాసంకీర్ణయోః ప్రత్యయావిశేషో భోగః పరార్థత్వా త్స్వార్థసంయమా త్పురుషజ్ఞానం

సూ. అత్యంత విధర్ములగు సత్వగుణ పురుషుల యభేదజ్ఞానము భోగము. ఆ సత్త్వము పదార్థమగుటవలనదానికంటె భిన్నమైన స్వార్థముయొక్క సంయమమువలన పురుష సాక్షాత్కారము గలుగును.

వివ :- సంయమమునకు ఫలముగా నింతవఱకు క్షుద్రసిద్ధులు చెప్పఁబడినవి ఇంక నీ సూత్రములో సంయమమునకు ముఖ్యఫలమగు నాత్మ సాక్షా

త్కారము చెప్పఁబడినది. పురుషుడు = పరమాత్మ. "విజ్ఞాతార మరే కేన విజానీయాత్" ఓసీ విజ్ఞాతను ఇంకదేనిచేఁ దెలియవలెను అని శ్రుతి

35. తతః ప్రాతిభ శ్రావణ వేదనాదర్శాస్వాద వార్తా జాయంతే

సూ. పురుష సాక్షాత్కారమువలన ప్రాతిభ, శ్రావణ, వేద, నాద, ర్శాస్వాద, వార్తాశక్తులు గలుగును.

వివ:- ఉపదేశాదులు లేకుండఁగనే సూక్ష్మవ్యవహిత విప్రకృష్టాతీతానాగతము లందు మనస్సునకు యథార్థజ్ఞానము ప్రాతిభము. అట్టి శ్రోత్రజ్ఞానశక్తి యగు దివ్యశబ్దశ్రవణము శ్రావణమని, త్వక్కు అనఁగా చర్మము దాని జ్ఞానమగు దివ్యస్పర్శ వేదనమని. చాక్షుషజ్ఞానమగు దివ్యరూపజ్ఞానము ఆదర్శమని. రసనాజ్ఞానమగు దివ్యరసజ్ఞానము, ఆస్వాదమని, ఘ్రాణ జ్ఞానమగు దివ్యగంధజ్ఞానము వార్త అని చెప్పఁబడును.

36. తే సమాధా పుపసర్గా వ్యుత్థానే సిద్ధ యః

సూ. అవి సమాధికి విఘ్న కారులు. వ్యుత్థానముపొందినవానికి అనఁగా సంప్రజ్ఞాత సమాధిగలవానికి అవియే పురుషార్థములు.

వివ:- ప్రాతిభాదిసిద్ధులను పొంది యవే పురుషార్థములని నమ్మి కృతార్థుఁడ నైతిననుకొని ఆత్మజ్ఞానమునుండి విరమించుట తటస్థించును గాన అవి సమాధికివిఘ్నకారులని చెప్పఁబడెను.

37. బంధకారణ శైథిల్యా త్ప్రచార సంవేదనాచ్చ చిత్తస్య పర శరీ రావేశః

సూ. బంధకారణములు శిథిలమగుటవలనను శరీరమందు చిత్తము ఈ నాడి ద్వారా ఈ విధముగాఁ బ్రవేశించునను యోగజ ధర్మజ్ఞానము గలుగుట వలనను పరకాయప్రవేశము సిద్ధించును.

వివ :- చంచలముగానున్న చిత్తము కర్మాశయమువల్ల ఒకశరీరమందె బద్ధమయి యుండుట బంధనము. ఆ బంధనకారణము నశింపఁగా యోగజ్ఞానమువల్ల యోగి తనశరీరమునుండి చిత్తమునుదీసి పర శరీరములందు ప్రవేశపెట్టును. సమాధివలననే ఇతరశరీరములఁ బ్రవేశించుట యోగికిఁ దెలియును. అపుడు తేనెటీఁగలరాణిని తేనెటీఁగలువలె ఆ చిత్తమును ఇంద్రియములు అనుసరించును.

38. ఉదాన జయా జ్జలా జ్జల పంకకంటకాది ష్వసంగ ఉత్క్రాన్తిశ్చ

సూ. ఉదాన వాయుజయమువల్ల జలపంక కంటకాదుల బాధగలుగదు. స్వేచ్ఛామృతి గలుగును.

వివ :- ఉదానవాయువు = నాసికమొదలు శిరస్సువఱకు నుండు వాయువు. స్వేచ్ఛామృతి = అర్చిరాది మార్గముగుండ బ్రహ్మలోకమునకు బ్రహ్మరంధ్రమును భేదించి లింగదేహము వెలుపలికి స్వేచ్ఛగా నిష్క్రమించునని భావము. భీష్మాదులు ఇట్లు స్వేచ్ఛగా మృత్యువును బొందిరి.

39. సమాన జయా త్ప్రజ్వలనమ్

సూ. సమానవాయుజయమువల్ల శరీరము ప్రజ్వలించును.

వివ :- సమానవాయువు = సర్వనాడులందు సంచరించు వాయువు. ఇట్టి యోగాగ్నిచేతనే సతీదేవి దక్షయజ్ఞములో శరీరత్యాగము చేసెను.

40. శ్రోత్రాకాశయోః సంబంధ సంయమా ద్దివ్యం శ్రోత్రం

సూ. శ్రోత్రాకాశముల యాధారాధేయ సంబంధ సంయమమువలన దివ్య శ్రోత్రము గలుగును.

వివ :- ఇది మిగిలిన చక్షురాదీంద్రియములకుఁ దన్మాత్రలకుఁగల సంబంధ సంయమమువలన దివ్యచక్షురాదులు గలుగుటకు ఉపలక్షణము.

41. కాయాకాశయోః సంబంధసంయమా ల్లఘు తూలసమాపత్తే
శ్చాకాశ గమన

సూ. కాయాకాశ సంబంధ సంయమమువలనను, సంయమముచే దూదివలెఁ దేలికఁదనము పొందుటవలనను, అకాశగమనము సిద్ధించును.

వివ:- తేలికఁదనము పొంది జలముపైని గాళ్ళతోఁ దిరుగును. సాలెపురుగు దారమునగూడ విహరించుచుఁ గిరణములపైని విహరించును. పిదప యథేష్టముగ ఆకాశగతి సిద్ధించునని భావము.

42. బహిరకల్పితా వృత్తి ర్మహావిదేహా తతః ప్రకాశావరణ క్షయః

సూ. శరీరాపేక్ష లేకుండ వ్యవహితాదులందు వర్తించుట మహావిదేహమని చెప్పఁబడును. దానివలన బుద్ధిసత్త్వ ప్రకాశముయొక్క యావరణము నశించును.

వివ:- సత్త్వావరణము = రజస్తమోగుణాదులు. శరీరమునుండి విడివడియుండుట విదేహధారణ యనఁబడును. అది దేహమందున్న మనస్సుకంటె వెలుపలనున్నచో కల్పితమనఁబడును. శరీరాపేక్ష లేకుండఁగా వెలుపల నున్న మనస్సు అట్లే వెలుపలనుండుట అకల్పిత మనఁబడును. అదే మహావిదేహమని యనఁబడును. దానిచే యోగులు పరశరీరమును ప్రవేశింతురని భావము.

43. స్థూల స్వరూప సూక్ష్మాన్వ యార్థవత్త్వసం యమా ద్భూత
జయః

సూ. స్థూల స్వరూప సూక్ష్మాన్వయార్థవత్త్వముల సంయమములవలన భూత జయము గలుగును.

వివ:- శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధములతోను ఆకారము గౌరవము మొదలగు పంచభూత ధర్మములతోనుగూడిన యవయవి స్థూలమనబడును. షడ్జ

గాంధారాది స్వరములు శబ్దములు శీతోష్ణాదులు స్పర్శలు. నలుపు తెలుపు మొదలయినవి రూపములు. తీపి పులుపు మొదలయినవి రసములు. సువాసనాదులు గంధములు. ఈ నామ రూపాదులు ఒకదానికంటె నొకటి వేఱుగా నుండునుగాన విశేషములు నన:బడును. భూమియందు ఆ యయిదుగుణములు, నీటియందు గంధముగాక మిగిలిన నాలుగు, తేజస్సున గంధరసములుగాక మిగిలిన మూఁడు, గాలిలో శబ్దస్పర్శలు. ఆకాశమున శబ్దమును ఉండును. భూమియందు ఆకారము, గుణత్వము, రూక్షత్వము, ఆవరణము, స్థిరత, సర్వాధారత, బద్దలగుట, ధారణశక్తి, నలుపుఁదనము, కఠినత్వము, సర్వభోగ్యత అనుగుణములుండును. జలమందు స్నేహము, సూక్ష్మత, ప్రభ, తెలుపుదనము, మెత్తఁదనము, గురుత్వము, చల్లఁదనము, రక్షణ, పవిత్రత, సంధానము అను గుణములుండును. తేజస్సునందు పైకిఁబోవుట, పాచకశక్తి, తగులఁబెట్టుట, పవిత్రత, తేలికఁదనము, ప్రకాశము, నశింపఁజేయుట, ఓజస్సు అను గుణములుండును, గాలియందు అడ్డముగా వీచుట, పవిత్రత, చిమ్ముట, ప్రేరేపణబలము, చంచలత, కాంతిలేకపోవుట, రూక్షత అనుగుణములుండును. ఆకాశమునందు వ్యాపకత అన్నిటిని లీనముచేసికొనుట, అవకాశమిచ్చుట అను గుణములుండును ఇది స్థూలరూపము. సామాన్య విశేష గుణ సముదాయము ద్రవ్యము, కలిసిగాని, విడిగాఁగాని, ఏకముగాఁగాని, భిన్నముగాఁగాని యున్న పదార్థములు ద్రవ్యములు. ఉదా :- శరీరము, వృక్షము, పరమాణువు, యూథము, వనసంఘము మొ॥ ఆ ద్రవ్యముల కాఠిన్యస్నేహోష్ణతావహన క్రియతాఽవకాశ దానత్వాదులుగల భూమిత్వాదులు స్వరూపము సూక్ష్మరూపము = తన్మాత్రలు (తత్ = ఆ భూతముల మాత్రలు = గుణములు). అన్వయము = ఖ్యాతి. క్రియాస్థితిశీలములు గలిగి కార్యస్వభావమును బొందిన గుణములు. అర్థవత్త్వము = సర్వప్రాణులందున్న సుఖదుఃఖాది పురుషార్థములు. ఈ యయిదు విధములయిన రూపము లను సంయమము చేసికొనుటవలన వత్సను గోవు అనుసరించునట్లు సంయమియొక్క సంకల్పములను భూతప్రకృతు లనుసరించునని భావము.

44. తతో అణిమాది ప్రాదుర్భావఃకాయసంప త్తద్ధర్మానభిఘాతశ్చ

సూ. భూతజయము వలన అణిమాది ప్రాదుర్భావము కాయసంపద, భూత ధర్మములచేఁ దిరస్కరింపకుండుటయుఁ గలుగును.

వివ :- 1 అణిమ, 2 మహిమ, 3 లఘిమ, 4 ప్రాప్తి, 5 ప్రాకామ్యము, 6 ఈశిత, 7 వశిత 8 సత్యసంకల్పము ఇవి అణిమాద్యష్ట సిద్ధులు. శరీర మణుత్వ మును పొందుట అణిమ. శరీరము యోజనములవఱకు వ్యాపించుట మహిమ, శరీరము దూదివలె లఘువగుట లఘిమ, భూమియందే ఉండి వ్రేలిచివరచే చంద్రుని స్పృశించుట మొదలగు నింద్రియ శక్తులు ప్రాప్తి, ప్రసిద్ధముగాఁ గనఁబడు పదార్థములందు స్వేచ్ఛగా నుండుట ప్రాకామ్యము. భూమిపైని జలములందువలె మునుఁగుట. తనశరీరము వలె సర్వభూతములను సంకల్పమాత్రముచే ప్రేరేపించుట ఇతరులకు వశముగాకుండుట ఈశిత, భూతభౌతికమగు గుణములను వశపరచు కొనుట వశిత్వము. సంకల్పించినది సత్యమగుట సత్య సంకల్పత్వము ఉదా :- విషమునుగూడ అమృతముగా సంకల్పించి భుజించి జీవించుట. "తద్ధర్మములచేఁ దిరస్కరింపఁబడకుండుట" అని ప్రత్యేకము గాఁ జెప్పఁబడుటచే అణిమాదులలో ప్రాకామ్యము చేరలేదు. రెండు నొకటే. ముందు సూత్రములో సూత్రకర్తచేతనే కాయసంపద వ్యాఖ్యానము చేయఁబడుచున్నది. భూతములచే తిరస్కరింపఁబడకుండుట అనఁగా రాతినిగూడఁ బ్రవేశించుట. నీరు తడుపఁజాలకపోవుట. నిప్పు కాల్ప లేకపోవుట. గాలి కదల్పలేకపోవుట. ఆవరణ లేని యాకాశములోఁగూడ ఆవరింపఁబడిన శరీరము గలవాఁడై యుండుట. సిద్ధులకుఁ గూడ అదృశ్యుఁడై యుండుట. సంకల్పసిద్ధుఁడైన పరమేశ్వరుని యాజ్ఞా బద్ధమయి యుండుటవల్ల సృష్టిని మాత్రము తలక్రిందులు చేయలేఁడు తదితర శక్తులను బొంది విహరించు నని తెలియవలయును.

45. స్వరూప లావణ్య (బల) వజ్రసంహననత్వాని కాయసంపత్

సూ. రూపలావణ్య వజ్రతుల్యావయవ బలములు కాయసంపద యనబడును.

46. గ్రహణ స్వరూపాస్మితాన్వయార్థవత్త్వ సంయమాదింద్రియ జయః

సూ. గ్రహణ, స్వరూ, పాస్మి, తాన్వయార్థవత్త్వ సంయమమువల్లనింద్రియ జయము గలుగును.

వివ:- గ్రహణము=నిశ్చయాభిమాన సంకల్పదర్శన శ్రవణాది వృత్తులు. స్వరూపము = ఏకాదశేంద్రియములు, అస్మిత=బుద్ధ్యహంకారములు, అన్వయము అర్థవత్త్వము ఇవి పూర్వసూత్రములో వ్యాఖ్యానింపబడెను.

47. తతో మనోజవిత్వం వికరణభావః ప్రధానజయశ్చ

సూ. ఇంద్రియ జయమువల్ల మనోజయమును, ఇంద్రియ వికీర్ణతయును, ప్రధానజయమును గలుగును.

వివ:- ఇంద్రియ వికీర్ణత=స్థూలదేహాపేక్షలేకుండ అన్నియెడల ప్రవర్తించుట. ప్రధానజయము=స్వేచ్ఛగా ప్రకృతిని మార్పుచేయుట. ఈ సిద్ధులను మధుప్రతీకములు మధుమతిసిద్ధులు అని యందురు.

48. సత్త్వ పురుష తాన్యతాఖ్యాతి మాత్రస్య సర్వభావాధిష్ఠాతృత్వం సర్వజ్ఞాతత్వంచ

సూ. సత్త్వ, పురుష వివేకముగలవానికి ప్రకృతి పురుష వికారములందు ప్రభుత్వమును సర్వజ్ఞత్వమును సిద్ధించును.

వివ:- దీనిని విశోకసిద్ధి యందురు.

49. తద్వైరాగ్యాదపి దోషబీజ క్షయే కైవల్యం

సూ. ఈ సిద్ధివలన ప్రభుత్వ సర్వజ్ఞత్వములందుఁగూడ వైరాగ్యము గలుగుటవలన వాసనారూపదోషములు నశింపఁగా మోక్షము సిద్ధించును.

50. స్థాన్యుపనిమంత్రణే సంగస్మయకరణం పున రనిష్టప్రసంగాత్

సూ. స్వర్గాది ప్రాప్తికి అవతలనుండి పిలుపువచ్చినను "ఆ పుణ్యము అనుభవముచే నశింపఁగా తిరిగి యనిష్టము గలుగు" నని తలఁచి అస్థిరములగు స్వర్గాదులందు సంగము అభిమానము నుంచుకొనక పోవుటయె కైవల్యమున కుపాయము.

వివ :- ప్రాథమ కల్పికుఁడు (=అభ్యాసము చేయువాఁడు) మధుభూమికుఁడు (=సత్యప్రజ్ఞ గలిగి యింద్రియ జయేచ్ఛగలవాఁడు) ప్రజ్ఞాజ్యోతి (=భూతములను ఇంద్రియములను జయించినవాఁడు) అతిక్రాంత భావనీయుఁడు (విరక్తుఁడు జీవన్ముక్తుఁడు) అని యోగులు నలుగురు. అందు మధుమతియను సిద్ధిని పొందిన మధుభూమికుని దగ్గఱకు మాత్రమే దేవతలువచ్చి "ఇటఁగూరుచుండుము. ఇటఁ గ్రీడింపుము. ఈ భోగములు రమ్యములు. ఇదిగో అకాశయానము. అనుకూలలైన యప్సరస లిరుగో, దివ్యశ్రోత్రము దివ్యనేత్రమును ఇవిగో, నీశరీరము వజ్రసమానమైనది. అనుభవింపుము. ఇది యంతయు నీసాధనలవల్ల లభించినదే. దీనికి నాశములేదు. ముసలితనములేనిది, ఇది దేవతలకుఁ బ్రియము" అని యాహ్వానింతురు. ఇట్లు ఆహ్వానింపఁగా "సంసారాగ్ని యందుఁ దగులఁబడి జన్మమరణాంధకారములందు దొరలుచున్న నేను ఈనాఁటికి క్లేశతిమిరములను నశింపఁజేయు యోగప్రదీపమును సంపాదించితిని. దీనిని విషయవాయువులు ఏచియార్పును. ప్రకాశమును పొందిన నేను దిరుగ నీవిషయవాంఛలచే మోసగింపఁబడుచుంటివి. ఈ సంసారాగ్నికి నాశారీరమును గట్టెలుగాఁ జేయుదునా? నీచులు గోరున విఁయుఁగలవంటియునగు ఈ భోగములకు నమస్కారము" అని నిశ్చయించుకొని సమాధిని భావింపవలయును. ఇట్లు భావించి సంగమును వీడి "దేవతలచే నిట్లు కోరికలు పొందుమని ప్రార్థింపఁబడుచున్నాను. నేనెంత గొప్పవాఁడను" అను నహంకారమును గూడనీడి "ఎపుడు సమయము దొరుకునా ఎపుడు క్రిందఁబడఁద్రోయుదునా" అని కనిపెట్టుకొనియున్న ప్రమాద దేవతకు లొంగక దృఢనిశ్చయముతోనుండు యోగిని మోక్షము తనంతతానే వరించును. ఒకవేళ ప్రమాదదేవతకు

లోంగెనా మృత్యువు జుట్టుపట్టుకొని యీడ్చినట్లు క్రిందకు ఈడ్వఁబడి ఆత్మను భావింపఁడని తలఁపవలయును.

51. క్షణ తత్క్రమయోః సంయమాత్ వివేకజం జ్ఞానం

సూ. క్షణమును క్షణములనుండి ప్రవాహరూపముగాఁ గలుగు కాలక్రమమును సంయమము చేయుటవలన వివేకజజ్ఞానము గలుగును.

వివః- క్షణాది కాలక్రమమునుబట్టి సర్వలోకము పరిణామమును బొందుచున్నది ఈధర్మములన్నియు ఆ క్షణమునుబట్టియే యగుచున్నవి. కాన అ క్షణమును క్షణకాల ప్రవాహమును సంయమమును జేయుటవలన వివేకజ్ఞానము గల్గునని భావము.

52. జాతిలక్షణ దేశై రన్యతానవచ్ఛేదా త్తుల్యయో స్తతః ప్రతిపత్తిః

సూ. తుల్యవస్తువులకు జాతి లక్షణదేశములచే భేదము నిరూపించుట యసంభవముగాన క్షణమును క్షణసహిత కాలక్రమమును సంయమముచేయుటవలన భేదజ్ఞానము గలుగును.

వివః- లోకమున వస్తుభేదమును జాత్యాదులఁబట్టి తెలిసికొందుము. దేశము లక్షణము సమానమైనను ఇది గోవు ఇది బడబ అని గోత్వాది జాతిని బట్టి భేదము తెలిసికొందుము. దేశము జాతి సమానమైనను ఇది నల్లని కన్నుగల యావు. ఇది సాధువైన యావు అని లక్షణమునుబట్టి భేదము తెలిసికొందుము. జాతియు లక్షణము సమానమైనను ఇది తూర్పున నున్న యుసిరికకాయ ఇది పడమరగానున్న యుసిరికకాయ యని దేశమునుబట్టి భేదము తెలిసికొందుము. పరధ్యానమునందు ఉండునపుడు తూర్పుననున్న యుసిరికకాయను పడమరకును పడమరగానున్న యుసిరికకాయను తూర్పునకు మార్చినచో నెట్లు నిర్ధారణగాఁ దెలిసికొనఁగలము అను ప్రశ్నకు తత్తద్వస్తుగతమైన క్షణమును తద్రూపములను సంయమము చేయుటవలన యోగికిఁ దెలియునని యిందు సమాధానము చెప్పఁబడెనని తెలియునది. ఇట్లే యోగికిఁ బరమాణు

జ్ఞానము పరమాణుగత విశేషముల జ్ఞానమును గలుగునని భావము. వ్యవధానము విషయములోఁగూడ నిట్లే యోగికి జ్ఞానము గలుగునని భావము.

53. తారకం సర్వవిషయం సర్వథా విషయ[క్రమం చేతి వివేకజం జ్ఞాన

సూ. వివేకజ్ఞానము సార్వవిషయక జ్ఞానముగల దగుటచేతను అన్నివిధము లైన విషయ[క్రమములు గల దగుటచేతను అన్నియెడల దోషముచూచి నందువలనఁ గలిగిన వైరాగ్యముద్వారా సంసారతారకమగును.

54. సత్త్వపురుషయోః శుద్ధిసామ్యే కైవల్యమ్

సూ. బుద్ధిగతసత్త్వమునకుఁ బురుషునితోఁ గూడ శుద్ధి సామ్యము గలిగి నపుడు మోక్షమగును.

వివ :- పురుషునికి అభిమానము లేకపోవుటయె శుద్ధి. కాల్చివేయఁబడిన గింజ మరల మొలకెత్తఁజాలనట్లు జ్ఞానముచే శుద్ధమైన పురుషుఁడు తిరుగ జన్మమరణముల నొందక మోక్షము పొందునని భావము. ఈయష్టాంగ యోగము లభ్యసించినను ఆసిద్ధులందు వైరాగ్యము గలిగిన యెడలను [ప్రతి బంధకమగు పాపమున్న యెడలను పైసిద్ధులు ఫలింపవని[గహిం వలయును.

ఇది

పతంజలిచే రచింపఁబడి చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే ననువదింపఁబడిన యోగతత్త్వ దర్శనమందు విభూతి పాదము.

—/—

4. మోక్షపాదము

1. జన్మౌషధి మన్త్ర తపః సమాధిజాః సిద్ధయః

సూ. జన్మము ఓషధి మంత్రము తపస్సు సమాధి అను వీనివల్ల సిద్ధులు పొడమును.

వివ :- జన్మచేతనే సిద్ధిగలుగుట యనఁగా క్రిందటి దేహాదులచే వ్యవధానము కలిగినపుడు క్రిందటి జన్మసాధనలచే ఈ జన్మయందు సిద్ధికలుగుట.

2. జాత్యన్తర పరిణామః ప్రకృత్యాపూరాత్

సూ. దైవాది ప్రకృతులు ప్రవేశించుటవల్ల మనుష్యాది జాతులకు దేవాది జాత్యంతరపరిణామము గలుగును.

3. నిమిత్త మప్రయోజకం ప్రకృతీనాం వరణభేదస్తు తతః క్షేత్రికవత్

సూ. ధర్మాదిరూపమైన నిమిత్తకారణము ఆయా ప్రకృతులను ప్రవర్తింపఁ జేయునదిగాదు. కాని హెచ్చుతగ్గులు లేకుండ కర్షకుడు సమముగా బోదెలు చేయుటవల్ల నీటి కడ్డుగలుగనట్లు ధర్మాదులవలన అధర్మాది ప్రతిబంధకములు మాత్రము పోవును. అపుడు ప్రకృతులకు ధర్మాది ప్రయోజనములు గలుగును.

4. నిర్మాణచిత్తా న్యస్మితామాత్రాత్

సూ. యోగి యనేక శరీరములను నిర్మించినపుడు ఆ యోగి యొక్క యహంకారమువలనఁ గలుగు కార్యసిద్ధిలోని సంకల్పముచే మనస్సులు అనేకములగును.

వివ :- అట్లు గానిచో ఒకే మనస్సుచే విరుద్ధ విషయములను సమాధులను ఒక్కసారే యనుభవించుట శక్యముగాదని భావము.

5. ప్రవృత్తిభేదే ప్రయోజకం చిత్త మేక మనేకేషామ్

సూ. ఆ యనేక చిత్తములను ఆయా ప్రవృత్తులందు ప్రవర్తింపఁ జేయునది ఒక్క చిత్తము మాత్రమే.

6. తత్ర ధ్యానజ మనాశయమ్

సూ. అందు ధ్యానముచే శుద్ధమైన చిత్తమునకు రాగాదివాసన లెవ్వియు నుండవు.

7. కర్మాశుక్లాకృష్ణం యోగిన స్త్రివిధ మితరేషామ్

సూ. సమాధిసిద్ధుఁడగు యోగిచేయు కర్మ పుణ్యములకుఁగాని పాపములకుఁగాని హేతువుగాదు. ఇతరులుచేయు కర్మ పుణ్యములకు పాపములకు పుణ్యపాపములకు హేతువయి త్రివిధముగ నుండును.

వివ:- పుణ్యములు = మానసికయజ్ఞాదులు. పాపములు = నిషిద్ధదుష్టకర్మాదులు పుణ్యపాపములు = భౌతికయజ్ఞయుద్ధాదులు.

8. తత స్తద్విపాకానుగుణానా మేవాభివ్యక్తి ర్వాసనానామ్

సూ. అట్టి త్రివిధమగు కర్మవలన తత్ఫలానుగుణమైన వాసనలె యభివ్యక్తమగును.

వివ:- ఆ పాపపుణ్యాది వాసనలవలన తత్తజ్జన్మాదులు గలుగునని తెలియునది.

9. జాతి దేశ కాల వ్యవహితానామ ప్యానన్తర్యం స్మృతిసంస్కారయో రేకరూపత్వాత్

సూ. జన్మనుబట్టి దేశమునుబట్టి వాసనలకు వ్యవధానమున్నను స్మృతియును దానివలన నేర్పడిన సంస్కారమును ఏకరూపముగా నుండుటవలన వ్యవధానము గలుగదు.

వివః- అందుచేతనే యిదివఱకు అనుభవింపఁబడిన స్తన్యపానాదులందు తనం తనే ప్రవృత్తి గలుగుచున్నదని భావము.

10. తాసా మనాదిత్వం చాశిషో నిత్యత్వాత్

సూ. "ఇట్లు ఇదివఱకులేను. ఇకముందు ఉండకుందునుగాక" అను ప్రార్థన నిత్యముగా నుండుటవలన ఆ వాసనలు అనాదులు.

వివః- ఆ వాసనలు అనాదులు గనుకనే పుట్టిపుట్టఁగనే యీ జన్మలో మరణ భయము అనుభవింపకున్నను జీవునికి ద్వేషదుఃఖముల స్మరణవలన పూర్వజన్మమందు అనుభవింపఁబడిన మరణభయము గలుగుచున్నది. ఆ మరణభయము స్వాభావికమనుటకు వీలులేదు. అందుచే అనాది వాసనలతోఁగూడిన చిత్తమే వివిధవాసనలనుబొందిసంచరించుచున్నది. చిత్తము వ్యాపకమైనది. అది దానికాశ్రయమగు వానినిబట్టి సంకోచ వికాశములు గలది. ఆ చిత్తమందుఁ బూర్వానుభూత విషయములు వాసనారూపముగ అనాదిగానుండి సమయము వచ్చినపుడు ప్రకటమగు చుండునని తెలియునది.

11. హేతు ఫలాశ్రయాలంబనైః సంగృహీతత్వా దేషా మభావే తదభావః

సూ. హేతుఫలాశ్రయాలంబనములతో సర్వవాసనలు వ్యాప్తములై యుం డుటచే ఆ హేత్వాదులను నశింపఁజేసినపుడు దానినాశ్రయించియుండు వాసనలుగూడ మోక్షసమయమునఁ బూర్తిగా నశించిపోవును.

వివః- వాసనలకు హేతువు అవిద్య. ధర్మాదులకుఁ బ్రవర్తకమైన పురుషా ర్థము ఫలము. వాసనలకు ఆశ్రయము మనస్సు. వాసనల కాలంబనా దులు కామినీదర్శనాదులు. వాసనలు అనాదులయినను వాసనలకు హేతువయిన అవిద్యను నశింపఁజేయగా వాసనలు నశించును. అపుడు మోక్షము సిద్ధించునని భావము.

12. అతీతానాగతం స్వరూపతః అస్త్యధ్వభేదా ద్ధర్మాణామ్

సూ. ధర్మములకు భూతభవిష్యద్వర్తమాన రూపావస్థాభేదము లుండుటవలన వర్తమానమందువలె భూతభవిష్యత్తులందును వికారములు స్వరూపముతోనే యుండును.

వివ:- ధర్మములు = కార్యములు. ఆ కార్యములు సూక్ష్మరూపముగా నెల్లపుడు నుండును. వ్యంగ్యము కాఁబోవు రూపముతో భూతభవిష్యత్తును ప్రస్తుతవ్యక్తరూపముతో వర్తమానమును ఉండునని భావము.

13. తే వ్యక్త సూక్ష్మా గుణాత్మానః

సూ. వ్యక్తములు సూక్ష్మములునైన యా ధర్మములు సత్త్వరజస్తమోగుణ రూపములయి యుండును.

వివ:- గుణముల వాస్తవరూపము పైకిఁ గనిపింపదు. కనిపించునప్పటి రూపము మాయయని భావము.

14. పరిణామైకత్వా ద్వస్తు తత్త్వమ్

సూ. వాస్తవముగా వస్తుతత్త్వము త్రిగుణాత్మకమైనను శ్రోత్రతన్మాత్రమగు శబ్దమొకటి, చక్షుస్తన్మాత్రమగు రూపమొకటియని యీ విధముగా నగుట వ్యవహారములో ఒకటేరకమగు పరిణామము గలుగుటవలన నని యెఱుంగునది.

వివ:- గుణములు వికారములు అనేకమైనను శబ్దత్వ స్పర్శత్వ రూపత్వ రసత్వ గంధత్వ రూపజాతులనుబట్టి ఒకటే శబ్దమిత్యాది వ్యవహారములు గలుగు చున్నవి. "దృశ్యవస్తుజ్ఞానము ఆ వస్తువులతోపాటే గలుగుచున్నది గాన ఆ వస్తుజ్ఞానముకంటె వస్తువులు భిన్నములు" గావని విజ్ఞానవాదు లందురు. ఆయా వస్తుజ్ఞానములు భిన్నముగా అదే యిది యని ప్రత్యభిజ్ఞానములో వేఱువేఱుగాఁ గలుగుటవలన అట్లు అనరాదని భావము.

15. వస్తుసామ్యే చిత్తభేదా త్తయో ర్విభక్తః పన్థాః

సూ. ఒక వస్తువునందె యాయా వ్యక్తులనుబట్టి చిత్తభేదముదయించుటవలన ఆ వస్తుచిత్తముల మార్గము వేఱువేఱుగా నుండును.

వివ:- అనేకుల చిత్తములకు ఆధారమై యొకటేవస్తువు సమముగనుండును. అది ఒక్క చిత్తముచేతనె కల్పింపఁబడినదిగాదు. అనేక చిత్తములచేఁ గూడఁ గల్పింపఁబడినదిగాదు. ఆ వస్తువునందె యట్టిస్థితి గలదు. వస్తువొకటేయైనను చిత్తము లనేకము లగుటవలన అట్లు గలుగుచున్నది. ఒక స్త్రీయందు, భర్తకు భార్యయను భావమును సవతికి దుఃఖభావము ఆమె సంగతి తెలియనివానికి అజ్ఞానము గలుగును. ఇట్లే యన్నిటి యందును. కనుక వస్తుజ్ఞానములకు గ్రాహ్యగ్రహణ భేదములను బట్టి వానిమార్గము వేఱువేఱయియుండును. అసలు వస్తువు త్రిగుణాత్మకము గాన సుఖదుఃఖాది జ్ఞానము గలుగుచుండుట తత్త్వము. దీనినిబట్టి "చిత్తముచేఁ గల్పింపఁబడినది కలవలె లేనిది" అని యనరాదనిభావము.

16. నచైక చిత్తతన్త్రం వస్తు తత్ప్రమాణకం తదా కిం స్యాత్

సూ. వస్తువు తద్విషయకమైన విజ్ఞానమందు మాత్రమే యుండదు. అట్లు ఉండునన్నచో నింక దానికిఁ బ్రమాణమైన వస్తు వింకొకటి యేమై యుండును?

వివ :- వస్తువు స్వతంత్రమైనది. తద్విషయకజ్ఞానములును స్వతంత్రములె, అవియన్నియు నొక్కటేయన్నచో జ్ఞానములు నశించినప్పుడు వస్తువులుగూడ నశింపవలసివచ్చును. అందుచే "జ్ఞానములకంటె వస్తువులు వేఱుగా నుండ"వనరాదు కొందఱు "జ్ఞానముకంటె వస్తువులు భిన్నములైనను ఆ వస్తువు జ్ఞానముచే భాసింపఁదగిన దగుటవలన జ్ఞానసమయమందె కాని మఱియొకప్పుడు ఉండదు. మఱి యది సుఖదుఃఖాదులవలె అనుభవింపఁదగిన దగుటవలన జ్ఞానముతోపాటె పుట్టును" అందురు. దీనినే దృష్టి సృష్టి వాదమందురు. ఈ వాద మీ సూత్రములో ఖండింపఁబడినది. పదార్థములు సర్వపురుష సాధారణములైనవి. చిత్తములును

పదార్థములవలె స్వతంత్రములు గాన అవి ప్రతి పురుషునిగూర్చి ప్రవర్తించుచుండును. వాని సంబంధమువలనఁ బురుషుని భోగము గలుగునని భావము.

17. తదుపరా గాపేక్షిత్వా చ్చిత్తస్య వస్తుజ్ఞాతాజ్ఞాతమ్

సూ. చిత్తము ఆయా విషయముల నామాకార సంబంధము నపేక్షించియుండుటవలన వస్తువు తెలియఁబడినదిగను తెలియఁబడనిదిగను నుండును.

వివ :- విషయములు సూదంటుఱాయివంటివి. చిత్తము ఇనుమువంటిది. ఆ విషయములు జిత్తమును సంబంధించి రంజింపఁజేయును. విషయ సంబంధమునఁ జిత్తము ఆయా విషయములను గ్రహించును. మిగిలినవి దానికిఁదెలియవు. కాన చిత్తము తెలిసికొనుచును తెలిసికొనకయును ఉండి పరిణామము పొందుచుండునని భావము.

18. సదా జ్ఞాతా శ్చిత్తవృత్తయ స్తత్ప్రభోః పురుష స్యాపరిణామిత్వాత్

సూ. చిత్తవృత్తుల ననుభవించు పురుషుఁడు నామాకార సంబంధాది పరిణామశూన్యుఁ డగుటవలనఁ జిత్తవృత్తు లెల్లపుడును జ్ఞాతములై యుండును.

వివ :- ఇదివఱలోఁ జిత్తమును అర్థమును వేఱని చెప్పఁబడెను. ఇపుడు పురుషుఁడును చిత్తమును వేఱని యిందుఁ జెప్పఁబడినది. చిత్తమువలెఁ బురుషుఁడును పరిణామమును జెందుచోఁ జిత్తవృత్తులు శబ్దాదివిషయములవలె జ్ఞాతాజ్ఞాతములై యుండవలసి వచ్చును. పురుషుఁడు అపరిణామిగాన ఎల్లపుడును తెలిసికొనువాఁడయి యుండునని భావము.

19. న తత్స్వాభాసం దృశ్యత్వాత్

సూ. "ఎఱుఁగుదును, కోరుచున్నాను" ఇత్యాదులైన యనుభవములు కనుపట్టుటవలనఁ జిత్తవృత్తిరూపము స్వయంప్రకాశము గలదిగాదు.

వివ:- "ఎఱుఁగుదును, కోరుచున్నాను" ఇత్యాదులలోఁ గర్త "నేను" అనునది. "చిత్తవృత్తిని" అనునది కర్మ. కర్మగానున్నది మరలఁ గర్తగానుండదు. కాన పురుషుఁడే చిత్తవృత్తిని ప్రకాశింపఁజేయును. ఇటఁ జిత్తవృత్తియే తన్నుఁ బ్రకాశింపఁజేయుననరాదు. అందుచేఁ జిత్తవృత్తి నెఱిఁగినవాఁడు వేఱుగానున్నాఁడని భావము.

20. ఏకసమయే చోభయానవధారణమ్

సూ. చిత్తవృత్తి యొకేసమయమున తన్ను నితరుని ఈ రెండింటిని గ్రహింపలేదు.

వివ:- చిత్తవృత్తి బయలుదేరిన సమయములోనే తన్నుఁదాను ప్రకాశింపఁజేయలేదు. పోని మొదటిక్షణములో తన్నును ద్వితీయక్షణములో ఇతరునిఁ దెలియఁజేయునంద మన్నచో శబ్ద బుద్ధికర్మలు నొక పనిచేసి ముగించినపిదపఁ దరువాత నింకొకదానిని ఆ రెండు సంగతులను గ్రహించుట సంభవింపదు. కాన పురుషుఁడు వేఱుగా గ్రహించువాఁడున్నాడని భావము.

21. చిత్తాన్తర గ్రాహ్యే బుద్ధివృద్ధే రతిప్రసంగః స్మృతి సంకర శ్చ

సూ. ఈ చిత్తవృత్తిని ఇంకొక చిత్తవృత్తి గ్రహించుననియన్నచో ఒక చిత్తవృత్తిని ఇంకొక చిత్తవృత్తి దాని నింకొకటియని యీవిధముగాఁ జిత్తవృత్తుల కంతులేనిస్థితి గలుగును. అపుడు పూర్వ చిత్తవృత్తుల స్మృతిలోఁ గూడ స్మృతులు అనేకమై వానికి సాంకర్యము గలుగవలసి వచ్చును.

వివ:- స్మృతులు అనేకమై సాంకర్యము గలిగినచో నిశ్చయజ్ఞానము గలుగక సర్వము వ్యాకులమైపోవునని భావము.

22. చితేరప్రతిసంక్రమాయా స్తదాకారాపత్తౌ స్వబుద్ధి సంవేదనమ్

సూ. పరిణామము పొందని చిత్పురుషుఁడు చిత్తవృత్తి రూపము పొంది స్వబుద్ధి వృత్తులను దర్శించును.

వివ:- చంద్రుఁడు గదలకున్నను జలములోఁ బ్రతిబింబించుటచే అ జలచలనాదులనుబట్టి చలనాదులున్నట్లు తోఁచినవిధముగాఁ బరిణామము లేని పురుషుఁడు పరిణామముపొందెడు చిత్తవృత్తినిబట్టి పరిణామము పొందువాఁడువలెఁ దోఁచునని భావము.

23\. ద్రష్టృదృశ్యోపరక్తం చిత్తం సర్వార్థమ్

సూ. ద్రష్ట యగు పురుషునిచేతను దృశ్య మగు సకల జగముచేతను చేతనాచేతన రూపము పొందిన చిత్తము గ్రహీతృ గ్రహణ గ్రాహ్య రూపము అనుదృశ్యము లన్నిటి కాధారమైనది.

వివ:- పురుషునికిఁ జిత్తముతో సారూప్యముండుటనుబట్టి కొందఱు "చిత్తమునే చేతనరూపుఁడగు పురుషుఁ" డనియుఁ గొందఱు "ఇదంతయుఁ జిత్తమె యింకేమియులేదు" యని యందురు. వారి యజ్ఞానమునకు జాలిపడవలయును. వారికి భ్రాంతిచే అట్లు తోఁచుచున్నది. సమాధి ప్రజ్ఞ గలిగిన వానికది యవగతమగును. కానఁ జిత్తమునఁ బ్రతిబింబించిన పురుషుఁడు వేఱుగా నున్నాఁడని భావము.

24\. తదసంఖ్యేయ వాసనాభి శ్చిత్ర మపి పరార్థం సంహత్యకారిత్వాత్

సూ. అసంఖ్యాకములగు ద్రష్టృ దృశ్య దర్శనగోచరములగు జన్మవాసనలచే జిత్రమైనను జిత్తము ఇంద్రియములతోఁ గలసిమెలసి పనిచేయుచు అర్థక్రియాకారి యగుటవలనఁ బరార్థమె యగును.

వివ:- అ చిత్తము నిత్యోదాసీనుఁడగు పురుషుని భోగము కోసమేగాని స్వార్థముకోసముగా దని భావము.

25\. విశేష దర్శిన ఆత్మభావ భావనా వినివృత్తిః

సూ. వివేకమును సాక్షాత్కరింపఁజేసికొన్నవానికి తన భావమందుఁగలిగిన "నే నెవఁడను, నే నెట్లుంటిని, ఇదియేమి ఎట్లు అగుదునో" అనెడుశోకాద్యనర్థహేతువయిన భావన నివర్తించును.

26. తదా వివేకనిమ్నం కైవల్యప్రాగ్భారం చిత్తమ్

సూ. విశేష జ్ఞానదర్శనావస్థ యందుఁ గైవల్యాభిముఖ మగు చిత్తము వివేక మార్గమందు సంచరించును.

27. తచ్ఛిద్రేషు ప్రత్యయాన్తరాణి సంస్కారేభ్యః

సూ. విశేష దర్శనము గలిగినప్పుడుగూడఁ బూర్వజన్మ సంస్కారములవలన మధ్యమధ్య విశేష దర్శనముయొక్క యవకాశములందు "నేను నాది" అని మిథ్యాజ్ఞానరూపమగు తదితర జ్ఞానములును గలుగును.

28. హాన మేషాం క్లేశవ దుక్తమ్

సూ. ఈ సంస్కారములను క్లేశములను త్యజించినట్లు త్యజింపవలెననిపూర్వులచేఁ జెప్పబడినది.

వివ :- తగులఁబెట్టఁబడిన గింజలు మొలవఁజాలనట్లు జ్ఞానాగ్ని దగ్ధములగు సంస్కారములు మొలవవు. కాన ఆ సంస్కారములు జ్ఞానముచేఁ ద్యజింపవలెనని భావము. "జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతేఽర్జున" అని గీత.

29. ప్రసంఖ్యానే అప్యకుసీదస్య సర్వథా వివేకఖ్యాతే ర్ధర్మమేఘః సమాధిః

సూ. వివేకజ్ఞానము గలిగినప్పుడుగూడ ఫలసిద్ధులనుగోరనివానికి నిరంతరము వివేక ముదయించుటవలన ధర్మమేఘమను సమాధి గలుగును.

వివ :- ధర్మమును వర్షించునది ధర్మమేఘ మనఁబడె నని తెలియునది.

30. తతః క్లేశకర్మ నివృత్తిః

సూ. ఆసమాధివలన క్లేశములును పూర్వకర్మలును నివర్తించును.

31. తదా సర్వావరణ మలాపేతస్య జ్ఞాన స్యానన్త్యాత్ జ్ఞేయ మల్పమ్

సూ. సర్వావరణ రూపదోషములచే ముక్తుఁడైన వానికిజ్ఞానముఅనంతముగా నుండుటవలన నింకఁ దెలిసికొనఁదగినది అల్పమే.

32. తతః కృతార్థానాం పరిణామ క్రమ సమాప్తి ర్గుణానామ్

సూ. పిదప సత్త్వాదిగుణములు, తాము పొందవలసినవి పొందుటచేఁగృతార్థములు కాఁగా వాని పరిణామక్రమమును సమాప్తి చెందును.

వివ:- అట్టి పురుషులు యింక విషయభోగాది పరిణామమును బొందరని భావము.

33. క్షణ ప్రతియోగీ పరిణామాపరాన్త నిర్గ్రాహ్యః క్రమః

సూ. క్షణముగూడ వ్యవధానము లేకయుండి పరిణామము యొక్క పర్యవసానముచే మిగులఁ దెలిసికొనఁదగినది క్రమము.

వివ:- వస్త్రము ప్రాఁతదై చివికిపోయినపుడు దాని మార్పులోఁ గలిగిన క్రమము ఎప్పటి కప్పుడు తెలియకపోయినను సూక్ష్మ సూక్ష్మతర సూక్ష్మతమమైన మార్పులుగలిగి ఆ వస్త్రముయొక్క చివరి స్థూల పరిణామమును దాని బర్యవసానమును చివికిపోవుటనుబట్టి యూహించి నట్లె యన్ని వస్తువులయొక్కపరిణామక్రమమును ఊహింపవలయును. ఈ పరిణామక్రమము నిత్యముగా నుండును. నిత్యత్వము రెండువిధములు. 1 కూటస్థ నిత్యత్వము 2 పరిణామనిత్యత్వము. ఏది పరిణమింపఁగా దానితత్త్వము పోదో అది నిత్యము. పురుషుఁడు కూటస్థ నిత్యత్వము గలవాఁడు. బద్ధపురుషుని యందు అది యజ్ఞానముచే చిత్తముకంటె అభిన్న మనునభిమానము వల్ల వానివాని పరిణామ మందు పరిణామాధ్యాస చేయఁబడుచున్నది. ముక్తపురుషులందుఁ బరిణామము వాస్తవముగాకపోయినను మోహముచేఁగల్పింపఁబడినది.

సృష్టిప్రపంచము పరిణామనిత్యత గలది. ఈ సృష్టికి నిత్యము పరిణామము గలుగుచునేయుండును. ఆ పరిణామమున కంతులేదు. అని తెలియునది. అయితే మటి యందఱు చనిపోయి పుట్టుదురా? అను ప్రశ్నకు విడఁదీసి సమాధానము చెప్పుకొనవలయును. ఆశలు నశించిన ముక్తజీవి మరలఁ బుట్టదు. ఆశలుగల బద్ధజీవుఁడు మరలమరలఁ బుట్టుచుండును. యిట్లే మనుష్యజాతి శ్రేష్ఠమాకాదా అనఁగా పశువులనుబట్టి శ్రేష్ఠము, దేవతలను ఋషులనుబట్టి శ్రేష్ఠముగాదు. అయితే సంసారమున కంతు గలదా లేదా అనఁగా వివేకము గలవానికి సంసారము ముగియును. వివేకము లేనివానికి సంసారము ముగియదు. అని యీ క్రమమును తెలియునది.

34. పురుషార్థ శూన్యానాం గుణానాం ప్రతిప్రసవః కైవల్యం స్వరూప ప్రతిష్ఠా వా చితిశక్తి రితి

సూ. చేయఁదగినవి చేయుటచే నింకఁ బొందవలసినదిలేదు గానఁ బురుషార్థములులేని గుణములు తమతమ కారణములందు లయమొందుటగాని మూలస్వరూపమును పొందిన చైతన్యముగాని మోక్షమనఁబడును.

వివ :- కార్యకారణరూపమైన గుణములయొక్క వ్యుత్థాన సమాధి విరోధసంస్కారములు మనస్సున లయమొందును. మనస్సు అస్మితయందును (బుద్ధ్యహంకారములందు) అది లింగకారణ మగు మహత్తత్త్వమందును అది అలింగమైన ప్రధానమందును లయమొందును 'పరమాత్మయందు జీవాత్మ లయమును బొందు" నను వారిమతమున ‹‹సముద్రమున నదులకువలె బ్రహ్మమందు జీవులకు ఉపాధి లయించుటచే విభాగము లేకుండుట లయశబ్దార్థము" కాన విరోధములేదు. ఆత్మయందు సమస్త విశేష గుణములు నశించుటయె మోక్షమని చెప్పు వైశేషికుల మతమునఁగూడ ఉపాధి విశేష గుణములకు ఉపాధిగల దానియందు ఔపచారికార్థము చెప్పుటచే దాని నాశనమునకుఁగూడ ఔపచారికార్థము చెప్పుటవలన" విరుద్ధముగాదు. ఆత్యంతికమైన దుఃఖనాశమె మోక్షమని నైయాయికులు, వారి మతమున ‹‹భోగ్యభోక్తృభావ సంబంధ

ముతో దుఃఖనాశనమె మోక్షము. సముదాయముగా మాత్రముగాదు" అనునదింతమాత్రమె విశేషము. "నిత్యానందావాప్తియె మోక్షము" అనునదిగూడ దుఃఖ శూన్యతారూపమైన యానందాప్తిపరముగాఁ జెప్పు కొన్నచో విరోధములేదు. మోక్షము సిద్ధించునపుడు "విద్వాంసుఁడు శోకహర్షములనువీడును" అనుచోటహర్షపదము విషయసుఖ పరమైనది. "నన్ను నేను తెలిసికొంటిని" అని కొందఱు ఆత్మకు కర్తృత్వమును కర్మత్వమును జెప్పెదురు. అందు ఒకటే కర్తయు కర్మయునగుట విరోధించునుగాన అట్లు చెప్పరాదు. కనుక "చేతనము అధిష్ఠాత" అనుటయె యుక్తము. పురుషునికి స్వరూపమందు నిలుకడ గలుగుటయె మోక్షము. ఎల్లపుడు ప్రతిబింబరూపముగా ఉపాధిని వీడిన చైతన్యమె మోక్షము అని తేలిన సారాంశము. పురుషునికి సర్వవిధ దుఃఖముల నుండి యత్యంతము నివృత్తి గలుగుటయె పురుషార్థమని పర్యవసానము

ఇది

పతంజలిచే రచింపఁబడి చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే ననువదింపఁబడిన
యోగతత్త్వ దర్శనమందు విభూతి పాదము.
సంపూర్ణము.

———

రాజ యోగం

విచారణ

యోగాతత్త్వదర్శనము-౨

ఓమ్

హరిః ఓమ్

యోగతత్త్వ దర్శనము

ఇది రాజయోగము - రెండవభాగము

" యోగసర్వస్వము"

(హఠయోగము)

మొదటి భాగము

Acc. No. 26064

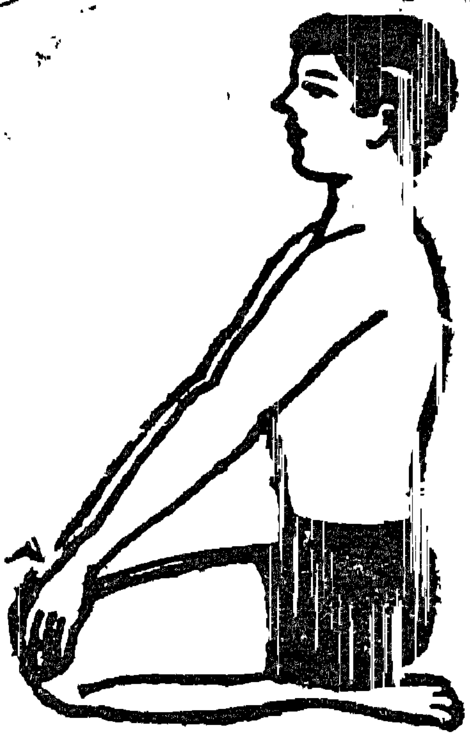

చర్లగణపతిశాస్త్రి

-/ భూమిక /-

ఈ యోగతత్త్వ దర్శనము షడ్దర్శనములలో ఒకటి. దీనిని సేశ్వర సాంఖ్యదర్శన మనియు నందురు. ఇది పతంజలి రచితము. పతంజలి ఈ యోగదర్శనము నే గాక వ్యాకరణ మహాభాష్యమును వైద్యశాస్త్రమును రచించినట్లు ఈ క్రింది శ్లోకమువలనc దెలియుచున్నది.

"యోగేన చిత్తస్య పదేన వాచాం, మలం శరీరస్య చ వైద్యకేన
యోఽపాకరోత్తం ప్రవరం మునీనాం, పతంజలిం ప్రాంజలి రానతోఽస్మి"
అని. ఇందులో రాజయోగము అనగా ఉత్తమ యోగము చెప్పబడినది. ఆసన ప్రాణాయామాదులుగల హఠయోగము యోగసర్వస్వము మొదటి భాగముగాను ఇది రెండవ భాగముగాను గ్రహింపవలెను.

సమాధిచేc బురుష సాక్షాత్కారమును బొందుటయె పరమ పురుషార్థము. సమాధి సిద్ధించుటలో మధ్యగాc ద్రికాల జ్ఞానము పరకాయ ప్రవేశము దివ్యశ్రోత్రాదులు అణిమాదులు సిద్ధించువనియు నవి క్షుద్ర సిద్ధులనియు సమాధికి విఘ్నకారులనియు వానికి లోcబడరాదనియుc జెప్పcబడెను.

అసలు ఈ త్రికాల జ్ఞానాదులు సిద్ధించునా సిద్ధింపవాయన్నది సందేహముగా నున్నది నేటి లోకము. అసంభవముగాc దోcచెడి యాకాశయానము దూరశ్రవణ దూరదర్శనాదులు శ్రద్ధా దీక్షాతత్పరతలను బట్టి యంత్రాదులద్వారా సిద్ధించినట్లుగనే ఆ త్రికాల జ్ఞానాదులును సిద్ధించును. యోగులు కొందఱిలో నట్టి సిద్ధులు మనము చూచుచునే యున్నాము. విశ్వాసము దీక్షయు లేనిదే యేవియు సిద్ధింపనేరవు. విశ్వాస దీక్షలతో యోగదర్శనోక్త రీతిగా నాచరించినచో అవి సిద్ధింపc గలవు.

యంత్రాల ద్వారా నేcడు సిద్ధించిన భౌతిక సిద్ధులు శాంతికి మాఱు అశాంతికిc ద్రోవ తీయుచున్నవి. ఈ యాధ్యాత్మిక సిద్ధులు మాత్రము జీవుని పవిత్రపఱచుచు అత్యంత శాంతిని గూర్చును. ఇందు చెప్పcబడిన విభూతులు "పాఠశాలకుc బోనని పెంకితనము పూను కుఱ్ఱవానికి మిఠాయి పెట్టి పంపుట" వంటివి. విభూతులను ఆశించియైన సమాధి నభ్యసించి శాంతిని బొందుదురను నాశయముతో నివి చెప్పcబడెను. అట్లని సిద్ధులు సిద్ధింపవని మాత్రము గాదు. ధ్యాన ధారణ సమాధులు పూర్తిగా సిద్ధించిన పిదపc గలుగు సంయమముచే అవి కలుగునని యిందు చెప్పcబడినది. ఇవి గ్రహించి ఆచరించి ప్రజ తరింతురుగాక.

ఇట్లు,

ఆర్షవిజ్ఞాన పరిషత్తు,
యువ.

బుధ విధేయుcడు,
చర్ల గణపతి శాస్త్రి.

విషయసూచిక

విషయము	పుట
1. సమాధిపాదము	
1. యోగ నిర్వచనము	1
2. చిత్తవృత్తులు	2
3. అభ్యాసము-వైరాగ్యము	3
4. సంప్రజ్ఞాత సమాధి	4
5. అసంప్రజ్ఞాత సమాధి	5
6. ఈశ్వర నిర్వచనము	7
7. యోగ విఘ్నములు	8
8. చిత్త ప్రసన్నత	8
9. సాక్షాత్కార భేదములు	11
క్రియాయోగము	[illegible]
2. సాధనపాదము	
10 యోగములు క్లేశములు	14
11. దుఃఖ భేదములు	14
12. మోక్షము - ప్రజ్ఞలు	18
13 యోగాంగములు	20
14. ప్రతిపక్ష భావన	22
15. అహింసాది స్థిరతవల్ల వైర త్యాగాదులు	22
16. కాయాది సిద్ధులు	23
17. ఆసనము	25
18 ప్రాణాయామములు సూర్యభేదనాదులు	25
3. విభూతిపాదము	32
19. ధారణలు-ప్రత్యాహారములు	
20. సంయమ మన నేమి?	33
21. నిరోధ పరిణామము	34
22 పరిణామములు	35
23 త్రికాల జ్ఞానము	36
24. ప్రాణిరుత జ్ఞానము	36
25. పూర్వజన్మ జ్ఞానము	37
26. పరచిత్త జ్ఞానము-	38
అంతర్ధానము	39
27. మరణ జ్ఞానము	39
28. విప్రకృష్ట జ్ఞానము	40
29. సర్వభువన జ్ఞానము	41
30. నక్షత్ర జ్ఞానము	45
32. పురుషసాక్షాత్కారము	46
33. ప్రాతిభాది శక్తులు	46
34. పరకాయ ప్రవేశాదులు	47
35 ఆకాశ గమనము	49
36. భూతజయము	49
37. అణిమాది సిద్ధులు	51
38. ఇంద్రియ జయాదులు	52
39. కైవల్యోపాయము	53
40. వివేక జ్ఞానాదులు	54
4. మోక్షపాదము	
41 సిద్ధులు	56
42. రాగాది వాసనలు	57
43. చిత్త వస్తు మార్గములు	58
44. వస్తుతత్త్వము	59
వాసన లనాదులు	60
45. చిత్త వృత్తులు జ్ఞాతము	63
46 అనర్థహేతు నివృత్తి	64
47. ధర్మ మేఘము	66
48. మోక్షము	67

— — —

యోగ తత్త్వ దర్శనము

1. సమాధి పాదము

1. అథ యోగానుశాసనమ్

సూ. ఇక యోగానుశాసన మారంభింపబడుచున్నది.

2. యోగ శ్చిత్తవృత్తి నిరోధః

సూ. చిత్తవృత్తులను నిరోధించుట యోగము.

వివ:- ప్రఖ్య, స్థితి, ప్రవృత్తి అని చిత్తగుణములు మూఁడు. ప్రఖ్య = జ్ఞాన రూపమైనది. ఇదిసాత్త్వికమైనది. స్థితి=సంస్కారరూపమైనది. ఇది, తామసము. ప్రవృత్తి= చేష్టారూపము. ఇది రాజసము. క్షిప్తము మూఢము, విక్షిప్తము, ఏకాగ్రము, నిరుద్ధము అని చిత్తావస్థలైదు; క్షిప్తము = అస్థిరము చంచలమైనభావము. మూఢము = మోహ యుక్తము, అజ్ఞాన భావము. విక్షిప్తము=స్థైర్యాస్థైర్యయుక్తమువివే కము గలది. ఏకాగ్రము = ఒకదానియందే స్థిరమైయుండునది. నిరుద్ధము=సంస్కారమాత్రమైయుండి వాసనలు లేనిది. చిత్తవృత్తు లను గూర్చి ముందుసూత్రములలో వివరింపఁబడును.

3. తదా ద్రష్టుః స్వరూపే అవస్థానం

సూ. చిత్తవృత్తులను నిరోధించినపుడు ద్రష్టకు మూలస్వరూపమందు నిలుకడ గలుగును.

వివ:- మంకెనపువ్వు దగ్గఱనున్న స్ఫటికము ఎఱ్ఱగా నుండును. అది తొలఁ గించినచోఁ దిరిగి స్ఫటికము తన తెల్లని రూపము నొందును. ఇట్లే

ఆత్మ చిత్తవృత్తులతో నుండునపుడు అ చిత్తవృత్తుల యొక్క రూపము నొందును. చిత్తవృత్తులు లేనపుడు నిత్యము శుద్ధము బుద్ధము ముక్తమైన తన పూర్వరూప మొందును.

4. వృత్తి సారూప్య మితరత్ర

సూ. చిత్తవృత్తు లున్నపుడు ద్రష్ట ఆయా వృత్తులతో సమానమైన రూపము నొందును.

5. వృత్తయః పంచతయ్యః క్లిష్టాఽక్లిష్టాః

సూ. క్లిష్ట ములు సులభములుకై నిరోధింపఁదగిన యా చిత్తవృత్తులైదు విధములు.

6. ప్రమాణ విపర్యయ వికల్ప నిద్రా స్మృతయః

సూ. ప్రమాణ, విపర్యయ, వికల్ప, నిద్రా స్మృతులు చిత్త వృత్తులు.

వివ:- ఇవి ముందు వివరింపఁబడును.

7. ప్రత్యక్షానుమానాగమాః ప్రమాణాని

సూ. ప్రత్యక్షానుమాన శాబ్దములు ప్రమాణములు.

వివ:- తెలియని తత్త్వము బోధపడునట్లు చేయునది ప్రమాణము. ఇంద్రియ సంబంధము వలనఁ గలుగుజ్ఞానము ప్రత్యక్షము. చెవి, చర్మము, కన్ను, నాలుక, ముక్కు వీని సంబంధము వలనఁ గలిగిన శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధములు ప్రత్యక్షములని భావము. వ్యాప్త్యాది వృత్తిజన్య వ్యాపారము అనుమానము. పొగ యున్న చోట నిప్పు ఉండును. అను అన్వయమును నిప్పు లేనిచోట పొగ యుండదు అను వ్యతిరేకమును వ్యాప్తి యందురు. యోగ్య శబ్ద ముల వలనఁగలుగు జ్ఞానము శాబ్దము.

8. విపర్యయో మిథ్యాజ్ఞాన మతద్రూప ప్రతిష్ఠమ్

సూ. వాస్తవిక రూపమందు నిలుకడలేని మిథ్యాజ్ఞానము విపర్యయము

వివ:- ముత్యపుచిప్పయందు వెండియను భ్రాంతిజ్ఞానము విపర్యయము.

9. శబ్ద జ్ఞానానుపాతీ వస్తు శూన్యో వికల్పః

సూ. శబ్దవిషయకజ్ఞానమునను సరించిన వస్తుశూన్యమగుజ్ఞానము వికల్పము

వివ:- శబ్దములతో చెప్పవచ్చునుగాని అవి నిజమునకుండవు. గొడ్డురాలికొడుకు వెళ్ళుచువ్వాండు. ఆకాశపుష్పమును తలలోఁబెట్టుకొనెను. ఎండమావుల నీటిలో స్నానము చేసెను. చెవులపిల్లి కొమ్ముతో జేసిన విల్లును ధరించెను. పై వానిలో గొడ్డరాలి కొడుకు మొదలయినవే యుండనపుడు వెళ్ళుట మొదలయినవి యెట్లు. ఇవి విపర్యయ జ్ఞానము అని భావము.

10. అభావ ప్రత్యయాలంబనావృత్తి ర్నిద్రా

సూ. చిత్తవృత్తులు పుట్టకుండుటకుఁ గారణమైనతమోగుణము నవలంబించి యుండు వృత్తి నిద్ర.

11. అనుభూత విషయాऽసంప్రమోషః స్మృతిః

సూ. అనుభవించిన విషయములను బోఁగొట్టుకొనక జ్ఞాపకమునకుఁదెచ్చుకొనుట స్మృతిః

12. అభ్యాస వైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః

సూ. అభ్యాసమువలనను వైరాగ్యమువలనను చిత్తవ్యాపారము నిరోధము గలుగును. వానిని నిరోధించుకొనవచ్చును.

13 తత్రస్థితౌ యత్నః అభ్యాసః

సూ. అందు చిత్తస్థైర్యముకొఱకుఁజేయు యత్నము అభ్యాసము.

14. సతు దీర్ఘకాల నైరంతర్య సత్కారాసేవితో దృఢభూమిః

సూ ఆ యభ్యాసము చిరకాలము నిరంతము సేవించుటవలన బ్రహ్మచర్యాది సదాచరణములవలన దృఢమగును.

15. దృష్టానుశ్రవిక విషయ వితృష్ణస్య వశీకార సంజ్ఞావైరాగ్యమ్

సూ. ఐహికఫలందును, వేదోక్తములగు స్వర్గాది ఫలములందును ఆశ లేని చిత్తమును వశీకరింపఁ జేసికొనుటయే వైరాగ్యము.

వివ:- వైరాగ్యము, అపరవైరాగ్యము, పరవైరాగ్యము అని రెండువిధములు అందు అపర వైరాగ్యము యతమానసంజ్ఞ, వ్యతిరేకసంజ్ఞ, ఏకేంద్రియసంజ్ఞ, వశీకారసంజ్ఞ అని నాలుగువిధములు. పదార్థార్జనము దానిరక్షణనాశము, హింసాదులగు ననేకదోషములనుచూచుట వలనగలుగు జ్ఞాన పూర్వకాచరణము యతమానసంజ్ఞా వైరాగ్యము ఈ యింద్రియములు జయింపఁబడినవి. ఇంక నివ్వి జయింపవలసియున్నవి అనునదివ్యతిరేక సంజ్ఞావైరాగ్యము. బాహ్యేంద్రియ విషయములగు రూపాదులందు రాగద్వేషాదులు నశింపఁగా ఒకమనసునందేయున్న మానావమానాది విషయక రాగద్వేషాదులను దొలఁగింపఁజేయుట ఏకేంద్రియ సంజ్ఞావైరాగ్యము. పై సూత్రములో చెప్పబడినది వశీకార సంజ్ఞావైరాగ్యము.

16. తత్పరపురుషఖ్యాతే ర్గుణ వైతృష్ణ్యమ్

సూ. పరమపురుష సాక్షాత్కారమువల్ల దీనికంటె తక్కువగుపర్వవి యము అందు ఆశలేకపోవుటె పర మను వైరాగ్యము.

17. వితర్క విచా రానందాస్మి తానుగమా త్సంప్రజ్ఞాతః

సూ. సవిత్కరము, ససిచారము, సానందము, సాస్మితము అని సంప్రజ్ఞాత సమాధి నాలుగువిధములు.

వివ:- సంశయ విపర్యయములు లేకుండ భావింపఁదగిన స్వరూపమును దెలియఁ జేయునది సంప్రజ్ఞాతము. మహాభూతములను, ఇంద్రియములను విషేషావిశేషములను, భూతభవిష్యద్వర్తమాన వ్యవ

హిత విప్రకృష్ణములను, గుణదోషములను చూడనివానిని, వినని వానిని, తెలియబడనివానిని గూర్చి పూర్వాపర సంధానముతో భావనవల్లఁగలుగు సాక్షాత్కారము వితర్కము. దానితోఁగూడిన చిత్తవృత్తినిరోధము సవితర్కము. దోషములనుతెలిసికొని స్థూలకార దృష్టినివీడి కారణములయిన శబ్దాదితన్మాత్రలు అహంకారము ప్రకృతి రూపములుగల మహాభూతేంద్రియముల సూక్ష్మార్థములందు క్రమముగా ధారణాధ్యాన సమాధులవలన విశేషావిశేష సాక్షాత్కారము విచారము. విశేషముగా సూక్ష్మవస్తుపర్యంతము చరించుట విచారము అని వ్యుత్పత్తి. దానితోఁగూడినది సవిచారము ఆ సవిచార దృష్టినిగూడ వీడి ధారణాధ్యాన సమాధులచే వెనుకటివలె ఆ సవిశేషా౽విశేష రూపముగా జ్ఞాన జ్ఞేయాభేదముగా సుఖాకారమైనది ఆనందము. దానితోఁగూడినది సానందము. ఆనందముగలుగు పర్యంతము దోషదర్శనముద్వారా విరక్తిపొంది ఆధారమయిన పరమేశ్వరునియందు జీవేశ్వరరూపముతో ఒకటియైన కూటస్థచిన్మాత్ర రూపునికి జడములకంటె వేఱైన వివేకముతో ఆత్మసాక్షాత్కారము గలుగుట అస్మిత దానితోఁగూడినది సాస్మిత. దేహాదులకంటె భిన్నుడను అనుజ్ఞానము. ఇదే చివరి యవస్థ.

విరామ ప్రత్యయాభ్యాసపూర్వః సంస్కార శేషఃఅన్యః

ఆ జ్ఞానముగూడ నింకఁ జాలును అను విశ్వాసమే రూపముగాఁ గల పరవైరాగ్యమును మఱిమాటికి అభ్యసించుటవలన సంభవించిన సంస్కారము మాత్రమే మిగిలిన చిత్తవృత్తి నిరోధము అసంప్రజ్ఞాత మనఁబడును.

భవప్రత్యయో విదేహ ప్రకృతి లయానామ్

దేహాపేక్షలేక సిద్ధులై యుండువారికిని ప్రకృతియందే లీనమై యున్నవారికిని భవప్రత్యయమను నసంప్రజ్ఞాత సమాధికలుగును.

అసంప్రజ్ఞాతసమాధి, "భవప్రత్యయము ఉపాయప్రత్యయము" అని రెండు విధములు. జన్మమాత్రమే కారణముగాఁగలది అని భవ

ప్రత్యయ పదమున కర్థము. ముందుసూత్రములో ఉపాయప్రత్యయము జెప్పఁబడుచున్నది.

20. శ్రద్ధా వీర్య స్మృతి సమాధి ప్రజ్ఞాపూర్వక ఇతరేషామ్

సూ తదితరులకు శ్రద్ధా, వీర్య, స్మృతి, సమాధి ప్రజ్ఞాపూర్వకమైన యుపాయ ప్రత్యయాల సంప్రజ్ఞాత సమాధి గలుగును.

వివ:- శ్రద్ధవల్లవీర్యము, వీర్యమువల్ల స్మృతి, స్మృతివల్ల సమాధి. సమాధి వల్ల ప్రజ్ఞ గలుగును. శ్రద్ధాద్యుపాయాలవల్ల ఈ యుపాయ ప్రత్యయ మను నసంప్రజ్ఞాతసమాధి గలుగునని భావము.

21. అధిమాత్రోపాయానాం తీవ్రసంవేగానా మాసన్నః

సూ. మిక్కిలి వేగముగల యధిక శ్రద్ధాద్యుపాయములు గలవారికి సమాధి యాసన్నమై యుండును.

22. మృదుమధ్యాధి మాత్రత్వాత్తతోఽపి విశేషః

సూ. మృదు మధ్యాతిశయవేగము లుండినయెడల ఒకదానికంటెనొకదానికి సమాధి విశేషముగా ఆసన్నమై యుండును

వివ:- శ్రద్ధాదులలో మృదుతీవ్రముగల వానికి ఆసన్నమై, మధ్యతీవ్రము గలవానికి ఆసన్నతరమై. అతిశయ తీవ్రము గలవానికి ఆసన్నతమమై సమాధియుండునని భావము,

23. ఈశ్వర ప్రణిధానాద్వా

సూ. ఈశ్వర ధ్యానమువల్లనైనను ఆ సమాధిసిద్ధించును,

24. క్లేశకర్మ విపాకాశయైరపరామృష్టః పురుషవిశేష ఈశ్వరః

సూ క్లేశ, కర్మ, కర్మఫలాశయములచేఁ (అంటఁబడని) బరామర్శింపఁబడని పురుష విశేషుఁడీశ్వరుఁడు.

వివ: క్లేశములు = అవిద్యా, మమకార, రాగ, ద్వేషాఽభినివేశములు, కర్మములు = ధర్మాధర్మములు, కర్మఫలములు = జన్మ, ఆయుష్షు భోగములు. ఆశయములు=సంసారవిషయక జ్ఞానాదివాసనలు.

25. తత్ర నిరతిశయం సర్వజ్ఞ బీజమ్

సూ. ఈశ్వరునియందు నిరతిశయమైన సర్వజ్ఞత్వ బీజము గలదు.

వివ:- అనఁగా నిరతిశయ సర్వజ్ఞ నము లుగలవాఁడీశ్వరుఁడని భావము

26. సఏష పూర్వేషామపి గురుః కాలేనానవచ్ఛేదాత్

సూ. కాలపరిమితి లేనివాఁడగుటవల్లఁ బూర్వులకుఁ గూడ నితఁడేగురువు.

వివ:- పూర్వులు;=బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరాదులు.

27. తస్య వాచకః ప్రణవః

సూ. ప్రణవము ఆ యీశ్వరుని దెలుపును.

వివ:- ప్రణవమనఁగా ఓంకారము "ప్రణూయతే అనేన" ఎక్కువగా దీనిచే స్తుతింపఁబడును. లేక "ప్రణౌతి" ఎక్కువగా లోకము దీనినిస్తుతించును గాన ప్రణవము అని వ్యుత్పత్తి. సంకేతముచే పితాపుత్రాదుల నామములవలె సంకేతముచే ఇది ఈశ్వరునికిముఖ్యమైన పేరగునని భావము. అ–ఉ–మ్ = ఓమ్ సృష్టిస్థితిలయ కారణ బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వర ద్యోతకము ఇందు అకారము స్వరములకు స్థానమైన యేస్థానము నుండియు నుచ్చరింపఁబడదు. మకారము చివరిదై పెదవులను మూయించుచున్నది. ఉకారము 'అ' నుండి 'మ'వరకు దొరలుచున్నది. ఇట్లు ఓంకారము సర్వశబ్దోచ్చారణ ప్రక్రియను దెలుపుచున్నదిగాన ఇదియే మూలమగు స్వాభావిక సంజ్ఞ. కావున భగవంతుని పేరయినది, "అవతి" దీనిని ధ్యానించుటచే రక్షించునది అనియు ఓం అనుదానికి వ్యుత్పత్తి చెప్పవచ్చును.

28. తజ్జప స్తదర్థ భావనమ్

సూ. ప్రణవార్థమును భావించుటయే యీశ్వరజపము.

29. తతః ప్రత్యక్చేతనాధిగమో అంతరాయాభావశ్చ

సూ. ఆ యీశ్వర జపమువల్ల జీవసాక్షాత్కారమును యోగవిఘ్ననివృత్తియు నగును.

30. వ్యాధిస్త్యాన సంశయ ప్రమాదాలస్యావిరతిభ్రాంతిదర్శనా లబ్ధభూమిక త్వానవస్థితత్వాని చిత్తవిక్షేపాస్తే అంతరాయాః

భూమిక త్వానవస్థితత్వాని చిత్త విక్షేపాస్తే అంతరాయాః

సూ. వ్యాధులు అసామర్థ్యము సందేహము ప్రమాదము మాంద్యము విషయాభిలాష భ్రాంతదర్శనము లక్ష్యయోగాసిద్ధి యోగభ్రంశము ఇవి చిత్త విక్షేపకరములగు విఘ్నములు.

31. దుఃఖ దౌర్మనస్యాంగమేజయత్వ శ్వాసః ప్రశ్వాసా విక్షేపసహ భువః

సూ. దుఃఖము చిత్తచాంచల్యము అవయవకంపము శ్వాస నిశ్వాసాధిక్యము ఇవి విక్షేపమునకుం దోంబుట్టువులు

32. తత్ప్రతిషేధార్థ మేకతత్త్వాభ్యాసః

వివ:- అట్టి యభ్యాసమువల్ల ఏకాగ్రత సిద్ధింపంగా అంతరాయములు నశింపగా నీశ్వరధ్యానము సులభమగునని భావము.

33. మైత్రీ కరుణా ముదితోపేక్షాణాం సుఖదుఃఖ పుణ్యాపుణ్య విషయాణాం భావనాత శ్చిత్త ప్రసాదనమ్

సూ. సుఖవంతులం గూర్చి స్నేహము, దుఃఖవంతులంగూర్చి దయ పుణ్యవంతులంగూర్చి ప్రీతి, పాపాత్ములంగూర్చి యుపేక్ష అను వీనిని భావించుటవల్లం జిత్తమునకుం బ్రసన్నత గలుగును.

వివ:- సుఖవంతులఁగూర్చి యీర్ష్యను దుఃఖవంతులఁగూర్చి తటస్థత్వమును పుణ్యవంతులఁగూర్చి ద్వేషమును పాపాత్ములగూర్చి యను మోదమును పొందరాదని భావము.

34. ప్రచ్ఛర్దన విధారణాభ్యాం వా ప్రాణస్య

సూ. ప్రాణవాయువుయొక్క రేచకకుంభక పూరకములచేతనైనను చిత్తప్రసన్నత గలుగును.

వివ:- రేచకము= కుడిముక్కుతో గాలివిడుచుట. కుంభకము = పీల్చిన గాలిని యథాశక్తిగా లోపలనిలుపుట. పూరకము=ఎడమముక్కుతో గాలినిపీల్చుట. ప్రాణాయామమువల్ల మనస్సుకుఁ ప్రసన్నత గలుగునని భావము.

35. విషయవతీవా ప్రవృత్తిరుత్పన్నా మనసః స్థితి నిబంధినీ

సూ. మనస్సునకుఁ గలిగిన దివ్యగంధాది విషయకమైన ప్రవృత్తియును ఏకాగ్రతకుఁ గారణమగును.

వివ: మనస్సును నాసికాగ్రమందు, జిహ్వాగ్రమందు, తాలుజిహ్వాగ్రమందు, జిహ్వామూలమందు నిలుపుటవలనఁ గ్రమముగాఁ గలిగిన దివ్యగంధ, దివ్యరస, దివ్యరూప, దివ్యస్పర్శ, దివ్యశబ్దవిషయకమైన ప్రవృత్తులును ఏకాగ్రతకు అనఁగా చిత్తప్రసన్నతకుఁ గారణములని భావము.

36. విశోకావా జ్యోతిష్మతీ

సూ. సాత్త్విక ప్రకాశముకలిగిన శోకములేని మనః ప్రవృత్తియును ఏకాగ్రతకుఁ గారణము.

వివ:- హృదయపద్మమందు, కల్లోలములు శాంతించిన సముద్రమువంటి చిత్తసత్త్వమును భావించువాని మనస్సు ప్రసన్నమై యుండునని భావము

37. వీతరాగ విషయంవా చిత్తమ్

సూ: వీతరాగులను ధ్యానించు చిత్తముగూడ స్థిరమై యుండును.
వివ:- వీతరాగులైన సనకాదులను ధ్యానించినమనస్సు వీతరాగమై కాముకులను ధ్యానించిన మనస్సు కాముకమై యుండునని భావము.

38. స్వప్న నిద్రా జ్ఞానాలంబనంవా

సూ. ఈ ప్రపంచమును స్వప్నము వలెను, మేల్కొన్న ప్రాణులను నిద్రించు వారివలెను, విరక్తితో జూచుజ్ఞానమున కాధారమగు మనస్సు గూడ స్థిరమైయుండును.

వివ: నిద్రించువారికి స్వప్నము కనిపించునట్లు, మేల్కొన్న వారికి ఈ ప్రపంచము కనిపించును, దానిని విరక్తితో దాని నిజస్వరూపమును గాంచు వారి మనస్సు ప్రసన్నమై యుండును.

39. యథాభిమత ధ్యానాద్వా

సూ. తమ కిష్టమైన యీ యీ దేవతాదుల ధ్యానము వలన గూడ మనస్సు స్థిరమై యుండును.

40. పరమాణు పరమ మహత్త్వాన్తో ఽస్య వశీకారః

సూ పరమాణువు మొదలుకొని పరమ మహత్త్వపదార్థము వరకునుండు సర్వమును బట్టి స్థిరమైన మనస్సునకు వశమై యుండును.
వివ:- సూక్ష్మ విషయములను భావించుటచే పరమాణువులవరకు వశమైనది అనగా అడ్డులేనిదగును ఇట్లే మహత్పదార్థమును భావించుటచే మహత్తువరకు మనస్సు అడ్డులేనిదగును. అన్నిచోట్ల ఇటువంటి మనస్సునకు స్వాతంత్ర్యముండును.

41. క్షీణవృత్తే రభిజాతస్యేవ మణేర్గ్రహీతృ గ్రహణ గ్రాహ్యేషు తత్స్థ తదంజనతా సమాపత్తిః

సూ. క్షీణించిన చిత్తవృత్తులుగల మనుష్యునియందు నిర్మలమైన అద్దమునందువలె గ్రహీత, గ్రహణసాధనములు, గ్రాహ్యములు అను వీని విషయమై బాగుగా తదాకారరూప సాక్షాత్కారమగును.

వివ:- ఇట్టి ధ్యానము కంటె నిర్మలమైన విషయము నశించిన మనుష్యుని యందు గలుగునని తెలియవలెను. పైమురికి తుడిచివేయుటవలన అద్దమునందు దానిదగ్గరివస్తువుల యాకారము భాసించునట్లు వృత్తులు క్షీణించుటవల్ల గ్రహీతలోనగునని భాసించునని భావము గ్రహీత = పురుషులందఱు, గ్రహణసాధనములు = కర్మేంద్రియము లైదు. జ్ఞానేంద్రియములయిదు. మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, మొత్తము పదమూండు. గ్రాహ్యాదులు = స్థూలసూక్ష్మ సూక్ష్మతరములు అవి పంచభూత పంచతన్మాత్ర ప్రకృతిరూపములు.

42. తత్ర శబ్దార్థజ్ఞాన వికల్పైః సంకీర్ణా సవితర్కా సమాపత్తిః

సూ. అందు శబ్దార్థ జ్ఞానములయొక్క వికల్పములచే సంకీర్ణమైన సాక్షాత్కారము సవితర్కమనంబడును.

వివ:- స్థూలసాక్షాత్కారము సవితర్కము నిర్వితర్కము అని రెండు విధములు ముందుగా గోవుఅను శబ్దము పిదప ఆవు అను వర్థము పిదప గోమూర్తి జ్ఞానము గలుగును. ఈ మూంటికిని అభేదముగాంగలిగిన భ్రమయే వికల్పము.

43. స్మృతి పరిశుద్ధౌ స్వరూప శూన్యే వార్థమాత్ర నిర్భాసా నిర్వితర్కా

సూ. వికల్పస్మృతి పరిశుద్ధమైనపుడు స్వరూపములేనిదివలె ధ్యేయార్థము మాత్రమే ప్రకాశించు సాక్షాత్కారము నిర్వితర్కమనంబడును.

44. ఏతయైవ సవిచారా నిర్విచారా సూక్ష్మ విషయా వ్యాఖ్యాతా

సూ. ఈ స్థూల సాక్షాత్కారమును బట్టియే సవిచారము నిర్విచారము అని ద్వివిధమై యుండు సూక్ష్మ విషయక సాక్షాత్కారము వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది.

వివ:- స్థూల సాక్షాత్కారమందలి వాసన సూక్ష్మమందు దేశకాల ధర్మాది సూక్ష్మయుక్తముగ సాక్షాత్కరించుట ఇదిసవిచారము, గలిగినపిదప కేవల సూక్ష్మవిషయకమై దేశకాల ధర్మాదిశూన్యముగా నగు సాక్షాత్కారము నిర్విచారము.

45. సూక్ష్మ విషయత్వం చాలింగ పర్యవసానమ్

సూ. పార్థివాది పరమాణుసూక్ష్మ విషయక జ్ఞానము సర్వప్రకృతికి మూల కారణమైన యలింగ మనుప్రకృతివఱకు నుండును.

వివ:- ఎక్కడను లయము పొందనిదిగాన అలింగమని వ్యుత్పత్తి. ఈ యలింగమనునది సర్వప్రకృతికి మూలకారణము.

46. తా ఎవ సబీజ: సమాధి:

సూ. గ్రహీతృ గ్రహణ గ్రాహ్యవిషయకమైన సాక్షాత్కారములే సంప్రజ్ఞాత యోగసమాధి అగును.

47. నిర్విచార వైశారద్యే అధ్యాత్మ ప్రసాద:

సూ. నిర్విచార సాక్షాత్కారము నిర్మలముగ నున్నపుడు ఆత్మ ప్రసన్నత గలుగును

48. ఋతంభరా తత్ర ప్రజ్ఞా

సూ. ఆత్మ ప్రసన్నత గలిగినపుడు సత్యభరణ ప్రజ్ఞగలుగును

వివ:- ఆత్మ ప్రసన్నత గలిగినపుడు కూటస్థ నిత్యపురుష సాక్షాత్కారమగు
నని భావము.

49. శ్రుతానుమాన ప్రజ్ఞాభ్యా మన్యవిషయా విశేషార్థత్వాత్

సూ. విశేష ప్రయోజన ముండుటవలన శాబ్దానుమాన ప్రజ్ఞలకంటె యోగ జన్య ప్రజ్ఞ తదితర విషయమైనది.

50. తజ్జః సంస్కారో అన్య సంస్కార ప్రతిబంధీ

సూ. ఆ ప్రజ్ఞవలనఁగలిగిన సంస్కారము మిగ్గిలిన సంస్కారములను బోఁగొట్టును.

51. తస్యాపి నిరోధే సర్వ నిరోధా న్నిర్బీజః సమాధిః

సూ. ఆ సంస్కారమునుగూడ నిరోధించినపుడు సర్వము నిరోధించిన ట్లగుటవలన అసంప్రజ్ఞాత సమాధిగలుగును.

ఇది

పతంజలిచే రచింపఁబడి చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే ననువదింపఁబడిన
యోగతత్త్వ దర్శనమందు సమాధిపాదము.

— ० —

2. సాధన పాదము

1. తపః స్వాధ్యాయేశ్వర ప్రణిధానాని క్రియాయోగః

సూ. తపస్సు స్వాధ్యాయము పరమేశ్వరార్పణబుద్ధి ఇవి క్రియారూపమైన యోగములు.

వివ:- యోగమునకు మందాధికారి ఆరురుక్షువనువాఁడు. మధ్యమాధికారి యుంజానుఁడనువాఁడు. ఉత్తమాధికారి యోగారూఢుఁడనువాడు మొదటి సమాధిపాదము ఉత్తమాధికారులయిన జడభరతాదులకుఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడిది మధ్యమాధికారియగు యుంజానునకుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. స్వాధ్యాయము = ప్రణవాదిజపమును, మోక్షశాస్త్రాధ్యయనమును, తపస్సు మొదలైనవి యాచరింపనివారికి యోగము సిద్ధింపదని భావము.

2. సమాధి భావనార్థః క్లేశతనూ కరణార్థశ్చ

సూ. క్రియాయోగము చిత్తైకాగ్ర్య రూపమగు సమాధిని గలిగించుటకును క్లేశము తగ్గించుటకును నుపయోగించును.

3. అవిద్యాస్మితా రాగద్వేషాభి నివేశాః క్లేషాః

సూ. అవిద్య అస్మిత రాగము ద్వేషము అభినివేశములు క్లేశములు.

4. అవిద్యాక్షేత్రముత్తరేషాం ప్రసుప్త తనువిచ్ఛిన్నో దారాణామ్

సూ. ప్రసుప్తముగను, స్వల్పముగను, అస్ఫుటముగను, వృత్తిరూపములతో నభివ్యక్తముగను, నున్న యస్మితాదులకు అవిద్యపుట్టిల్లు.

వివ:- అవిద్యాదులు ముందుముందు సూత్రములచే వివరింపఁబడును.

5. అనిత్యాఽశుచి దుఃఖానాత్మసు నిత్య శుచి సుఖాత్మ ఖ్యాతి రవిద్యా

సూ. అనిత్యమును నిత్యమనియు, శుచిని అశుచియనియు, దుఃఖమును సుఖమనియు, అనాత్మను ఆత్మయనియు తలంచుట యవిద్య.

వి:- ఇది పాపాదులందు పుణ్యత్వాదిబుద్ధుల కుపలక్షణము, సత్యజ్ఞాన విరోధియగు విపరీతజ్ఞానము అవిద్యయని దెలియునది.

6. దృగ్దర్శన శక్త్యో రేకాత్మ తేవాస్మితా

సూ. ద్రష్టృ దర్శనశక్తు లొకటివలె బుద్ధిగలుగుట యస్మిత.

వి:- ఆత్మ శరీరము లొకటిగాఁదలఁచుట యస్మితయని భావము.

7. సుఖానుశయీ రాగః

సూ. సుఖవిషయక మగుక్లేశము రాగము.

8. దుఃఖానుశయీ ద్వేషః

సూ. దుఃఖ విషయకమగు క్రోధము ద్వేషము.

9. స్వరసవాహీ విదుషః అపి తథారూఢః అభినివేశః

సూ విద్వాంసునికి గూడఁ దన సంస్కారముచేఁ గలిగి యవిద్వాంసుని యందువలెఁ బ్రసిద్ధమై యున్న క్లేశ మభినివేశము.

10. తే ప్రతిప్రసవ హేయాః సూక్ష్మాః

సూ. ఆ సూక్ష్మ క్లేశములు చిత్తనాశనముచేత నుచ్ఛేదింపఁదగినవి.

11. ధ్యాన హేయాస్తద్వృత్తయః

సూ. ఆక్లేశవృత్తులు ధ్యానముచేత నుచ్ఛేదింపఁదగినవి.

12. క్లేశమూలః కర్మాశయో దృష్టాదృష్ట జన్మ వేదనీయః

సూ. వర్తమాన భవిష్యజ్జన్మలందు అనుభవింపఁదగిన ధర్మాధర్మములు క్లేశములకు మూలములు.

వివ:- నందీశ్వరుండు మనుష్య పరిణామమును వీడి ధర్మముచే దేవుఁడయ్యెను అధర్మముచే నహుషుఁడు పామయ్యెను.

13. సతిమూలే తద్విపాకో జాత్యాయుర్భోగాః

సూ. ధర్మాధర్మములకు మూలమైన క్లేశమున్నపుడే వానికి ఫలములైన జన్మము, ఆయువు, భోగములు గలుగును.

14. తే హ్లాద పరితాప ఫలాః పుణ్యాపుణ్య హేతుత్వాత్

సూ. అవి యిదివఱలోఁ జేయఁబడిన పుణ్యపాపములనుబట్టి గల్గినవి గాన సుఖదుఃఖ ఫలములను గలిగించును.

15. పరిణామతాప సంస్కార దుఃఖై ర్గుణవృత్తి విరోధాచ్చ దుఃఖ మేవ సర్వం వివేకినః

సూ. పరిణామతాప సంస్కారములవల్లఁ గలిగిన దుఃఖములతో సత్త్వాది గుణ వృత్తులగు సుఖదుఃఖ మోహములకు విరోధము లేకపోవుట వల్లనుగూడ జన్మాదిగుణములు సర్వమును వివేకవంతునికిదుఃఖమే.

వివ:- పరిణామదుఃఖము:- సుఖానుభవకాలములోని సుఖమందు రాగము తదన్యకాలమందు ద్వేషము గలుగును. ఇతర ప్రాణికి బాధలేకుండ ఆ సుఖము అనుభవింపఁబడదుగాన హింసాదులు తప్పవు వానివల్ల అదృష్టాదులద్వారా పిదపదుఃఖము. తాపదుఃఖము: సుఖకాలమందును ఇంకను అధికమగు నితరుల సుఖమును జూచి తాపముగలిగి దానివల్ల వచ్చిన దుఃఖము. సంస్కారదుఃఖము:- సుఖానుభవము వల్లఁగలిగిన యధికసంస్కారముచే దాని స్మరణమువల్ల రాగమును

ఆ స్మరణమున కడుురాఁగా ద్వేషము, వానివల్ల కర్మలు, వానివల్ల విపాకము పిదప వాసన కలుగును. యోగికన్నువంటివాఁడు. సాలె పురుగుదారము స్వల్పమయినను కంటిలో పడినవెంటనే చాలా బాధ గూర్చును. కాని యితరమగుచోట పడిన బాధ గూర్పదు. అట్లే అనాది దుఃఖప్రవాహము స్వల్పముగా నున్నను ఇతరునిగాక యోగినే బాధించునని భావము. దుఃఖమునకు మూలము అవిద్య. వివేకఖ్యాతి కలుగఁగా అవిద్య నశించును. పిదపఅవిద్యామూలములగు క్లేశములు పోవును. పిదప పాపపుణ్యములుగలుగవు ఇదివఱకటి పాపాదులు అనుభవించుట వల్లను దేహాంతమున నింక పూర్వపాపాదులు లేవు గావునను బునర్జన్మ లేదు. దానినే మోక్షమందురు. ఈ శాస్త్రము చతుర్విధము, 1. హేయము = సాంసారిక దుఃఖము, 2. హేయహేతువు=సాంసారిక దుఃఖహేతువగు నవిద్య. 3. హానము= సర్వదుఃఖనివృత్తిమోక్షము. 4. హానోపాయము=మోక్షసాధనమగు వివేక సాక్షాత్కారము.

16. హేయం దుఃఖ మనాగతమ్

సూ. రాఁబోవు దుఃఖములు పోఁగొట్టుకొనఁదగినవి.

వివ. కడచినవి యనుభవించినఁగాని పోగొట్టుకొనుటకు వీలులేదు కడచుచున్నవిగూడ ఎప్పటికప్పుడే యతని వివేకముచే నశించును ఇంక మిగిలినవి రాఁబోవునవే. ఇదివఱకు తగిలినగాయముయొక్క బాధ అనుభవముచే పోవును. వర్తమానమందు జాగరూకతచే తగలదు, రాఁబోవునది పోగొట్టుకొనవలయును.

17. ద్రష్టృ దృశ్యయోః సంయోగో హేయ హేతుః

సూ. ద్రష్టకును దృశ్యములగు సుఖదుఃఖ మోహములకును గలసంబంధము దుఃఖమునకు హేతువు.

18. ప్రకాశక్రియా స్థితి శీలం భూతేంద్రియాత్మకం భోగాపవర్గార్థం దృశ్యమ్

సూ. ప్రకాశశీలమైన యాత్మయు, క్రియాశీలమైన దశేంద్రియములును స్థితిశీలమైన భూతములును, భోగమోక్షములై దృశ్యము అని చెప్పఁబడును.

విష: ప్రకాశ క్రియా స్థితి శీలములనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణ శీలము లని భావము.

19. విశేషావిశేష లింగమాత్రాలింగాని గుణపర్వాణి

సూ. విశేషములు, అవిశేషములు. లింగమాత్రములు అలింగములు అనునవి గుణములనెడి చెట్లకుఆకులుకొమ్మలు మొలకలుగిఁజలవంటివి

విష:- ఇంద్రియములు 10. మనస్సు 1. భూతములు 5. మొత్తము 16 వికారములు. ఇవి విశేషములనఁబడును. శబ్ద స్పర్శ రూప రసగంధములనెడి పంచతన్మాత్రలు అయిదు, అహంకారము ఒకటి. మొత్తము 6 విశేషములనఁబడును. లింగమాత్రము- మహత్తత్త్వము అలింగము గుణముల సామాన్యస్థితి.

20. ద్రష్టా దృశిమాత్రః శుద్ధః అపి ప్రతయానుపశ్యః

సూ. జ్ఞానమాత్ర రూపుఁడైన ద్రష్ట శుద్ధుఁడైనను బుద్ధి వృత్తులను అనుకరించువానివలె విషయములను జూచును.

21. తదర్థ ఏవ దృశ్యస్యాత్మా

సూ. దృశ్యముయొక్క స్వరూపము ద్రష్టయొక్క భోగమోక్షములే ఫలముగాగలది.

22. కృతార్థం ప్రతి నష్టమప్యనష్టం తదన్యసాధారణత్వాత్

సూ. పురుషార్థము సిద్ధించిన పురుషునిగుఱించి దృశ్యములు నశించినను పురుషార్థసిద్ధి పొందనివారికి సాధారణ మగుటవల్లనవి నశింపవు.

వివ- సిద్ధిపొందనివారికై యవి యెల్లకాలము నుండునని భావము.

23. స్వస్వామిశక్త్యోః స్వరూపోపలబ్ధిహేతుః సంయోగః

సూ. భోగ్యమగు దృశ్యమునకు భోక్తయగు ద్రష్టకును విషయముల ననుభవించుట కొఱకును ఆత్మను దర్శించుట కొఱకును హేతువైనది సంయోగము.

24. తస్య హేతురవిద్యా

సూ. ఆసంయోగమునకు అవిద్య మూలకారణము.

25. తదభావాత్సంయోగాభావో హానం తద్దృశేః కైవల్యమ్

సూ. ఆవిద్య లేనందువలన దృశ్యముతో సంయోగము గలుగక పోవుటయే మోక్షము. అదే చైతన్యమునకుఁ గైవల్యము.

26. వివేకఖ్యాతిరవిప్లవా హానోపాయః

సూ మిథ్యాజ్ఞాన వాసనవల్ల బాధనొందక ప్రకృతి వివేచనమువల్లఁ బురుష సాక్షాత్కారము పొందుటయే మోక్షోపాయము.

27. తస్య సప్తధా ప్రాన్తభూమిః ప్రజ్ఞా

సూ యోగజ సాక్షాత్కార రూపమైన మోక్షోపాయముయొక్క ప్రజ్ఞ యేడు విధములుగ నున్నది.

వివ:- 1 హేయమైన దుఃఖమును దెలిసికొంటిని ఇంకనేను దెలిసికొనవలసినది లేదు ననునది మొదటి ప్రజ్ఞ 2 దాని ఫలానుభవము పొందుట వల్లనింక నే బొందవలసినది లేదు అనునది రెండవప్రజ్ఞ 3 హేయ

హేతువులైన అవిద్య, సకామకర్మ మొదలగునవి పూర్తిగానశించి నవి ఇంకనశించవలిసినవి లేవు అనునది మూఁడవప్రజ్ఞ. 4 దుఃఖ హానరూపమైన మోక్షఫలము అసంప్రజ్ఞాత యోగముచేత సాక్షాత్కరింపఁబడినది. ఇంక తెలిసికొనవలసిన పురుషార్థము మిగులలేదు అనునది నాల్గవప్రజ్ఞ. 5 నాబుద్ధి సమాప్తభోగ మోక్షములు గలది కాఁగలదు అనునది ఐదవప్రజ్ఞ 6 బుద్ధిరూపముగాఁ బరిణమించిన సత్త్వాదిగుణములు స్వకారణమందు లయింపఁగల వనునది ఆఱవ ప్రజ్ఞ. 7 లయించిన యాగుణములు కొండమీద నుండిపడిన ఱాళ్ళు మరలఁబైకిచేరనట్లుగా తిరిగి బుద్ధిరూపముగాఁ బరిణమింప వనునది ఏడవప్రజ్ఞ. ఈ ఏడింటిని ఎఱుఁగుటలోకిఁ దెచ్చుకొనిన విద్వాంసుని జ్ఞానినిష్ఠ సద్యోముక్తిదాయిని యగునని తెలిసికొనవలయును.

28. యోగాంగానుష్ఠానా దశుద్ధిక్షయే జ్ఞానదీప్తిరావివేక ఖ్యాతేః

సూ. యోగాంగముల ననుష్ఠించుటవలన ప్రకాశమునావరించు క్లేశములు నశింతఁగా ప్రకృతిపురుష వివేక సాక్షాత్కారము పర్యంతము జ్ఞాన దీప్తి అగును.

29. యమనియ మాసన ప్రాణాయామ ప్రత్యాహార ధారణా ధ్యాన సమాధయో ఽష్టావంగాని

సూ. యమ, నియ, మాసన, ప్రాణాయామ, ప్రత్యాహార, ధారణా, ధ్యాన సమాధు లెనిమిది యోగాంగములు.

31. తత్రాఽహింసా సత్యాస్తేయ బ్రహ్మచర్యాఽ పరిగ్రహాయమాః

సూ. అహింస, సత్యము, అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము ఇవి యమము లనఁబడును.

వివ:- అహింస= ప్రాణులను మనసా, వాచా, కర్మణా హింసింపకుండుట సత్యము = వాఙ్మనసముల యథార్థత్వము. అస్తేయము = ఇతరుల ధనములపహరింపఁబోవుట, బ్రహ్మచర్యము = అష్టవిధమైన మైథు

పములు ద్యజించి పరమేశ్వరునియందుఁ జరించుట. స్మరణం కీర్తనం, కేళిః, ప్రేక్షణం గుహ్యభాషణం।సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియానిర్వృతి రేవచ". స్మరణము. కీర్తించుట, కలిసియాడుట, చూచుట, రహస్య సంభాషణము, సంకల్పము, ప్రయత్నము, క్రియానిర్వాణము ఇవి యష్టవిధమైథునములు. అపరిగ్రహము= హింసాదులగు ననేక దోషములు వానివల్ల గలుగుచుండుటచే పదార్థములను స్వీకరింపకుండుట.

31. జాతి దేశకాల సమయానవచ్ఛిన్నాః సార్వభౌమా మహావ్రతమ్

సూ. జాతి, దేశ, కాల, సమయముల నియమములేకుండ సర్వ జాత్యాది సాధారణములైన యహింసాది యమములు మహావ్రతములనఁబడును

వివ:- జాతి=మనుష్యత్వాదులు, దేశ=తీర్థాదులు, కాల=చతుర్దశి అమావాస్య మొదలగునవి. సమయములు=యుద్ధాదులు.

32. శౌచసంతోషతపః స్వాధ్యాయేశ్వరప్రణిధానాని నియమాః

సూ. శౌచము, సంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, దైవప్రణిధానము ఇవి నియమములు,

8.485

వివ:- దైవప్రణిధానము=పరమేశ్వరార్పణబుద్ధి.

GAN
10=00

33. వితర్కబాధనే ప్రతిపక్ష భావనమ్

P-1

సూ. వితర్కాదులచే యమాదులకు బాధకలుగుచున్నను ప్రతిపక్షభావము చేయవలయును.

Acc No. 26064

వివ:- "వీనిని జంపెదను అనృతమైనను పలుకుదును పరధనమైననుఅపహరింతును. పరస్త్రీగమనమైనఁ జేయుదు"నను దుష్టమార్గములచే బాధింపఁబడినపుడు సంసారాగ్నిచేఁ గాల్చఁబడి యాబాధనుండి మరలుటకై యోగధర్మమును శరణుఁ జొచ్చితిని. ఇట్టినేను మరల ఆ దుర్మార్గములలోనే పడినచోఁ "గుక్కబుద్ధివంటివాఁడ నగుదును. కక్కినకూడు తిన్నవాఁడనగుదునని ప్రతిపక్ష భావన చేయవలయునని భావము.

34. వితర్కా హింసాదయః కృతకారితానుమోదితా లోభ క్రోధ మోహపూర్వకా మృదుమధ్యాధిమాత్రా దుఃఖా జ్ఞానానంతఫలా ఇతి ప్రతిపక్ష భావనమ్

సూ. వితర్కములని పిలువఁబడు హింసాదులు లోభ క్రోధమోహ పూర్వకములై మృదుమధ్యాతి ప్రమాణములై చేయఁడినను, చేయింపఁబడినను అనుమతింపఁబడినను దుఃఖము అజ్ఞానము అనేడి యంతు లేని చెడ్డఫలముల నొసంగునని ప్రతివక్షభావన చేయవలెయును.

35. అహింసా ప్రతిష్ఠాయాం తత్సంనిధౌ వైరత్యాగః

సూ. అహింసయందు స్థిరత్వము సిద్ధింపఁగా అహింసకుల సన్నిధియందు సర్వప్రాణులయందు వైరత్యాగము గలుగును.

వివ:_ మనుషులలోని వైరములు, పిల్లి యెలుక, మేక, పులి మొదలగు వానిలోని సహజవైరములు, సర్ప శార్దూల సింహాదులకు ఇతర ప్రాణులను గురించిన వైరములును పోవునని భావము.

36. సత్యప్రతిష్ఠాయాం క్రియాఫలాశ్రయత్వం

సూ. సత్యమందు స్థిరత సిద్ధింపఁగా సత్యవంతుల మాట మాత్రముచేత ధర్మాది క్రియలును స్వర్గాది ఫలములును సిద్ధించును.

37. అస్తేయ ప్రతిష్ఠాయాం సర్వరత్నోపస్థానమ్

సూ. అస్తేయ ప్రతిష్ఠ గలుగఁగా సర్వరత్నములు వాని మాటచేతనే సిద్ధించును.

వివ:_ సర్వరత్నములు=సర్వశ్రేష్ఠవస్తువులని భావము.

38. బ్రహ్మచర్య ప్రతిష్ఠాయాం వీర్యలాభః

సూ. బ్రహ్మచర్య ప్రతిష్ఠ గలుగఁగా అలౌకిక సామర్థ్యము గలుగును.

39. అపరిగ్రహస్థైర్యే జన్మకథన్తాసంబోధః

సూ. అపరిగ్రహ స్థైర్యము గలుగంగా పూర్వాపర జన్మస్మృతిగలుగును.

వివ:- "నేనెవండను ఎట్లుంటిని ఇది యంతయునేమి మనము ముందెట్లు గాంగలము" మొదలుగ సర్వస్మృతులు గలుగునని భావము.

అవతారిక:- ఇంతవరకు యమస్థైర్యమందు సిద్ధులు చెప్పంబడెను. ఇంక నియమ స్థైర్యమున సిద్ధులు చెప్పంబడుచున్నవి.

40. శౌచాత్స్వాంగజుగుప్సా పరైరసంసర్గః

సూ. శౌచస్థైర్యము వల్ల శరీరమందు జుగుప్సయును ఏవగింపు పరులతో అసంసర్గమును గలుగును.

వివ:- మట్టి, నీరు మొదలగువానిచే ఎంతశుద్ధిగావించినను శరీరశుద్ధి గలుగక దినదినము ఎప్పుడుమానిన నప్పుడే శరీర మపరిశుద్ధ మగుచుండుటవల్ల ఈభౌతిక శరీరమందు జుగుప్స గలుగును. స్వశరీరమందే జుగుప్స గలిగినప్పుడు ఇంక వ్యామోహకరములగు భార్యాపుత్రాది పరశరీరములందు జుగుప్స గలుగుటలో వింతయేమియని భావము.

41. సత్వశుద్ధిసౌమన స్యైకాగ్ర్యేన్ద్రియజయాత్మ దర్శన యోగ్యత్వాని చ

సూ. శౌచస్థైర్యమువల్ల సత్త్వశుద్ధియు దానినుండి సౌమనస్యము దానినుండి ఏకాగ్రత దానినుండి యింద్రియజయము దానినుండి ఆత్మ దర్శన యోగ్యతయును గలుగును.

42. సంతోషాదనుత్తమ సుఖలాభః

సూ. సంతోష స్థిరతవల్ల నత్యుత్తమమైన యనంత సుఖము గలుగును.

వివ:- యచ్చ కామసుఖంలోకే, యచ్చ దివ్యం మహత్సుఖం
తృష్ణాక్షయ సుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీంకలాం॥
"లోకమందలి కామసుఖము మహాదివ్యసుఖమును తృష్ణానాశమువలని సుఖమునకుం బదునాఱవవంతయినను గావు."

43. కాయేన్ద్రియ సిద్ధిరశుద్ధిక్షయాత్తపసః

సూ. తపస్సు పాపమును నశింపఁజేయునదిగాన కాయసిద్ధిని, ఇంద్రియ సిద్ధిని గలిగించును.

44. స్వాధ్యాయాదిష్టదేవతాసంప్రయోగః

వివ:- కాయసిద్ధి=అణిమాదిసిద్ధి, ఇంద్రియసిద్ధి=దూరశ్రవణాదులు.
సూ. స్వాధ్యాయమువల్ల నిష్టదేవతాదర్శనము గలుగును

45. సమాధిసిద్ధి రీశ్వరప్రణిధానాత్

సూ. దైవప్రణిధానమువల్ల (ధ్యానము)సమాధిసిద్ధి గలుగును.

46. స్థిరసుఖమాసనమ్

సూ. స్థిరము సుఖకరమునైన యాసనము వేయవలెను.
వివ:- ఆసనములు వానిభేధములు హఠయోగ దీపికాది గ్రంథములయందు దెలియవలెను. (చూ. నా యోగసర్వస్వము)

47. ప్రయత్నశైథిలానన్త్య సమాపత్తిభ్యామ్

సూ. చలనాది ప్రయత్నములను ముగించుటవల్లను భూమినిదాల్చిన యాదిశేషునియందు చిత్తము నిలుపుటవల్లను ఆసనసిద్ధి గలుగును.
వివ:- సమస్తగోళములు ఆకాశమున ఆకర్షణశక్తిచే వాయువుచే నిలుపఁబడుచున్నవిగాన ఆవాయు ప్రవాహమునే పవనాహారియగు నాదిశేషువుగ ఆరోపింపఁబడెనని తెలియునది.

48. తతోద్వంద్వానభిఘాతః

సూ. ఆసనస్థైర్యమువల్ల శీతోష్ణాది ద్వంద్వబాధ గలుగదు.

49. తస్మిన్సతిశ్వాసప్రశ్వాసయోర్గతివిచ్ఛేదః ప్రాణాయామః

సూ. ఆసనస్థైర్యము గలుగఁగా శ్వాసనిశ్వాసములగతిని నిరోధించుట ప్రాణాయామము.

వివ:- ప్రాణాయామములో గాయత్రిజపముగాని, ప్రణవజపముగానిఇష్ట దేవతాది ధ్యానముగాని చేయవలయును.

50. బాహ్యాభ్యన్తర స్తంభ వృత్తిర్దేశకాల సంఖ్యాభిః పరిదృష్టో దీర్ఘ సూక్ష్మః

సూ. బాహ్యాభ్యంతర స్తంభవృత్తియైన ప్రాణాయామము దేశకాలసంఖ్యా వృత్తులచే నియమితమై దీర్ఘసూక్ష్మమని చెప్పబడును.

వివ:- బాహ్యవృత్తి=రేచకము. అభ్యంతరవృత్తి=పూరకము. స్తంభవృత్తి= కుంభకము. ఎడమముక్కునుండి గాలివిడుచుట రేచకము. దీని ప్రదేశ దూరమును అక్కడి దూదిపింజ కదలికనుబట్టి తెలియనగును కుడిముక్కుతో గాలిపూరించుట పూరకము. పీల్చిన గాలిని లోప కుంభించుట కుంభకము. రేచకమునకు ముక్కుచివరనుండి 12 అంగుళములు పరిమితిగల దేశము "ప్రాదేశ ద్వాదశాంగుళ హస్తా దిపరిమితో దేశః" చీమలు లోన ప్రాకుచున్నట్లుండుటనుబట్టి అది తెలియును. పూరకమునకు ఆపాదతల మస్తకపర్యంతము అభ్యం తరదేశము. ఇది దేశనియమము. రేచకపూరక కుంభకములలో కాలనియమము చేయవలయును. ఇంతకాలము గాలివిడుచుట ఇంత కాలము గాలిపీల్చుట, ఇంతకాలము గాలినిలుట అనికాలనియమము

రేచకమునందు 32 మాత్రలు, పూరకమునందు 16 మాత్రలు, కుంభకమునందు 64 మాత్రలు అని వసిష్ఠుడు. ఇది సంఖ్యానియమము ఇది మృదువు దీనికి రెట్టింపైయునచో మధ్యమము. నాలుగురెట్లయిన తీవ్రమగును. ఇది ప్రతిదినము అభ్యసింపబడి దివస పక్ష మాసాది క్రమముగా దేశకాల వ్యచయవ్యాపియై దీర్ఘమనిమిగుల నైపుణ్యముగా దెలిసికొనదగి సూక్ష్మమని చెప్పబడును. అది చీమ ప్రాకుట దూది కదలిక మొదలగునవి తెలియకపోవుట మొదలగు వానివలన సూక్ష్మత్వము తెలియవలయును. శక్యమైనంత వఱకు నిల్పవచ్చునని యాజ్ఞవల్క్యుడు.

51. బాహ్యాభ్యన్తరవిషయాక్షేపీ చతుర్థః

సూ. బాహ్యాభ్యంతర విషయము లైన రేచకపూరకముల నతిక్రమించి కేవల కుంభకము మాత్రమే యుండునది నాల్గవ ప్రాణాయామము

ప్రాణాయామము:-

బ్రహ్మాదయోపి త్రిదశాః ప్రవనాభ్యాసతత్పరాః
అభూవన్నంతకభయా త్తస్మాత్పవన మభ్యసేత్.

బ్రహ్మాది దేవతలుకూడ యమునిభయమువల్ల రేచక, పూరక, కుంభకములనెడి ప్రాణాయామములను సలిపిరి. గాలిని విడచుట రేచకము, గాలినిపీల్చుట పూరకము, గాలినిలోపలనిలుపుట కుంభకము

జన్మౌషధి తపోమంత్రైర్యాః వతీహాచ సిద్ధయః.
యోగేనాప్నోతితాః సర్వాః, నాన్యైర్యోగ గతింవ్రజేత్.

జన్మౌషధము తపస్సు మంత్రములచే నెటువంటిసిద్ధులు కలుగునో అవి ఆసన ప్రాణాయామములచే సిద్ధించును. సూర్యభేదము ఉజ్జాయి, సీత్కారి, శీతలి, భస్త్రిక, భ్రామరి, మూర్ఛ, ప్లావని అని కుంభక ప్రాణాయామములు ఎనిమిది. పూరకాంతేతు కర్తవ్యో బంధో జాలంధరాభిధః, కుంభకాంతే రేచకాదౌ కర్తవ్య స్తూడియానకః. గాలి నిల్పినపుడు జాలంధరబంధము చేయువలెను. అనగా గడ్డమును గుండెపై ఆనించవలయును. గాలిని నిలిపి గాలినివిడుచు

వఱకు మూలబంధమును (మలద్వారమును బంధించుట) ఉడ్యాన బంధమును (పొట్టను వెనుకకు అక్కళించుచు లాగుట) చేయవలయును. ఇవి తప్పక చేయవలయును. ఇట్లుచేయక కుంభకము చేయరాదు.

అపానమూర్ధ్వ ముత్థాప్య ప్రాణం కంఠాదధోనయేత్,
యోగీ జరామరణనిర్ముక్తః షోడశాబ్దవయా భవేత్.

మలద్వారబంధము చేయుటద్వారా అపానవాయువును పైకిలేపి జాలంధరబంధము (గాలినిపీల్చి నపిదప గడ్డమును గుండెపై ఆనించుట) ద్వారా ప్రాణవాయువును క్రిందికిపంపి ఉడ్యానబంధము ద్వారా(పొట్టను అక్కళించి వెనుకకు లాగుటద్వారా) ప్రాణాయామము చేసినచో యోగి ముసలి తన నుండి విడివడి 16 ఏండ్లవయసువాడుఅగును అనిహఠయోగ దీపికలో చెప్పంబడెను. ఇది యోగులకు అనుభవసిద్ధము. ప్రాణాయామము చేయువారు పప్పులు (పెసరపప్పుగాక), పెరుగు, మత్స్యమాంసాదులు విడువవలయును. క్షీరాజ్యభోజనము, గోధుమాద్యాహారములు హితములు ప్రాణాయామము చేయువారుపద్మాసనమునందుంగాని సిద్ధాసనమునందుంగాని లేకఏదయిన స్థిరాసనమునంగూర్చుండిప్రాణాయామముచేయవలయును పైనిజెప్పిన జాలంధర బంధాదిపూర్వకముగ మొదటిరోజు పది ప్రాణాయామములు రెండవరోజున పదునయిదు ప్రాణాయామములు ఇట్లు క్రమవృద్ధిగా 80వరకుచేయవలయును. శ్రమయుశిరోవేదనకలిగినచో మెల్లమెల్లగా చేయుచు విశ్రాంతితీసుకొనుచు చేయవలెను. గురువుద్వారా అభ్యసించి చేయుటమంచిది. అవశ్యముకూడ. అడవియేనుగును సింహమును మెల్లమెల్లగా వశముచేసికొనునట్లు ఈ ప్రాణమును మెల్లమెల్లగా తొందరపడకుండ వశపఱచు కొనవలెను. అట్లుగానిచో రోగములు అపాయము కలుగును.

-: సూర్యభేదనము

అంతగా ఎత్తును పల్లమును గానిచోట ఆసనముచేసికొని ఎత్తముక్కు రంధ్రముమూసి కుడిముక్కురంధ్రముతో మెల్లమెల్లగా గాలి పీల్చవలెను. మరలపీల్చి మరల మరల మెల్లగా వదలవలెను. దీనిని

సూర్యభేదనమందురు. దీనివల్ల కపాలశుద్ధిఅగును. వాత, క్రిమిదోషములును పోవును. ఇట్లు ఎనుబదిసార్లు చేయవలెను. ఆహారము తీసికొనక ఉదయము, సాయంత్రము, అర్ధరాత్రి, తెల్లవారుఝామున చేయవలయును. ముందుగా మూడు పుడిసెడులు నీళ్ళుత్రాగి చేయవలెను, ఇన్నిసార్లు వీలు కానిచో ఒకటి రెండుసార్లు ఉదయసాయంత్రములందు చేయవచ్చును. లేదా ఒకసారి ఉదయమందు చేయవలెను. ఇట్లు మూడు, నాలుగునెలలు చేసిన నాడీశుద్ధియగును. నాడిశద్ధికిగుర్తు శరీరము కృశించుట, శరీరము తేలికగుట, కంఠము స్ఫుటముగా నుండుటయునుఅగును. దీనివల్ల కుండలినీ ప్రబోధమగును. వెన్నెముక క్రింద చల్లగానుండుట, దీముపై కిపాకినటు తోచుట, శిరస్సున జలదరింపును గలుగును. ఇది మొదటిమెట్టు

ఉజ్జాయి

నోరుమూసుకొని ఎడమ కుడిముక్కురంధ్రములతో గాలినిపీల్చి వదలవలెను. దీనివల్ల కంఠమున శ్లేష్మముపోయి జఠరాగ్ని వర్ధిల్లును. నాడీజలోదరాదులు, ధాతుగతదోషములు పోవును. ఇది నడచుచు నిలచుచు చేయవలయును.

-: సీత్కారి :-

నోటితో సీత్కార ధ్వనితో గాలిపీల్చి పెదవులమధ్య చేర్చిన నాలుకతో గాలినిపూరించి ముక్కుద్వార గాలివదలవలెను ఇట్లుచేసినచో రూపము సుందరమగును. సోమరితనము పోవును ఆకలి దప్పికలు, నిద్రలుతగ్గును. దీనివల్ల సర్వోపద్రవములు పోవును.

శీతలి

పెదవుల బైటకు పక్షిముక్కువలె చాలుకచాపి గాలినిపీల్చి గాలికొంచెము నిలిపి గాలిని మెల్లమెల్లగా విడువవలెను. దీనివల్ల గుల్మము ప్లీహపైత్య రోగములు పోవును. ఆకలి దప్పికలును తగ్గును.

భస్త్రిక

పద్మాసనము వేసికొని నడుము, మెడ, వంచక నోరు మూసుకొని ఎడమముక్కుతో గాలి గుండెవరకుపీల్చి కుడిముక్కుతో వదలవలెను కుడి ముక్కుతో పీల్చి ఎడమ ముక్కుతో వదలవలెను. కమ్మరివాని తిత్తివలె పూరించివదలవలెను. శ్రమకలుగువరకు కుడి ముక్కుతో గాలిపీల్చి ఎడమ ముక్కుతో వదలవలెను నడిమివ్రేలు చూపుడువ్రేలు విడిచి బొటనవ్రేలు అనామిక చిటికెనవేళ్లతోమూసి వదలుచుండవలెను. ఇట్లు ఎనుబదిసార్లు చేయవలెను. వాతపిత్తశ్లేష్మములను హరించును జఠరాగ్నిని పెంచును. కుండలిని మేల్కొలుపును బ్రహ్మగ్రంధి విష్ణుగ్రంధి రుద్రగ్రంధి అను వానిని భేధించును.

భ్రామరి

వడిగా శబ్దసహితముగా తుమ్మెదనాదముగలుగునట్లు గాలిపూరించి ఆడు తుమ్మెదనాదము గలుగునట్లు గాలివిడిచిన దీనిని భ్రామరిఅందురు. దీనివల్ల చిత్తమున అపూర్వానందము కలుగును.

మూర్ఛ

గాలిపీల్చినపిదప జాలంధరబంధము(గడ్డము గుండెపై ఆనించుట) వేసి మెల్లమెల్లగా గాలి విడవవలెను దీనివల్ల మనస్సుకు మత్తునుగూర్చి సుఖము గూర్చును.

ప్లావిని

దేహమును పొట్టను గాలితో నింపినచో అగాధజలములోగూడ తామ రాకువలె సుఖముగతేలును. దీనిని ప్లావిని యందురు.

రేచకపూరకములతోc గూడిన కుంభకమును సహితకుంభకమందురు. రేచకపూరకములులేని దానిని కేవల కుంభక మందురు. కేవలకుంభకము సిద్ధించువఱకు సహితకుంభకమును అభ్యసించవలయును.

"కుంభకాత్ కుండలీబోధః, కుండలీబోధతోభవేత్, అనర్గళా సుషుమ్నాచ హఠసిద్ధిశ్చ జాయతే" కుంభకమువల్ల కుండలిమేల్కొనును. అది మేల్కొనుటవల్ల సుషుమ్నా నాడి అనర్గళముగా ధారియించును. పై విమెల్ల మెల్లగా ఆచరింపవలెను. హిత మితాహారియై అభ్యసింపవలెను. గురువు ద్వారా అభ్యసించుట ముఖ్యము.

వివ:- "రేచకం పూరకంత్యక్త్వా సుఖం యద్వాయుధారణం ప్రాణాయామోఽయమిత్యుక్తః సవై కేవల కుంభకః కేవలే కుంభకే సిద్ధే రేచక పూరక వర్జితే, న తస్యదుర్లభం కించి త్త్రిషులోకేషు విద్యతే" రేచకమును పూరకమును విడచి వాయువును ధరించుట కేవల కుంభకమను ప్రాణాయామము. రేచకములేని కేవల కుంభకము సిద్ధింపంగా ఆతనికి మూండులోకములందు దుర్లభమైనదిలేదు" అని వశిష్ట సంహిత. ఈ కుంభక ప్రాణాయామములో కాల్చినఱాఁమీఁదఁజల్లిన నీరుమాయమైనట్లు పీల్చినగాలి లోన మాయమగునని భావము.

52. తతః క్షీయతే ప్రకాశావరణమ్

సూ. ఆ ప్రాణాయామమువల్ల వివేక జ్ఞానావరణము క్షీణించును

53. ధారణాసు చ యోగ్యతా మనసః

సూ. దానివలన మనస్సునకు ధారణలయందు సామర్థ్యము గలుగును.

వివ:- ధారణలఁగూర్చి ముందుముందు చెప్పఁబడును.

54. స్వవిషయా సంప్రయోగే చిత్తస్వరూపానుకార ఇవేన్ద్రియాణాం ప్రత్యాహారః

సూ. ఇంద్రియములకు స్వస్వవిషయములందు సంనికర్ష లేనపుడు ధ్యానాదులందు చిత్త్స్వరూపమును అనుకరించుటవలెనుండునది ప్రత్యాహారము.

వివ:- చిత్తముతోఁగూడిన యింద్రియములను నిరోధించుట ప్రత్యాహారము తేనెటీఁగలరాణి ఎగిరిన తేనెటీఁగలు ఎగురును. నిలిచిన నిలచును

అట్లే చిత్తము కదలినచో ఇంద్రియములు గదలును, అదికదలనిచో ఇంద్రియములు గదలును. అది కదలనిచో ఇంద్రియములు గద లవుగాన చిత్తమును నిరోధింపఁగా నింద్రియములును నిరోధింపఁ బడునని భావము.

55. తతః పరమా వశ్యతేన్ద్రియాణామ్

సూ. ఆ ప్రత్యాహారమువల్ల నింద్రియములను బూర్తిగా జయించుట సిద్ధించును.

భా: శబ్దాదులందు వ్యసనములేకుండుట యింద్రియ జయమని కొందఱు విరుద్ధముగాని విషయముల సేవించుట యింద్రియజయమని మఱి కొందఱు శబ్దాదులందు భోగ్యాధీనుఁడై కాక స్వాధీనుఁడై యుండుట ఇంద్రియ జయమని మఱికొందఱు. రాగద్వేషములు లేకుండ సుఖ దుఃఖములను విడచిన శబ్దాదిజ్ఞానము ఇంద్రియజయమని కొందఱు ఏకాగ్రతను బొందిన మనస్సు విషయములను బొందకపోవుటయే ఇంద్రియజయమని జైగీషవ్యుఁడు. ఈయోగము యమనియమాదు లచే బీజము వేయఁబడి ఆసనప్రాణాయామాదులచే మొలకెత్తి ప్రత్యా హారముచేఁ బుష్పించి ధ్యానధారణ సమాధులచే ఫలించునని తెలియునది.

ఇది

పతంజలిచే రచింపఁబడి చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే ననువదింపఁబడిన యోగతత్త్వ దర్పనమందు సాధన పాదము.

— ౦ —

3 విభూతి పాదము

1. దేశబంధ శ్చిత్తస్య ధారణా

సూ. హృదయ పద్మాది ప్రదేశమందు ధ్యేయమునుగూర్చిన చిత్తైకాగ్రతధారణ యనఁబడును.

వివ:- ఆదిపదముచే నాభిచక్రము, మూర్ధము, నాశికాగ్ర జిహ్వాగ్రములను బాహ్యవిషయములును గ్రాహ్యము. ఈ పాదమందు సమాధికి అనుగుణమైనవియు శ్రద్ధగలుగుటకు హేతువైనవియు నగు విభూతులు చెప్పఁబడును. అవి సంయమసాధ్యములు, సంయమ మనఁగా ధారణా ధ్యాన సమాధి సముదాయము. అందుచేధారణాదులనుగూర్చి ముందుగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

2. తత్ర ప్రత్యయైక తానతా ధ్యానమ్

సూ. హృదయదేశమందు ధ్యేయకారమైన వృత్తి ప్రవాహము ధ్యానము.

3. తదేవార్థమాత్ర నిర్భాసంస్వరూప శూన్య మివ సమాధి:

సూ. ధ్యేయవస్తువు మాత్రమే ప్రకాశించి స్వరూపములేని దానివలెనుండు నాధ్యానమే సమాధి.

వివ:- "సమ్యక్ అధీయతే ఏకాగ్రీక్రియతే విక్షేపాన్ పరిహృత్య మనః" విక్షేపములను పరిహరించి మనస్సు బాగుగా ఇందు ఏకాగ్రము చేయఁబడును" అని వ్యుత్పత్తి. ధ్యానించువాఁడు ధ్యానించుట ధ్యానింపదగిన వస్తువు అను విభాగము లేక ధ్యేయముమాత్రమే ప్రకాశించునది సమాధి అనిభావము.

4. తత్త్రియ మేకత్ర సంయమః

సూ. ధ్యానధారణా సమాధులను ఒక విషయమునందు నిలుపుట సంయమ మన బడును.

5. తజ్జయాత్ప్రజ్ఞాలోక;

సూ. ఆసంయమము యొక్క స్థైర్యము వల్ల సమాధి ప్రజ్ఞ దీప్తించును.

6. తస్య భూమిషు వినియోగ:

సూ. స్థూల స్థూల రూపములనుండి సూక్ష్మసూక్ష్మ రూపములందు క్రమముగా ఆసంయమమును, వినియోగింపవలెను.

విప:- సాయుధ సభూషణ చతుర్భుజాది దైవస్వరూపమందు సమాధి సిద్ధించినపిదప సాయుధాది స్వరూపరహిత సమాధియును దాని పిదప అతఁడే నేననియు పిదప "నేనే" అనియు యోగి క్రమముగాఁ దెలిసికొనవలయును, యోగావస్థల క్రమాభివృద్ధియు తెలియఁదగును, శ్లో॥ యోగేన యోగో జ్ఞాతవ్యోయోగో యోగాప్రవర్తతే యోఽ ప్రమత్తస్తుయోగేన స యోగీ రమతే చిరమ్," "యోగసాధనలో ఒకటి సిద్ధించినపిదప నింకొకటిసాధన చేయువలయును, యోగసాధనాలక్షణములనుబట్టి ఆయాయోగములు సిద్ధించినట్లు గ్రహించి యుత్తరోత్తర యోగసాధనల చేయవలయును,
అప్రమత్తుఁడై చేయువాఁడు యోగమందు రమించును. ఏమాత్రము పొరపడినను యోగము సిద్ధింపదు సరిగదా రోగాలు గలుగును.

7. త్రయ మన్తరంగం పూర్వేభ్య:

సూ. ఇదివఱకుఁ జెప్పఁబడిన యజ్ఞాది పంచకముకంటెఈ మూఁడును సంప్రజ్ఞాత యోగమున కావశ్యములు.

8. తదపి బహిరంగం నిర్బీజస్య

సూ. మిగిలిన మూఁడునుగూడ అసంప్రజ్ఞాతమున కనావశ్యకములు.

9. వ్యుత్థాన నిరోధ సంస్కారయో రభిభవ ప్రాదుర్భావౌ నిరోధక్షణచిత్తాన్వయో నిరోధ పరిణామః

సూ. వ్యుత్థాన సంస్కారమున, క్షీణించుట, నిరోధసంస్కారము వృద్ధిచెందుట నిరోధపరిణామ మగును, అదియును నిరోధకాలమందలి చిత్తముతోఁ గలిసి ఏకమై యుండును.

వివ:- వ్యుత్థానసంస్కారము=సమాధ్యవస్థనుండి లేచునప్పటి సంస్కారము నిరోధసంస్కారము = సమాధ్యవస్థయందు వృత్తులను నిరోధించునప్పటి సంస్కారము.

10 తస్య ప్రశాన్తవాహితా సంస్కారాత్

సూ. ఆ నిరోధము స్వసంస్కారమువల్ల ప్రశాంత ప్రవాహ రూపముఁ బొందును. సర్వవిషయ వాసనలు నశించుటయు ఏకాగ్రత్వముదయించుటయు, చిత్తముయొక్క సమాధిపరిణామములు.

11. సర్వార్థ తైకాగ్రతయోః క్షయోదయౌ చిత్తస్య సమాధి పరిణామః

సూ. పిదప మరల అనాళోదయములు ఒకరూపమునే పొందుట చిత్తముయొక్క యేకాగ్రతా కాలమందలి పరిణామము.

12. తతః పునః శాన్తోదితౌ తుల్య ప్రత్యయౌ చిత్తస్యైకాగ్రతా పరిణామః

సూ. దీనిచేత భూతములందును, ఇంద్రియములందునుగల ధర్మలక్షణావస్థల పరిణామములు తెలియఁబడినవి.

13. ఏతేన భూతేన్ద్రియేషు ధర్మలక్షణావస్థాపరిణామాః వ్యాఖ్యాంతాః

వివ:- చిత్తైకాగ్రతయొక్క పరిణామమునుబట్టియే భూతములయొక్కయు నింద్రియములయొక్కయు ఆయాపరిణామములు గలుగునుగాన దానిలోనే యివి యంతర్భవించును.

అవి వేఱుగఁ జెప్పనవసరములేదని భావము ధర్మికి ధర్మముచే పరిణామము :- మట్టిముద్దరూపమయిన ధర్మముపోయి కుండరూపమయిన ధర్మము గలుగుట. ధర్మమునకు లక్షణములచే పరిణామము:- మట్టిముద్దకు ఇప్పటి లక్షణములు పోయి ఇదివరకున్న లక్షణములు గలుగుట, లక్షణములకు అవస్థలచే పరిణామము:-ఇప్పటి లక్షణములుగల కుండ మొదలగునవి క్రొత్త, పాత, పెద్ద, చిన్న అవస్థలను బొందుట ఇట్లే ఇంద్రియములకుఁగూడ తత్త్వద్రిత్వాదాళోచనము ధర్మమును బట్టిగలిగిన పరిణామము, ఆ యింద్రియములకేవర్తమాన త్వాదులు లక్షణములచే గలిగిన పరిణామము. సానికేరత్వా త్వాలోచనముయొక్క స్ఫుటత్వాస్ఫుటత్వాదులు అవస్థలచేఁ గలిగిన పరిణామముధర్మాదులనుబట్టి పరిణామమేగాని వాస్తవమునకు మట్టి మొదలగుద్రవ్యములు మారవని తెలియునది.

14. శాన్తోదితావ్యపదేశ్యధర్మానుపాతీ ధర్మీ

సూ. భూతవర్తమాన భవిష్యత్కాల ధర్మములందువర్తమాన రూపముగా ననుగతమైనది ధర్మియగును.

వివ:- ధర్మములకంటె ధర్మి వేఱుగా నుండదనువారి మతమునకిది ఖండనము మట్టి మొదలగువానియందు వర్తమానకాలములో ఘటాది రూపముగా నున్నది ధర్మియని భావము.

15. క్రమాన్యత్వం పరిణామాన్యత్వే హేతుః

సూ. క్రమములయొక్క భేదమువలన వస్తువులమార్పులు వేఱువేఱుగా నుండును.

వివ:- మట్టి మొదట చూర్ణముగా నుండి ముద్దగామాఱుట యొక క్రమము, పిదప ముద్దరూపమును విడిచి కుండయగుట మఱియొక క్రమము, అదియు విడిచి ముక్కలగుట యింకొక క్రమము. ఇట్లే బాల్య యౌవన వార్ధక్యములలో అవస్థలమార్పు క్రమముగా నగుచున్నది.

16. పరిణామ త్రయ సంయమా దతీతానాగత జ్ఞానం

సూ. ఆ ధర్మలక్షణావస్థలవల్లఁ గలుగు పరిణామములందు సంయమము వలన భూతభవిష్యత్కాలజ్ఞానము గలుగును.

వివ:- ధ్యానధారణాసమాధులచేత సాక్షాత్కారము చేసికొనుటయే ఇక్కడ సంయమపదమున కర్థము. ఈ సంయమముచే పరిణామత్రయము సాక్షాత్కరింపఁబడినదై పరిణామవిక్షేపములు పోయినచిత్తమందు అతీతానాగతజ్ఞానము గలుగును. మఱికపోయిన యద్దమందుపలె చిత్తమందు అతీతానాగత జ్ఞానములు సాక్షాత్కరించునని భావము.

17. శబ్దార్థ ప్రత్యయానా మితరేత రాధ్యా సాత్సంక రస్తత్ప్రవిభాగసంయమా త్సర్వ భూత రుతజ్ఞానమ్

సూ. గవాది శబ్దములను దగవాద్యర్థములను గవాదిజ్ఞానములను విడివిడిగా నొక్కొక దానియందు నొక్కొక దానిని మిథ్యగాఁ దెలిసికొనుటవలన జ్ఞానసాంకర్యము గలుగును. అట్లుగాక తత్ప్రవిభాగములను సంయమము చేయుటవలన సర్వప్రాణి రుతజ్ఞానము గలుగును.

వివ:- గోవు, గమనము, గౌరము, గానము, వగము మొదలగువానియందున్న గకారముయనే వార్థములను దెలుపుచున్నది ఇట్లే ఓంకారము సోముండు, వోక్షము, భోగము మొదలగు వానియందుండి యనే శార్థములను దెలుపుచున్నది. దీనినిఁబట్టి వర్ణములు సర్వార్థద్యోతకములుగా నున్నవన్నమాట. ఇట్లే పదములును సర్వవాక్యార్థాభి

ధాన శక్తిగలవి. మఱి గోవు అనుచోట గో అను శబ్దమును ఆవు అను అర్థమును గంగడోలుగలజంతువు అనుజ్ఞానము గోపదమునకేగలుగుచున్నది. ఇట్లుగకారము ఓకారసాహాయ్యముచే గోపదము స్ఫోటరూపముగా అవు అనుదాని యందుసంకేతముచే వ్యవస్థాపింత బడుచున్నది. ఇట్లే యాయా పదములు ఆయావర్ణముల క్రమవిశేషము పొంది సంకేతముచే వ్యవస్థాపింప బడుచున్నవి. ఈ సంకేతము కృత్రిమము. మనుజుఁడు తనకు మొదటినుండి యలవాటయిన పదములయొక్క యాయావర్ణముల పూర్వాపర సన్నివేశవిశేషములచే సంచేతింపఁబడిన శబ్దార్థజ్ఞానముల గ్రహింపఁగలుగుచున్నాఁడు ఒకదానియందొకటి భ్రాంతిచే శబ్దార్థజ్ఞానములందు సాంకర్యము గలుగుచున్నది. ఇట్టి వర్ణపద వాక్యములకు మూలమైన భావము నాదము ఒకటే యయినను తత్త్వాటి సంకేతములచే వేఱువేఱుగా గ్రహింపఁబడి సంకరములగుచున్నది. ఈ సంకేతము అనాదిగా వచ్చు వాగ్వ్యవహారమునకు సంబంధించిన లోకమునకుఁ బ్రీతియమానముమగుచు భిన్న భిన్న భాషలలోను, రుతములలోను, వేఱు వేఱయి సంకీర్ణమగుచున్నది. మఱి యట్లుగాక యా అనాది సంకేతమునకు నాదమందున్న విభాగములను ధ్యానధారణాసమాధులచే సంయమము చేసికొనుటవలన అనాదిగావచ్చు కృత్రిమ సంకేతములచే సిద్ధించిన తత్తద్వర్ణ పదవాక్య విశేషములనుగాక అనాది సంకేతములకు మూలమయిన నాదస్వరూపమును తద్గతభావమును అర్థమగును గాన దానినిబట్టి సర్వప్రాణుల రుతముల జ్ఞానము యోగికి సులభ మగునని భావము.

8. సంస్కారసాక్షాత్కరణాత్ పూర్వజాతి జ్ఞానమ్

సూ. సంస్కారములందు సంయమముచే సస్కారములను సాక్షాత్కారము చేసికొనుట వలనఁ బూర్వజన్మజ్ఞానము గలుగును.

వి:- స్మృతికి అవిద్యాది క్లేశములకు హేతువులయిన పూర్వవాసనలును, జాతికి ఆయువునకు భోగమునకు హేతువులయిన పూర్వ ధర్మాధర్మములను సంస్కారములనఁబటును. వానియందు సంయమము

చేసికొనుటవలనఁ బూర్వజన్మజ్ఞానము యోగికిఁగలుగునని భావము దేశకాల నిమిత్తానుభవములు లేకుండ అవి సాక్షాత్కరింపఁబడవు. ఇట్లే భావిజన్మల జ్ఞానము గలుగునని భావము.

ఈ విషయములో ఒకయాఖ్యానము వినబడుచున్నది. పూజ్యుఁడయిన జైగీషవ్యునికి సంస్కారాలు సాక్షాత్కారమగుటవలన పది మహాసర్గములందు జన్మపరిణామక్రమమును చూచుటచే వివేక జ్ఞానము ప్రాదుర్భవమయ్యెను. అపుడు పూజ్యుఁడయిన ఆవట్యుఁడు శరీరముసుదాల్చి యాజైగీషవ్యుని నిట్లడిగెను. "పది మహాసర్గములందును విగళిత రజస్తమో దోషుఁడవయి యుండుటవలనఁదిరస్కరింపఁబడని బుద్ధిసత్త్వముగల నీవు—నరకతిర్యగ్గర్భములలో మాటిమాటికిఁ బుట్టిననీవు—సుఖదుఃఖములలో నేది యధికముగాఁ గనుచుంటివి?" అని. అపుడు పూజ్యుఁడయిన యావట్యునితో జైగీషవ్యుఁ డిట్లనియెను. "పది మహాసర్గములందు విగళితరజస్తమోదోషుఁడనయి యుండుటవలన తిరస్కరింపఁబడని బుద్ధిసత్త్వముగల నేను దేవమనుష్యులలో మాటిమాటికిఁబుట్టిన నేను—అనుభవించినదంతయు దుఃఖమేయని తెలివికొను చున్నాను" అని అపుడు పూజ్యుఁడయిన యావట్యుఁడనియె. "ఆయుష్మంతుఁడవయిన నీవు ఈ ప్రధానమైన జితేంద్రియత్వమును అత్యంతోత్తమమైన సంతోష సుఖమును దుఃఖముగా నేలచెప్పుచుంటివి" అని. అపుడు పూజ్యుఁడయిన జైగీషవ్యుడనెను. "విషయసుఖాలను బట్టి ఇది యత్యంతోత్తమమైన సంతోషసుఖముగాఁ జెప్పఁబడినదే గాని మోక్షమును బట్టి చూచినచో నిది దుఃఖమే. ఆశాపాశమె దుఃఖము" అని

19. ప్రత్యయస్య పరచిత్త జ్ఞానమ్

సూ. రాగద్వేషాదులుగల తన చిత్తవృత్తియొక్క సంయమమువలనఁ బర చిత్తజ్ఞానము గలుగును.

వివ:- పరుని చిత్తము దేనియందు లగ్నమైనదో అది యోగి చిత్తమునకు విషయము గాకపోవుటవలనఁ బరచిత్తజ్ఞానమెగాని పరచిత్తము లగ్నమయిన దానిని యోగిచిత్తము తెలిసికొనదు.

2. కాయరూప సంయమాత్త్ద్గ్రాహ్యశక్తి స్తంభే చక్షుః ప్రకాశాఽ సంప్రయోగే అంతర్ధానమ్

సూ. శరీరముయొక్క రూపమును సంయమము చేయుటవలన దానిని గ్రహించు దృశ్యత్వశక్తియును స్తంభింపఁబడఁగా చక్షుః సంయోగము గలుగుదు. అపుడు అంతర్ధానము గలుగును.

వివ:- ఇట్లే శబ్దాదుల యంతర్ధానము సంగతియుఁ దెలియవలెను.

21. సోపక్రమం నిరుపక్రమంచ కర్మ తత్సంయమా దప రాన్త జ్ఞాన మరిష్టేభ్యోవా

సూ. సోపక్రమము నిరుపక్రమము అను రెండు విధములయిన కర్మలను సంయమము చేయుజవలనఁగాని అరిష్టములవలనఁగాని మరణ జ్ఞానము గలుగును

వివ:- జాత్యాయుర్భోగములను గూర్చు కర్మ సోపక్రమము (=త్వరగా ఫలించునది) నిరుపక్రమము (=ఆలస్యముగా ఫలించునది) అని రెండు. ఎండలో విప్పి ఆఱవేసినబట్ట త్వరగా ఆఱునట్లు త్వరగా ఫలించునది సోపక్రమము, ముద్దగాఁజెట్టి నీడనుంచినబట్ట ఆలస్యముగా ఆరునట్లు ఆలస్యముగా ఫలించునది నిరుపక్రమము. అటువంటి కర్మల వల్లను మరణజ్ఞానము తెలియును. అరిష్టములు=అరి అనఁగా శత్రువులవలె త్రాసమును గూర్చునవిగాన అరిష్టములు. చెవులు మూసి

కొన్నపుడు లోన ధ్వని వినిపింపకపోవుట, అరుంధతిని సూర్యాది జ్యోతిస్సులను జూడలేకపోవుట, యమదూతలను జూచుట, చని పోయిన పితరులను జూచుట, భూమిని స్వర్గమునుగాను మనుష్యులను సిద్ధులనుగాఁ నిచూచుట అపశకునములు ఇవియరిష్టములు వీని వలనను మరణజ్ఞానము గలుగునని భావము.

22. మైత్ర్యాదిషు బలాని

సూ. సుఖవంతులయందు మైత్రిని, దుఃఖవంతులయందుఁ గరుణను పుణ్య వంతులయందుఁ ప్రీతిని, భావించి సంయమము చేయుటవలన అమోఘమైన మైత్రీబలాదులను బొందును.

వివ:- ఇందువలన లోకోద్ధరణాది కార్యములందు సఫలుఁడగునని భావము

23. బలేషు హస్తిబలాదీని

సూ. హస్త్యాది బలములందు సంయమమువలన హస్త్యాదుల బలములు గలుగును.

24. ప్రవృత్త్యాలోకన్యాసాత్సూక్ష్మ వ్యవహితవిప్రకృష్ట జ్ఞానమ్

సూ. చిత్తప్రవృత్తి ప్రకాశించునప్పటి సత్త్వప్రకాశము సూక్ష్మాదివస్తువు లందుంచుటవలన సూక్ష్మవ్యవహిత విప్రకృష్ట జ్ఞానముగలుగును.

వివ:- ఈ చిత్తప్రవృత్తి ప్రకాశించునప్పటి సత్త్వప్రకాశము గూర్చి మొదటి సమాధిపాదమునఁ జెప్పఁబడినది. దేశకాల వ్యవహితము= దేశకాలములచే వ్యవధానమైనది. భూమిలోనినిధి నిక్షేపాదుల జ్ఞానము. విప్రకృష్ట దూరమునందున్నది. మేరుపర్వతాదుల దగ్గఱ నున్న రసాయనాదుల జ్ఞానము.

25. భువనజ్ఞానం సూర్యే సంయమాత్

సూ. సూర్యమండలమునందు సంయమము చేయుటవలన సర్వభువన జ్ఞానము గలుగును.

వివ:- సర్వభువనమును గూర్చి వ్యాసభాష్యమున ఈ క్రింది విధముగ వివరింప బడెను.

సప్తలోకములు :- 1. భూర్లోకము, 2. అంతరిక్షలోకము (భువర్లోకము) 3. మాహేంద్రము, (సువర్లోకము) 4. మహర్లోకము, 5. జనోలోకము 6. తపోలోకము, 7. సత్యలోకము.

1. అవీచి యనునిమ్న తమమైన నరకము మొదలుకొని మేరువపృష్ఠము వఱకుండునది భూర్లోకము.

2 మేరు వృష్ఠము మొదలుకొని ధ్రువనక్షత్రముఁవఱకు గ్రహనక్షత్ర తారా విచిత్రమైనది. అంతరిక్షలోకము.

దానిపై నిగల స్వర్లోకము అయిదుఁవిధముఁలు. 1 మాహేంద్రము 2. మహర్లోకము ఇది ప్రజాపతికి సంబంధించినది 3 జనోలోకము 4 తపోలోకము 5 సత్య ోకము ఈ జన స్తపస్సత్యలోకములను బ్రహ్మలోకము లందురు.

అవీచికి పైపైని ఆఱు నరకములు కలవు

1.	పృథివీసంఘాత రూపమైనది	మహాకాలము
2.	సలిలసంఘాత రూపమైనది	అంబరీషము
3.	అగ్ని రూపమైనది	రౌరవము
4.	వాయు రూపమైనది	మహారౌరవము
5.	ఆకాశ రూపమైనది	కాలసూత్రము
6.	తమోరూపమైనది	అంధతామిశ్రము

వీనియందు తమతమ కర్మల ననుసరించి ప్రాణులు దీర్ఘకాలము ఆయువును గ్రహించి కష్ట మనుభవింతురు. వాని పిదప 1 మహాతల 2. రసాతల, 3. అతల, 4. సుతల, 5. వితల, 6. తలాతల, 7. పాతాళములు అను ఏడు పాతాళములు గలవు.

సప్తద్వీపములు గల భూమి ఎనిమిదవది. ఆ భూమికి మధ్యను మేరు వను బంగరు కొండగలదు. దానికి 1. రాజత 2. వైడూర్య 3. స్ఫటిక 4 హేమ 5. మణి మయములైన శృంగములుగలవు. అకాశపు దక్షిణ భాగము వైడూర్యప్రభావ్యాప్తమగుటవలన నీలోత్పలపత్రశ్యామలమై యుండును. తూర్పుభాగము రజతప్రభావ్యాప్తమగుటవలన శ్వేతమై యుండును. పశ్చిమభాగము స్ఫటిక ప్రభావ్యాప్తమై యుండుటవలన స్వచ్ఛమై యుండును. ఉత్తరభాగము హేమ ప్రభావ్యాప్తముఅగుట వల్ల సువర్ణపుష్పమువలె నుండును. దీనికి దక్షిణపార్శ్వమందు జంబూ వృక్షముగలదు. దీనిబట్టియే జంబూ ద్వీపమని దీనికిపేరు గల్గినది. అందు సూర్యుడు సంచరించుటవలన రాత్రింబవళ్ళు కలిసినట్లు తిరుగు చుండును. ఆ మేరువున కుత్తరదిక్కున నీలము, శ్వేతము, శృంగ వంతము అను మూఁడు పర్వతములు గలవు. అవి యొక్కొక్కటి రెండు వేల యోజనములు విస్తారము గలిగి యున్నవి. వానిమధ్య ఒక్కొక్కటి తొమ్మిదివేల యోజనములు విస్తారముగల మూఁడు వర్షములు గలవు. 1 రమణకవర్షము, ఇది నీలగిరి కుత్తరముగా నున్నది. 2. హిరణ్మయ వర్షము, ఇది శ్వేతగిరి కుత్తరముగా నున్నది. 3. ఉత్తరకురువర్షము ఇది శృంగవంతమున కుత్తరముగా సముద్రముపఱకు నున్నది. ఇట్లే దక్షిణభాగమున ఒక్కొక్కటి రెండువేల యోజనములు విస్తారముగల 1. నిషధపర్వతము. 2. హేమకూటపర్వతము 3. హిమశైలము అను పర్వతములు గలవు. వానిమధ్య ఒక్కొక్కటి తొమ్మిదివేల యోజనములు విస్తారముగల 1. హరివర్షము 2. కింపురుషవర్షము 3. భారతవర్షము అను మూఁడువర్షములు గలవు. సుమేరువునకు ప్రాచీనముగ మాల్య వత్పర్వతము హద్దువఱకు భధ్రాశ్వములను పేరుగలవి 40 వేలయోజన ములుగలవి. ఇది భధ్రాశ్వవర్షము 1. ప్రతీచీనము గంధమాదనముగా

పద్మపటలకు కేతుమాలము అను పేరుగల వర్షములు 40 వేల యోజనములు గలవి. ఇది కేతుమాలవర్షము 2. వీని మధ్యదేశ ఇలావృత వర్షము 3. ఇది మొత్తము నూరువేల యోజనములు విస్తారముగలది. ఇట్లు జంబూద్వీపములో తొమ్మిదివర్షములు గలవు. ఆ జంబూద్వీపము నూఱువేల యోజనములు విస్తారముగలది. దానికంటె రెట్టింపైన లవణ సముద్రముచేత అది వలయాకారముగా చుట్టఁబడియున్నది. పిదప శాక, కుశ, క్రౌంచ, శాల్మలి, మగధ, పుష్కరద్వీపములు గలవు. జంబూద్వీపముకన్న శాకద్వీపము రెట్టింపు, అనఁగా రెండువేలయోజనములు శాకద్వీపము కన్న కుశద్వీపము రెట్టింపు. అనగా నాలుగువేల యోజనములు. ఇట్లే మిగిలినవి. అనఁగా క్రౌంచము ఎనిమిదివేల యోజనములు పుష్కరద్వీపము ముప్పది రెండువేల యోజనములు, వానిచుట్టు వలయాకారముగ ఆవాలరాసులవలె తీరములందున్న విచిత్రశైలములచే నలంకరింపఁబడిన ఇక్షురస, సురా, సర్పి, దధి, మండ, క్షీర, స్వాదువు అను సప్తసముద్రములు ఇక్షురసాది తుల్యోదకములై లోకాలోకపర్వత పరివారములై యున్నవి. అవి యన్నియుఁ గలిపి ఏఁబది యోజనముల విస్తారముగలవి. ఇది యంతయు బ్రహ్మాండమధ్యమందు సుప్రతిష్ఠితసంస్థానమై సంక్షిప్తమై యున్నది. ఈ బ్రహ్మాండముగూడ ఆకాశములోని మిణుఁగురుపురువువలె ప్రకృతిలో అణువంత పరిమాణమైనది. అందు పాతాళమున, జలధిలో, పర్వతములలో, దేవయోనులైన అసుర, గంధర్వ, కిన్నర, కింపురుష, యక్ష, రాక్షస, భూత, ప్రేత పిశాచ, అపస్మారక, అప్సరో, బ్రహ్మరాక్షస, కూష్మాండ, వినాయకు లను వారు నివసింతురు.

1. భూర్లోకము :- సర్వదీపములందు పుణ్యాత్ములైన దేవులు మనుష్యులును నివసింతురు. సుమేరువు త్రిదశుల కుద్యానభూమి. అందు మిశ్రవనము, నందనము, చైత్రరథము, సుమానసము అనునవి యుద్యానములు, సుధర్మ అనునది దేవసభ, సుదర్శనము పట్టణము, వైజయంత మనునది రాజసౌధము,

2. భువర్లోకము –: గ్రహ, నక్షత్ర, తారకలు, ధ్రువనక్షత్రమున నిబద్ధములై వాయు విక్షేపముచే ప్రతి నియమితమైన గమనప్రచారము గలవై సుమేరువునకు పై పైనున్నవై తిరుగుచుండును.

3. సువర్లోకము –: మహేంద్ర నివాసులైన, దేవయోనులు ఆరు విధములుగనుందురు 1 త్రిదశులు, 2 అగ్నిష్వాత్తులు, 3 యామ్యులు 4 తుషితులు, 5 అపరనిర్మితశవర్తులు, 6 పరినిర్మిత వశవర్తులు అని యీ యారుగురు దేవయోనులు వీరందఱు సంకల్పసిద్ధులు, అణి మాద్యైశ్వర్యయుక్తులు, కల్పాయుష్కులు (కల్పము=బ్రహ్మదినము) దేవులు, కామభోగులు, పితృసంయోగములేకయే క్షణములోనే శరీరమును పుట్టింపఁ గలవారు ఉత్తమానుకూలాప్సరస స్త్రీలచే నావరింపఁబడిన వారై యుందురు

3 మహర్లోకము :- ఇందు దేవయోనులు 1 కుముదులు, 2 ఋభు వులు, 3 ప్రత్యర్ధనులు, 4 అంజనాభులు, 5 ప్రచితాభులు అని అయిదు విధములుగ నుందురు మహాభూతములను వశమందుంచఁగలవారు, ధ్యానాహారులు అనఁగా ధ్యానము చేతనే తృప్తి పొందువారు కల్ప సహస్రాయుష్కులు

5 జనోలోకము :- బ్రహ్మ యొక్క జనోలోకమున దేవయోనులు 1 బ్రహ్మపురోహితులు, 2 బ్రహ్మకాయికులు. 3 బ్రహ్మమహకాయికులు 4 అమరులు అను నలుగురు గలరు వీరందఱు భూతేంద్రియములను వశమందుంచుకొనఁగలరు

6 తపోలోకము :- ఇందు దేవయోనులు 1 భాస్వరులు, 2 మహా భాస్వరులు, 3 సత్యమహాభాస్వరులు అను ముప్వురుగలరు వీరందరు భూతేంద్రియ ప్రకృతులను వశమందుంచుకొనఁగలవారు. రెండురెట్లు మూడురెట్లు ఎక్కువ ఆయువుగలవారై, అందఱు ధ్యానాహారులయి ఊర్ధ్వరేతసులయి, పైకి అడ్డగింపబడని జ్ఞానము గలవారయి, క్రింది భూములందావరింపబడని జ్ఞానముగలవారయి యుందురు.

7. సత్యలోకమున:- ఇందు దేవయోనులు 1. అచ్యుతులు 2. శుద్ధ నివాసులు, 3. సత్యాభులు, 4. సంజ్ఞాసంజ్ఞులు అను నల్వురు గలరు వీరందఱు గృహనిర్మాణములేని యనికేతులు. ఆత్మగృహమందుం డువారు పై పైనుందురు ప్రకృతిని వశమందుంచగలవారు. సృష్టి యున్నంతవఱకు అయువు గలవారు. అందులో అచ్యుతులు సవి తర్క, ధ్యానసఖులు, శుద్ధనివాసులు, సవిచార ధ్యానసుఖులు, సత్యాభులు ఆనందమాత్ర ధ్యానసఖులు, వీరందఱును మూఁడులోక ముల మధ్యనుందురు. సప్తలోకములివి.

విదేహులును ప్రకృతిలయులునగు అసంప్రజ్ఞాత యోగసుఖులు మాత్రము మోక్షమందేగాని పై లోకములందుండరు. సూర్యద్వార మున సంయమముచేసి యిదియంతయు యోగి సాక్షాత్కరింపజేసి కొనునని భావము.

26. చంద్రే తారావ్యూహ జ్ఞానమ్

సూ. చంద్రమండల విషయమైన సంయమమువలన నక్షత్రమండల జ్ఞానము గలుగును.

27. ధ్రువే తద్గతి జ్ఞానమ్

సూ. ధ్రువవిషయక సంయమమువలన నక్షత్రగతి జ్ఞానము గలుగును.

28. నాభిచక్రే కాయవ్యూహ జ్ఞానమ్

సూ. నాభిచక్ర విషయక సంయమమువలన శరీరమందున్న వాత, పిత్త చర్మ, రక్తాది పదార్థముల జ్ఞానము గలుగును.

29. కంఠకూపే క్షుత్పిపాసా నివృత్తిః

సూ. హృదయమువఱకు నుండు కంఠకూపమును గూర్చిన సంయమము వలన క్షుత్పిపాసలుడపు.

వివ:- నాలుక క్రిందిభాగము తంతువు. దానిక్రిందిది కంఠము. దాని క్రిందిది కూపము.

30. కూర్మనాడ్యాం స్థైర్యం

సూ. కూర్మాకారమైన హృదయ నాడిని గూర్చిన సంయమము వలన స్థిరస్థానము గలుగును.

వివ:- కంఠకూపము క్రింద వక్షఃస్థలమున కూర్మనాడి గలదు.

31. మూర్ధజ్యోతిషి సిద్ధదర్శనమ్

సూ. శిరః కపాలములోని రంధ్రమునందలి సుషుమ్నా నాడియందున్న జ్యోతిస్సునందు సంయమమువల్ల సిద్ధులు కనిపింతురు.

వివ:- సిద్ధులు ద్యాయాపృథువుల మధ్యభాగమున సంచరించు వారుగ నుందురు.

32. ప్రాతిభాద్వా సర్వమ్

సూ. ప్రతిభాజన్యమగు జ్ఞానమువలన రయినను సర్వశక్తులు గలుగును.

33. హృదయే చిత్త సంవిత్

సూ. హృదయమందున్న దహరహృదయపద్మమున సంయమమువలనఁ జిత్త సాక్షాత్కారమగును.

34. సత్త్వపురుషయో రత్యన్తాసంకీర్ణయోః ప్రత్యయా విశేషో భోగః పరార్థత్వా త్స్వార్థసంయమా త్పురుషజ్ఞానం

సూ. అత్యంత విధర్ములగు సత్వగుణపురుషుల యభేదజ్ఞానము భోగము ఆ సత్త్వము పదార్థమగుటవలన దానికంటె భిన్నమైన స్వార్థము యొక్క సంయమమువలన పురుష(దైవ)సాక్షాత్కారము గలుగును.

వివ:- సంయమమునకు ఫలముగా నింతవఱకు క్షుద్రసిద్ధులు చెప్పఁబడి నవి ఇంక నీ సూత్రములో సంయమమునకు ముఖ్యమగు నాత్మ

సాక్షాత్కారము చెప్పఁబడుచున్నది. పురుషుడు=పరమాత్మ. "విజ్ఞాతార మరే కేన విజానీయాత్" ఓసీ విజ్ఞాతను ఇంకదేనిచేఁ తెలియవచ్చును అని శ్రుతి

35. తతః ప్రాతిభ శ్రావణ వేదనాదర్శాస్వాద వార్తా జాయంతే

సూ. పురుష సాక్షాత్కారమువలన ప్రాతిభ, శ్రావణ, వేద,నాద, ర్శాస్వాద, వార్త శక్తులు గలుగును.

వివ:- ఉపదేశాదులు లేకుండఁగనే సూక్ష్మవ్యవహిత విప్రకృష్టాతీతానాగతములందు మనస్సునకు యధార్థజ్ఞానము ప్రాతిభము. అట్టి శ్రోత్రజ్ఞానశక్తియగు దివ్యశబ్దశ్రవణము శ్రావణమని, త్వక్కు అనఁగా చర్మము దాని జ్ఞానమగు దివ్యస్పర్శ వేదనమని, చాక్షుషజ్ఞానమగు దివ్యరూపజ్ఞానము ఆదర్శమని, రసనా జ్ఞానమగు దివ్యరసజ్ఞానము, ఆస్వాదమని, ఘ్రాణ జ్ఞానమగు దివ్యగంధజ్ఞానము వార్త అని చెప్పఁబడును.

36. తే సమాధా వుపసర్గా వ్యుత్థానే సిద్ధయః

సూ. అవి సమాధికి విఘ్నకారులు. వ్యుత్థానము పొందినవానికి అనఁగా సంప్రజ్ఞాత సమాధి గలవానికి సమాధినుండి లేచినవానికి అవియే పురుషార్థములు.

వివ:- ప్రాతిభాది సిద్ధులను పొంది యవే పురుషార్థములని నమ్మి కృతార్థుండనై శిథిలనుకొని ఆత్మజ్ఞానమునుండి విరమించుట తటస్థించును గాన అవి సమాధికి విఘ్నకారులని చెప్పఁబడెను.

37. బంధకారణ శైథిల్యా త్ప్రచార సంవేదనాచ్చ చిత్తస్య పర శరీ రావేశః

సూ. బంధకారణములు శిథిలమగుటవలనను శరీరమందు చిత్తము ఈ నాడిద్వారా ఈ విధముగాఁ ప్రవేశించునను యోగజ ధర్మజ్ఞానము గలుగుట వలనను పరకాయ ప్రవేశము సిద్ధించును.

వివ:- చంచలముగానున్న చిత్తము కర్మాశయముల వల్ల ఒక శరీరమందె బద్ధమయి యుండుట బంధము బంధనకారణము నశింపఁగా యోగ జ్ఞానమువల్ల యోగి తన శరీరము నుండి చిత్తమునుదీసి పరశరీరము లందు ప్రవేశపెట్టును. సమాధివలననే ఇతరశరీరముకుఁ బ్రవేశించుట యోగికిఁ దెలియును. అపుడు తేనెటీఁగలరాణిని తేనెటీఁగలువలె ఆ చిత్తమును ఇంద్రియములు అనుసరించును.

38. ఉదాన జ్జయా జ్జల పంకకంటకాది ష్వసంగ ఉత్క్రాన్తిశ్చ

సూ. ఉదాన వాయుజయమువల్ల జలపంక కంటకాదుల బాధగలుగదు. స్వేచ్ఛామృతి గలుగును.

వివ:- ఉదానవాయువు=నాసికమొదలు శిరస్సువఱకు నుండు వాయువు స్వేచ్ఛామృతి = అర్చిరాది మార్గముగుండ బ్రహ్మలోకమునకు బ్రహ్మరంధ్రమును భేదించి లింగదేహము వెలుపలికి స్వేచ్ఛగా నిష్క్రమించునని భావము. భీష్మాదులు ఇట్లు స్వేచ్ఛగా మృత్యువును బొందిరి.

39 సమాన జయా త్ప్రజ్వలనమ్

సూ. సమానవాయుజయమువల్ల శరీరము ప్రజ్వలించును.

వివ:- సమానవాయువు = సర్వనాడులందు సంచరించువాయువు. ఇట్టి యోగాగ్ని చేతనే సతీదేవి దక్షయజ్ఞములో శరీరత్యాగము చేసెను.

40. శ్రోత్రాకాశయోః సంబంధ సంయమాద్దివ్యం శ్రోత్రం

సూ. శ్రోత్రాకాశముల యాధారాధేయ సంబంధ సంయమమువలన దివ్య శ్రోత్రము గలుగును.

వివ:- ఇది మిగిలిన చక్షురాదీంద్రియములకుఁ దన్మాత్రలకుఁగల సంబంధ సంయమమువలన దివ్యచక్షురాదులు గలుగుటకు ఉపలక్షణము.

41. కాయాకాశయోః సంబంధసంయమా ల్లఘు తూల సమాపత్తే శ్చాకాశ గమనం

సూ. కాయాకాశ సంబంధ సంయమమువలనను, సంయమముచే దూది వలెఁ దేలికఁదనము పొందుటవలనను, ఆకాశగమనము సిద్ధించును,

వివ:- తేలికఁదనము పొంది జలముపైని గాళ్ళతోఁ దిరుగును. సాలెపురుగు దారమునకూడ విహరించుచుఁ గిరణములపైని విహరించును. పిదప యథేష్టముగ ఆకాశగతి సిద్ధించునని భావము.

42. బహిరకల్పితా వృత్తి ర్మహావిదేహా తతః ప్రకాశా వరణ క్షయః

సూ. శరీరాపేక్ష లేకుండ వ్యవహితాదులందు వర్తించుట మహావిదేహమని చెప్పఁబడును. దానివలన బుద్ధిసత్త్వ ప్రకాశముయొక్క యావరణము నశించును.

వివ:- సత్త్వావరణము = రజస్తమోగుణాదులు. శరీరమునుండి విడివడి యుండుట విదేహధారణ యనఁబడును. అది దేహమందున్న మనస్సుకంటె వెలుపలనున్నచో కల్పితమనఁబడును. శరీరాపేక్ష లేకుండఁగా వెలుపలనున్న మనస్సు అట్లే వెలుపలనుండుట అకల్పిత మనఁబడును. అదే మహావిదేహమని యనఁబడును. దానిచే యోగులు పరశరీరమును బ్రవేశింతురని భావము

43. స్థూల స్వరూప సూక్ష్మాన్వ యార్థవత్త్వ సంయమా ద్భూత జయః

సూ. స్థూల స్వరూప సూక్ష్మాన్వయార్థవత్త్వముల సంయమమువలన భూతజయము గలుగును.

వివ:- శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధములతోను ఆకారము గౌరవము మొదలగు పంచభూత ధర్మములతోను గూడిన యవయవి స్థూలమన

డును. షడ్జ గాంధారాది స్వరములు శబ్దములు శీతోష్ణాదులు స్పర్శలు, నలుపు తెలుపు మొదలయినవి రూపములు. తీపి పులుపు మొదలయినవి రసములు. సువాసనాదులు గంధములు. ఈనామ రూపాదులు ఒకదానికంటె నొకటి వేఱుగా నుండుటగాన విశేషములు అనంబడును. భూమియందు ఆ యయిదుగుణములు, నీటియందు గంధముగాక మిగిలిననాలుగు, తేజస్సున గంధరసములుగాక మిగిలినమూఁడు, గాలిలో శబ్దస్పర్శలు, ఆకాశమున శబ్దమును ఉండును. భూమియందు ఆకారము గుణత్వము, రూక్షత్వము, ఆవరణము, స్థిరత, సర్వాధారత, బ్రిద్దలగుట, ధారణశక్తి, నలుపుఁదనము, కఠినత్వము, సర్వభోగ్యత అనుగుణము లుండును, జలమందు స్నేహము, సూక్ష్మత, ప్రభ, తెలుపుదనము, మెత్తఁదనము, గురుత్వము, చల్లఁదనము, రక్షణ, పవిత్రత, సంధానము అనుగుణములుండును. తేజస్సునందు పైకిఁబోవుట, పాచకశక్తి, తగులఁబెట్టుట, పవిత్రత, తేలికఁదనము, ప్రకాశము, నశింపఁజేయుట, ఓజస్సు అను గుణములుండును, గాలియందు అడ్డముగా వీచుట, పవిత్రత, చిమ్ముట, ప్రేరేపణబలము, చంచలత, కాంతిలేకపోవుట, రూక్షత అనుగుణము లుండును. ఆకాశమునందు వ్యాపకత అన్నిటిని లీనము చేసికొనుట అవకాశ మిచ్చుట అను గుణములుంటును ఇది స్థూలరూపము. సామాన్య విశేష గుణ సముదాయము ద్రవ్యము, కలిసిగాని, విడిగాఁని, ఏకముగాఁగాని భిన్నముగాఁగాని యున్న పదార్థములు ద్రవ్యములు. ఉదా:- శరీరము, వృక్షము, పరమాణువు, యూధము, వనసంఘము మొ॥ ఆ ద్రవ్యముల కాఠిన్య స్నేహోష్ణతా వహన క్రియతాఽవకాశ దావత్వాలుగల భూమిత్వాదులు స్వరూపము సూక్ష్మరూపము=తన్మాత్రలు (తత్=ఆభూతముల మాత్రలు=గుణములు). అన్వయము=ఖ్యాతి. క్రియాస్థితిశీలములు గలిగి కార్యస్వభావమును బొందిన గుణములు. అర్థవత్త్వము = సర్వప్రాణులందున్న సుఖదుఃఖాది పురుషార్థములు. ఈ యయిదు విధములయిన రూపములను సంయమము చేసికొనుటవలన వత్సను గోవు అనుసరించునట్లు సంయమియొక్క సంకల్పములను భూతప్రకృతు లనుసరింతునని భావము.

44. తతో ఽణిమాది ప్రాదుర్భావః కాయసంపత్తద్ధర్మా
నభిఘాతశ్చ

సూ. భూతజాయముచవలన అణిమాది ప్రాదుర్భావము కాయసంపద, భూత ధర్మములచేఁ దిరస్కరింపకుండుటయుఁ గలుగును.

వివ:- 1అణిమ, మహిమ, 3లఘిమ, 4ప్రాప్తి, 5ప్రాకామ్యము, 6ఈశిత 7 వశిత, 8 సత్యసంకల్పము ఇవి అణిమాద్యష్ట సిద్ధులు. శరీర, మణుత్వమును పొందుట అణిమ. శరీరమును యోజనములవఱకు వ్యాపించుట మహిమ, శరీరము దూదివలె లఘువగుట లఘిమ. భూమియందేఉండి వ్రేలిచివరచే చంద్రుని స్పృశించుటమొదలగు నింద్రియ శక్తులు ప్రాప్తి, ప్రసిద్ధముగాఁ గనఁబడు పదార్థము లందు స్వేచ్ఛగా నుండుట ప్రాకామ్యము. భూమిపైని జలము లందువలె మునుఁగుట. తనశరీరమువలె సర్వభూతములను సంకల్పమాత్రముచే ప్రేరేపించుట ఇతరులకు వశముగాకుండుట ఈశిత, భూతభౌతికమగు గుణములను వశపరచుకొనుట వశిత్వము. సంకల్పించినది సత్యమగుట సత్య సంకల్పత్వము ఉదా:- విష మునుగూడ అమృతముగా సంకల్పించి భుజించి జీవించుట. "తద్ధర్మములచేఁ దిరస్కరింపఁబడకుండుట" అని ప్రత్యేకముగాఁ జెప్పఁబడుటచే అణిమాదులలో ప్రాకామ్యము చేరలేదు. రెండు నొకటే. ముందుసూత్రములో సూత్రకర్త చేతనే కాయసంపద వ్యాఖ్యానము చేయఁబడుచున్నది. భూతములచే తిరస్కరింపఁబడకుం డుటఅనఁగా రాతినిగూడఁ బ్రవేశించుట. నీరు తడపఁజాలకపోవుట. నిప్పు కాల్పలేకపోవుట. గాలి కదల్పలేకపోవుట. ఆవరణ లేనియాకా శములోఁగూడ ఆవరింపఁబడిన శరీరము గలవాఁడై యుండుట. సిద్ధులకుఁ గూడ అదృశ్యుఁడై యుండుట. సంకల్పసిద్ధుఁడైన పరమేశ్వరుని యాజ్ఞాబద్ధమయి యుండుటవల్ల సృష్టిని మాత్రము తలక్రిందులు చేయలేఁడు తదితర శక్తులను బొంది విహరించునని తెలియవలయును.

45. స్వరూప లావణ్య (బల) వజ్రసంహననత్వాని కాయ
సంపత్

సూ. రూపలావణ్యవజ్రతుల్యావయవ బలములు కాయసంపద యనబడును.

46. గ్రహణ స్వరూపాస్మి తాన్వయార్థవత్త్వ సంయమాదింద్రియ జయః

సూ. గ్రహణ, స్వరూ, పాస్మి, తాన్వయార్థవత్త్వ సంయమమువల్ల నిద్రియ జయము గలుగును.

వివ:- గ్రహణము=నిశ్చయాభిమాన సంకల్పదర్శన శ్రవణాది వృత్తులు, స్వరూపము=ఏకాదశేంద్రియములు, అస్మిత=బుద్ధ్యహంకారములు, అన్వయము అర్థవత్త్వము ఇవి పూర్వసూత్రములో వ్యాఖ్యానించబడెను.

47. తతో మనోజవిత్వం వికరణభావః ప్రధానజయశ్చ

సూ. ఇంద్రియ జయమువల్ల మనోజయమును, ఇంద్రియ వికీర్ణతయును ప్రధానజయమును గలుగును.

వివ:- ఇంద్రియ వికీర్ణత=స్థూలదేహాపేక్షలేకుండ అన్నియెడల ప్రవర్తించుట ప్రధానజయము = స్వేచ్ఛగా ప్రకృతిని మార్పుచేయుట. ఈసిద్ధులను మధుప్రతీకములు మధుమతిసిద్ధులు అందురు.

48. సత్త్వ పురుష తాన్యఖ్యాతి మాత్రస్య సర్వభావాధిష్ఠాతృత్వం సర్వజ్ఞాతత్వంచ

సూ. సత్త్వ, పురుష వివేకముగలవానికి ప్రకృతి పురుష వికారములందు ప్రభుత్వమును సర్వజ్ఞత్వమును సిద్ధించును.

వివ:- దీనిని విశోకసిద్ధి యందురు.

49. తద్వైరాగ్యాదపి దోషబీజ క్షయే కైవల్యం

సూ. ఈ సిద్ధివలన ప్రభుత్వ సర్వజ్ఞత్వములందుఁగూడ వైరాగ్యముగలుగుటవలన వాసనారూపదోషములు నశింపఁగా మోక్షము సిద్ధించును

50. స్థాన్యుపనిమంత్రణే సంగస్మయాకరణం పున
రనిష్టప్రసంగాత్

సూ. స్వర్గాదిప్రాప్తికి ఆవతలనుండి పిలుపువచ్చినను "ఆ పుణ్యము అనుభవముచే నశింపఁగా తిరిగి యనిష్టము గలుగు"నని తలఁచి అస్థిరములగు స్వర్గాదులందు సంగము అభిమానము నుంచుకొనక పోవుటయె కైవల్యమున కుపాయము.

వివ:- ప్రథమ కల్పికుఁడు (=అభ్యాసము చేయువాఁడు) మధుభూమికుఁడు (=సత్యప్రజ్ఞ గలిగి యింద్రియ జయేచ్ఛగలవాఁడు) ప్రజ్ఞాజ్యోతి (విరక్తుఁడు జీవన్ముక్తుఁడు) భావనీయుఁడు అని యోగులు నలుగురు. అందు మధుమతియను సిద్ధిని పొందిన మధుభూమికుని దగ్గఱకు మాత్రమే దేవతలు వచ్చి "ఇటఁ గూరుచుండుము. ఇటఁ గ్రీడింపుము. ఈ భోగములు రమ్యములు. ఇదిగో ఆకాశయానము. అనుకూలలైన యప్సరస లిరుగో, దివ్యశ్రోత్రము దివ్యనేత్రమును ఇవిగో, నీ శరీరము వజ్రసమానమైనది. అనుభవింపుము. ఇది యంతయు నీ సాధనలవల్ల లభించినదే. దీనికి నాశము లేదు. ముసలితనము లేనిది. ఇది దేవతలకుఁ బ్రియము" అని యాహ్వానింతురు. ఇట్లు ఆహ్వానింపఁగా "సంసారాగ్ని యందుఁ దగులఁబడి జన్మ మరణాంధకారములందు దొరలుచున్న నేను ఈనాఁటికి క్లేశతిమిరములను నశింపఁజేయు యోగప్రదీపమును సంపాదించితిని. దీనిని విషయ వాయువులు వీచియార్పును. ప్రకాశమును పొందిన నేను దిరుగ నీవిషయవాంఛలచే మోసగింపఁబడుచుంటివి. ఈ సంసారాగ్నికి నా శరీరమును గట్టెలుగాఁ జేయుదునా? నీచులు గోరునవియుఁగలవంటియునగు ఈ భోగములకు నమస్కారము" అని నిశ్చయించుకొని సమాధిని భావింప వలయును. ఇట్లు భావించి సంగమును వీడి 'దేవతలచే నిట్లు కోరికలు పొందుమని ప్రార్థింపఁబడుచున్నాను. నేనెంత గొప్పవాఁడను" అను నహంకారమును గూడ వీడి "ఎపుడు సమయము దొరుకునా ఎపుడు క్రిందఁ బడఁద్రోయుదునా" అని కనిపెట్టుకొని యున్న ప్రమాద దేవతకు లొంగక దృఢనిశ్చయముతో నుండు యోగిని

మోక్షము తనంత తానే వరించును. ఒకవేళ ప్రమాద దేవతకు లొంగెనా మృత్యువు జుట్టుపట్టుకొని యీడ్చినట్లు క్రిందకు ఈడ్వఁబడి ఆత్మను భావింపఁడని తలఁపవలయును.

51. క్షణ తత్క్రమయోః సంయమాత్ వివేకజం జ్ఞానం

సూ. క్షణమును క్షణములనుండి ప్రవాహరూపముగాఁ గలుగు కాలక్రమమును సంయమము చేయుటవలన వివేకజజ్ఞానము గలుగును.

వివ:- క్షణాది కాలక్రమమునుబట్టి సర్వలోకము పరిణామమును బొందుచున్నది. ఈ ధర్మములన్నియు ఆ క్షణమును బట్టియే యగుచున్నవి. కాన ఆ క్షణమును క్షణకాల ప్రవాహమును సంయమమును జేయుటవలన వివేక జ్ఞానము గల్గునని భావము.

52. జాతిలక్షణ దేశైరన్యతానవచ్ఛేదా త్తుల్యయో స్తతః ప్రతిపత్తిః

సూ. తుల్య వస్తువులకు జాతి లక్షణదేశములవే భేదము నిరూపించుటయసంభవము గాన క్షణమును క్షణసహిత కాలక్రమమును సంయమము చేయుటవలన భేదజ్ఞానము గలుగును.

వివ:- లోకమున వస్తుభేదమును జాత్యాదులఁబట్టి తెలిసికొందుము. దేశము లక్షణము సమానమైనను ఇది గోవు ఇది బడబ అని గోత్వాది జాతిని బట్టి భేదము తెలిసికొందుము. దేశము జాతి సమానమైనను ఇది నల్లని కన్నుగల యావు. ఇది సాధువైన యావు అని లక్షణమును బట్టి భేదము తెలిసికొందుము. జాతియు లక్షణము సమానమైనను ఇది తూర్పున నున్న యుసిరికకాయ ఇది పడమరగా నున్న యుసిరికకాయ యని దేశమునుబట్టి భేదము తెలిసికొందుము. పరధ్యానమునందు ఉండునపుడు తూర్పున నున్న యుసిరికకాయను పడమరకును పడమరగా నున్న యుసిరిక కాయను తూర్పునకు మార్చినచో నెట్లు నిర్ధారణగాఁ దెలికొనఁగలము అను ప్రశ్నకు తత్తద్వస్తుగతమైన క్షణమును తద్రూపములను సంయమము చేయుటవలన యోగికిఁ దెలియునని యిందు సమాధానము చెప్పఁ

బడెనని తెలియునది. ఇట్లే యోగికిఁ బరమాణుజ్ఞానము పరమాణుగత విశేషముల జ్ఞానమును గలుగునని భావము. వ్యవధానము విషయములోఁ గూడ నిట్లే యోగికి జ్ఞానము గలుగునని భావము.

53. తారకం సర్వవిషయం సర్వథా విషయక్రమం చేతి వివేకజం జ్ఞానమ్

సూ. వివేకజ్ఞానము సార్వవిషయక జ్ఞానముగల దగుటచేతను అన్ని విధములైన విషయక్రమములు గల దగుటచేతను అన్ని యెడల దోషముచూచి నందువలనఁ గలిగిన వైరాగ్యము ద్వారా సంసార తారకమగును.

54. సత్త్వపురుషయోః శుద్ధిసామ్యే కైవల్యమ్

సూ. బుద్ధిగతసత్త్వమునకుఁ బురుషునితోఁ గూడ శుద్ధిసామ్యము గలిగినపుడు మోక్షమగును.

వివ:- పురుషునికి అభిమానము లేకపోవుటయె శుద్ధి. కాల్చివేయఁబడిన గింజ మరల మొలకెత్తఁజాలనట్లు జ్ఞానముచే శుద్ధమైన పురుషుఁడు తిరుగ జన్మమరణముల నొందక మోక్షము పొందునని భావము. ఈ యష్టాంగ యోగము లభ్యసించినను ఆ సిద్ధులందు వైరాగ్యము గలిగిన యెడలను ప్రతిబంధకమగు పాపమున్న యెడలను పై సిద్ధులు ఫలింపవని గ్రహింపవలయును.

ఇది

పతంజలిచే రచింపఁబడి చ. గణపతిశాస్త్రిచే ననువదింపఁబడిన

యోగతత్త్వదర్శనమందు విభూతి పాదము.

4. మోక్షపాదము

1. జన్మౌషధి మన్త్ర తపః సమాధిజాః సిద్ధయః

సూ. జన్మము ఓషధి మంత్రము తపస్సు సమాధి అను వీనివల్ల సిద్ధులు పొడమును.

వివ:- జన్మచేతనే సిద్ధి గలుగుట యనఁగా క్రిందటి దేహాదులచే వ్యవధానము కలిగినపుడు క్రిందటి జన్మసాధనచే ఈ జన్మయందు సిద్ధి కలుగుట.

2. జాత్యన్తర పరిణామః ప్రకృత్యాపూరాత్

సూ. దైవాది ప్రకృతులు ప్రవేశించుటవల్ల మనుష్యాది జాతులకు దేవాది జాత్యంతరపరిణామము గలుగును.

3. నిమిత్త మప్రయోజకం ప్రకృతీనాం వరణ భేదస్తు తతః క్షేత్రికవత్

సూ. ధర్మాదిరూపమైన నిమిత్తకారణము ఆయా ప్రకృతులను ప్రవర్తింపఁ జేయునదిగాదు. కాని హెచ్చుతగ్గులు లేకుండ కర్షకుడు సమముగా బోదెలు చేయుటవల్ల నీటి కడ్డుగలుగనట్లు ధర్మాదుల వలన అధర్మాది ప్రతిబంధకములు మాత్రము పోవును. అపుడు ప్రకృతులకు ధర్మాది ప్రయోజనములు గలుగును.

4. నిర్మాణచిత్తా న్యస్మితామాత్రాత్

సూ. యోగి యనేక శరీరములను నిర్మించినపుడు ఆ యోగి యొక్క యహంకారమువలనఁ గలుగు కార్యసిద్ధిలోని సంకల్పముచే మనస్సులు అనేకములగును.

వివ:- అట్లు గానిచో ఒకే మనస్సుచే విరుద్ధ విషయములను సమాధులను ఒక్కసారే యనుభవించుట శక్యముగాదని భావము.

5. ప్రవృత్తిభేదే ప్రయోజకం చిత్త మేక మనేకేషామ్

~~సూ. ఆ~~ యనేక చిత్తములను ఆయా ప్రవృత్తులందు ప్రవర్తింపఁ జేయునది ఒక్క చిత్తము మాత్రమే.

6. తత్ర ధ్యానజ మనాశయమ్

సూ. అందు ధ్యానముచే శుద్ధమైన చిత్తమునకు రాగాదివాసన లెవ్వియు నుండవు.

7. కర్మా శుక్లాకృష్ణం యోగిన స్త్రివిధ మితరేషామ్

సూ. సమాధిసిద్ధుఁడగు యోగిచేయు కర్మ పుణ్యములకుఁగాని పాపములకుఁ గాని హేతువుగాదు. ఇతరులు చేయు కర్మ పుణ్యములకు పాపములకు పుణ్యపాపములకు హేతువయి త్రివిధముగ నుండును.

వివ:- పుణ్యములు=మానసిక యజ్ఞాదులు, పాపములు=నిషిద్ధ దుష్ట కర్మాదులు పుణ్యపాపములు=భౌతిక యజ్ఞ యుద్ధాదులు.

8. తత స్తద్విపాకానుగుణానా మేవాభివ్యక్తి ర్వాసనానామ్

సూ. అట్టి త్రివిధమగు కర్మ వలన తత్ఫలానుగుణమైన వాసనలే యభివ్యక్తమగును.

వివ:- ఆ పాపపుణ్యాది వాసనలవలన తత్తజ్జన్మాదులు గలుగునని తెలియునది.

9. జాతి దేశ కాల వ్యవహితానా మప్యానన్తర్యం స్మృతి సంస్కారయో రేకరూపత్వాత్

సూ. జన్మనుబట్టి దేశమునుబట్టి వాసనలకు వ్యవధానమున్నను స్మృతియును వానివలన నేర్పడిన సంస్కారమును ఏక రూపముగా నుండుట వలన వ్యవధానము గలుగదు.

వివ:- అందుచేతనే యిదివఱకు అనుభవింపఁబడిన స్తన్యపానాదులందు తనంతనే ప్రవృత్తి గలుగుచున్నదని భావము.

10. తాసా మనాదిత్వం చాశిషో నిత్యత్వాత్

సూ. "ఇట్లు ఇదివఱకు లేను. ఇకముందు ~~ఉండకుందును~~ గాక" అను ప్రార్థన నిత్యముగా నుండుట వలన ఆ వాసనలు అనాదులు.

వివ:- ఆ వాసనలు అనాదులు గనుకనే పుట్టి పుట్టఁగనే యీ జన్మలో మరణ భయము అనుభవింపకున్నను జీవునికి ద్వేష దుఃఖముల స్మరణ వలన పూర్వ జన్మమందు అనుభవింపఁబడిన మరణ భయము గలుగుచున్నది. ఆ మరణభయము స్వాభావికమనుటకు వీలులేదు. అందుచే అనాది వాసనలతోఁ గూడిన చిత్తమే వివిధ వాసనలను బొంది సంచరించుచున్నది. చిత్తము వ్యాపకమైనది. అది దాని కాశ్రయమగు వానినిబట్టి సంకోచ వికాశములు గలది. ఆ చిత్తమందుఁ బూర్వానుభూత విషయములు వాసనా రూపముగ అనాదిగా నుండి సమయము వచ్చినపుడు ప్రకట మగుచుండునని తెలియునది.

11. హేతు ఫలాశ్రయాలంబనైః సంగృహీతత్వా దేషా మభావే తదభావః

సూ. హేతు ఫలాశ్రయాలంబనములతో సర్వ వాసనలు వ్యాప్తములై యుండుటచే ఆ హేత్వాదులను నశింపఁజేసినపుడు దాని నాశ్రయించి యుండు వాసనలు గూడ మోక్ష సమయమునఁ బూర్తిగా నశించిపోవును.

వివ:- వాసనలకు హేతువు అవిద్య. ధర్మాదులకుఁ బ్రవర్తకమైన పురుషార్థము ఫలము. వాసనలకు ఆశ్రయము మనస్సు. వాసనల కాలంబనాదులు కామినీ దర్శనాదులు. వాసనలు అనాదులయినను వాసనలకు హేతువయిన అవిద్యను నశింపఁజేయగా వాసనలు నశించును. అపుడు మోక్షము సిద్ధించునని భావము.

12. అతీతానాగతం స్వరూపతః అస్త్యధ్వ భేదా ద్ధర్మాణామ్

సూ. ధర్మములకు భూత భవిష్యద్వర్తమాన రూపావస్థాభేదము లుండుట వలన వర్తమానమందువలె భూత భవిష్యత్తులందును వికారములు స్వరూపముతోనే యుండును.

వివ:_ ధర్మములు=కార్యములు. ఆ కార్యములు సూక్ష్మ రూపముగా నెల్లపుడు నుండును. వ్యంగ్యము కాఁబోవు రూపముతో భూత భవిష్యత్తును ప్రస్తుత వ్యక్త రూపముతో వర్తమానమును ఉండునని భావము.

13. తే వ్యక్త సూక్ష్మా గుణాత్మానః

సూ. వ్యక్తములు సూక్ష్మములునైన యా ధర్మములు సత్త్వరజస్తమో గుణ రూపములయి యుండును.

వివ:_ గుణముల వాస్తవరూపము పైకిఁ గనిపింపదు. కనిపించునప్పటి రూపము మాయ యని భావము.

14. పరిణామైకత్వా ద్వస్తు తత్త్వమ్

సూ. వాస్తవముగా వస్తుతత్త్వము త్రిగుణాత్మకమైనను శ్రోత్రతన్మాత్రమగు శబ్దమొకటి, చక్షుస్తన్మాత్రమగు రూపమొకటి యని యీ విధముగా నగుట వ్యవహారములో ఒకటేరకమగు పరిణామము గలుగుటవలన నని యెఱుంగునది.

వివ:_ గుణములు వికారములు అనేకమైనను శబ్దత్వ స్పర్శత్వ రూపత్వ రసత్వ గంధత్వ రూపజాతులనుబట్టి ఒకటే శబ్దమిత్యాది వ్యవహారములు గలుగుచున్నవి. "దృశ్యవస్తుజ్ఞానము ఆ వస్తువులతోపాటే గలుగుచున్నది గాన ఆ వస్తుజ్ఞానముకంటె వస్తువులు భిన్నములు" గావని విజ్ఞానవాదు లందురు. అయా వస్తుజ్ఞానములు భిన్నముగా ఆదే యిది యని ప్రత్యభిజ్ఞానములో వేఱువేఱుగాఁ గలుగుటవలన అట్లు అనరాదని భావము.

15. వస్తుసామ్యే చిత్తభేదా త్తయో ర్విభక్తః పన్థాః

సూ. ఒక వస్తువునందె యాయా వ్యక్తులనుబట్టి చిత్తభేదముదయించుట వలన ఆ వస్తుచిత్తముల మార్గము వేఱువేఱుగా నుండును.

వివ:- అనేకుల చిత్తములకు ఆధారమై యొకటేవస్తువు సమముగానుండును అది ఒక్కచిత్తముచేతనే కల్పింపఁబడినదిగాదు. అనేక చిత్తముల చేఁ గూడఁ గల్పింపఁబడినదిగాదు. ఆ వస్తువునందె యట్టి స్థితి గలదు. వస్తువొకటేయైనను చిత్తము లనేకము లగుటవలన అట్లు గలుగుచున్నది. ఒక స్త్రీయందు, భర్తకు భార్యయను భావమును సవతికి దుఃఖభావము ఆమె సంగతి తెలియనివానికి అజ్ఞానము గలుగును. ఇట్లీ యన్నిటి యందును. కనుక వస్తుజ్ఞానములకు గ్రాహ్య గ్రహణ భేదములను బట్టి వాని మార్గము వేఱువేఱయి యుండును. అసలు వస్తువు త్రిగుణాత్మకము గాన సుఖదుఃఖాది జ్ఞానము గలుగుచుండుట తత్త్వము. దీనినిబట్టి "చిత్తముచేఁ గల్పింపఁ బడినది కలవలె లేనిది" అని యనరాదని భావము.

16. నచైక చిత్త తన్త్రం వస్తు తత్ప్రమాణకం తదా కిం స్యాత్

సూ. వస్తువు తద్విషయకమైన విజ్ఞానమందు మాత్రమే యుండదు. అట్లు ఉండునన్నచో నింక దానికిఁ బ్రమాణమైన వస్తు వింకొకటి యేమై యుండును?

వివ:- వస్తువు స్వతంత్రమైనది. తద్విషయక జ్ఞానములును స్వతంత్ర ములె, అవి యన్నియు నొక్కటే యన్నచో జ్ఞానములు నశించి నప్పుడు వస్తువులు గూడ నశింపవలసివచ్చును. అందుచే "జ్ఞాన ములకంటె వస్తువులు వేఱుగా నుండ"వనరాదని కొందఱు "జ్ఞానము కంటె వస్తువులు భిన్నములైనను ఆ వస్తువు జ్ఞానముచే భాసింపఁ దగిన దగుటవలన జ్ఞానసమయమందె కాని మఱి యెప్పుడు ఉం డదు. మఱి యది సుఖదుఃఖాదులవలె అనుభవింపఁదగిన దగుట వలన జ్ఞానముతో పాటె పుట్టును" అందురు. దీనినే దృష్టి సృష్టి వాదమందరు. ఈ వాద మీ సూత్రములో ఖండింపఁబడినది.

పదార్థములు సర్వ పురుష సాధారణములైనవి. చిత్తములన పదార్థములవలె స్వతంత్రములు గాన అవి ప్రతి పురుషుని గూర్చి ప్రవర్తించుచుండును. వాని సంబంధమువలనఁ బురుషుని భోగము గలుగునని భావము.

17. తదుపరాగాపేక్షిత్వా చ్చిత్తస్య వస్తుజ్ఞాతాజ్ఞాతమ్

సూ. చిత్తము ఆయా విషయముల నామాకార సంబంధము నపేక్షించి యుండుటవలన వస్తువు తెలియఁబడినదిగను తెలియఁబడనిదిగను నుండును.

వివ:_ విషయములు సూదంటురాయివంటివి. చిత్తము ఇనుమువంటిది. ఆ విషయములు జిత్తమును సంబంధించి రంజితము జేయును విషయ సంబంధమునఁ జిత్తము ఆయా విషయములను గ్రహించును. మిగిలినవి దానిచేఁ దెలియవు. కాన చిత్తము తెలిసికొనుచును తెలిసికొనకయును ఉండి పరిణామమును పొందుచు నుండునని భావము.

18. సదా జ్ఞాతా శ్చిత్తవృత్తయ స్తత్ప్రభోః పురుష స్యాపరిణామిత్వాత్

సూ. చిత్తవృత్తుల ననుభవించు పురుషుఁడు నామాకార సంబంధాది పరిణామ శూన్యుఁడగుటవలనఁ జిత్తవృత్తు లెల్లపుడును జ్ఞాతములై యుండును.

వివ:_ ఇదివఱలోఁ జిత్తమును పదార్థములు వేఱని చెప్పఁబడెను. ఇపుడు పురుషుఁడును చిత్తమును వేఱని యిందుఁ జెప్పఁబడినది. చిత్తమువలెఁ బురుషుఁడును పరిణామమును జెందుచోఁ జిత్తవృత్తులు శబ్దాది విషయములవలె జ్ఞాతాజ్ఞాతములై యుండవలసి వచ్చును. పురుషుఁడు అపరిణామి గాన ఎల్లపుడును తెలిసికొనువాఁడయి యుండునని భావము.

19. న తత్స్వాభాసం దృశ్యత్వాత్

సూ. "ఎఱుఁగుదును, కోరుచున్నాను" ఇత్యాదులైన యనుభవములు కనుపట్టుటవలనఁ జిత్తవృత్తి రూపము స్వయం ప్రకాశము గలది గాదు.

వివ:- "ఎఱుఁగుదును, కోరుచున్నాను" ఇత్యాదులలోఁ గర్త "నేను" అనునది. "చిత్తవృత్తిని" అనునది కర్మ. కర్మగా నున్నది మరలఁ గర్తగా నుండదు. కాన పురుషుఁడే చిత్తవృత్తిని ప్రకాశింపఁ జేయును. ఇటఁ జిత్తవృత్తియే తన్నుఁ బ్రకాశింపఁ జేయుననరాదు. అందుచేఁ జిత్తవృత్తి నెఱిఁగినవాఁడు వేఱుగా నున్నాఁడని భావము.

20. ఏకసమయే చోభయానవధారణమ్

సూ. చిత్తవృత్తి యొకే సమయమున తన్ను నితరుని ఈ రెండింటిని గ్రహింపలేదు.

వివ:- చిత్తవృత్తి బయలుదేఱిన సమయములోనే తన్నుఁ దాను బ్రకాశింపఁ జేయలేదు. పోని మొదటి క్షణములో తన్నును ద్వితీయ క్షణములో నితరునిఁ దెలియఁజేయునందమన్నచో శబ్ద బుద్ధి కర్మలు నొక పనిచేసి ముగించిన పిదపఁ దరువాత నింకొక దానిని ఆ రెండు సంగతులను గ్రహించుట సంభవింపదు. కాన పురుషుఁడు వేఱుగా గ్రహించువాఁడున్నాడని భావము.

21. చిత్తాన్తర గ్రాహ్యే బుద్ధిబుద్ధే రతిప్రసంగః స్మృతి సంకరశ్చ

సూ. ఈ చిత్తవృత్తిని ఇంకొక చిత్తవృత్తి గ్రహించునని యన్నచో ఒక చిత్తవృత్తిని ఇంకొక చిత్తవృత్తి దాని నింకొకటి యని యీ విధముగాఁ జిత్తవృత్తుల కంతులేని స్థితి గలుగును. అపుడు పూర్వ చిత్తవృత్తుల స్మృతిలోఁ గూడ స్మృతులు అనేకమై వానికి సాంకర్యము గలుగవలసి వచ్చును.

వివ:- స్మృతులు అనేకమై సాంకర్యము గలిగినచో నిశ్చయ జ్ఞానము గలుగక సర్వము వ్యాకులమైపోవునని భావము.

22. చితేరప్రతిసంక్రమాయా స్తదాకారాపత్తౌ స్వబుద్ధి సంవేదనమ్

సూ. పరిణామము పొందని చిత్పురుషుఁడు చిత్తవృత్తి రూపము పొంది స్వబుద్ధి వృత్తులను దర్శించును.

వివ:- చంద్రుఁడు గదలకున్నను జలములోఁ బ్రతిబింబించుటచే ఆ జల చలనాదులను బట్టి చలనాదులున్నట్లు తోఁచిన విధముగాఁ బరిణామము లేని పురుషుఁడు పరిణామము పొందెడు చిత్తవృత్తినిబట్టి పరిణామము పొందువాఁడువలెఁ దోఁచునని భావము.

23. ద్రష్టృదృశ్యోపరక్తం చిత్తం సర్వార్థమ్

సూ. ద్రష్ట యగు పురుషుని చేతను దృశ్యమగు సకల జగము చేతను చేతనాచేతన రూపము పొందిన చిత్తము గ్రహీతృ గ్రహణ గ్రాహ్య రూపము లనుదృశ్యము లన్నిటి కాధారమైనది.

వివ:- పురుషునికిఁ జిత్తముతో సారూప్యముండుటను బట్టి కొందఱు "చిత్తమునే చేతనరూపుఁడగు పురుషుఁ" డనియుఁ గొందఱు "ఇదంతయుఁ జిత్తమె యింకేమియు లేదు" యని యందురు. వారి యజ్ఞానమునకు జాలిపడవలయును. వారికి భ్రాంతిచే అట్లు తోఁచుచున్నది. సమాధి ప్రజ్ఞ గలిగిన వానికది యవగతమగును. కానఁ జిత్తమునఁ బ్రతిబింబించిన పురుషుఁడు వేఱుగా నున్నాఁడని భావము.

24. తదసంఖ్యేయ వాసనాభి శ్చిత్ర మపి పరార్థం సంహత్యకారిత్వాత్

సూ. అసంఖ్యాకములగు ద్రష్టృ దృశ్య దర్శన గోచరములగు జన్మ వాసనలచే జిత్రమైనను జిత్తము ఇంద్రియములతోఁ గలసిమెలసి పనిచేయుచు అర్థక్రియాకారి యగుటవలనఁ బరార్థమె యగును.

వివ:- ఆ చిత్తము నిత్యోదాసీనుఁడగు పురుషుని భోగము కొఱకే గాని స్వార్థము కొఱకు గాదని భావము.

25. విశేష దర్శిన ఆత్మభావ భావనా వినివృత్తిః

సూ. వివేకమును సాక్షాత్కరింపఁ జేసికొన్నవానికి తన భావమందుఁ గలిగిన "నే నెవఁడను, నే నెట్లుంటిని, ఇది యేమి ఎట్లు అగుదునో" అనెడు శోకాద్యనర్థహేతువయిన భావన నివర్తించును.

26. తదా వివేకనిమ్నం కైవల్యప్రాగ్భారం చిత్తమ్

సూ. విశేష జ్ఞానదర్శనావస్థ యందుఁ గైవల్యాభిముఖ మగు చిత్తము వివేకమార్గమందు సంచరించును.

27. తచ్ఛిద్రేషు ప్రత్యయా న్తరాణి సంస్కారేభ్యః

సూ. విశేష దర్శనము గలిగినప్పుడు గూడఁ బూర్వజన్మ సంస్కారముల వలన మధ్యమధ్య విశేష దర్శనము యొక్క యవకాశములందు "నేను నాది" అని మిథ్యాజ్ఞాన రూపమగు తదితర జ్ఞానములును గలుగును.

28. హాన మేషాం క్లేశవ దుక్తమ్

సూ. ఈ సంస్కారములను క్లేశములను త్యజించినట్లు త్యజింపవలెనని పూర్వులచేఁ జెప్పబడినది.

వివ:_ తగులఁబెట్టఁబడిన గింజలు మొలవఁజాలనట్లు జ్ఞానాగ్ని దగ్ధములగు సంస్కారములు మొలవవు. కాన ఆ సంస్కారములు జ్ఞానముచేఁ ద్యజింపవలెనని భావము. "జ్ఞానాగ్ని స్సర్వ కర్మాణి భస్మ సాత్కురు తేఽర్జున" అని గీత.

29. ప్రసంఖ్యానే అప్యకుసీదస్య సర్వథా వివేకఖ్యాతే ర్ధర్మ మేఘః సమాధిః

సూ. వివేకజ్ఞానము గలిగినప్పుడు గూడ ఫలసిద్ధులను గోరనివానికి నిరంతరము వివేక ముదయించుట వలన ధర్మ మేఘమను సమాధి గలుగును.

వివ:_ ధర్మమును వర్షించునది ధర్మమేఘ మనఁబడె నని తెలియునది.

30. తతః క్లేశకర్మ నివృత్తిః

సూ ఆ సమాధివలన క్లేశములును పూర్వకర్మలును నివర్తించును.

31. తదా సర్వావరణ మలాపేతస్య జ్ఞాన స్యానన్త్యాత్ జ్ఞేయమల్పమ్

సూ. సర్వావరణ రూపదోషములచే ముక్తుఁడైన వానికి జ్ఞానము అనంతముగా నుండుటవలన నింకఁ దెలిసికొనఁదగినది అల్పమే.

32. తతః కృతార్థానాం పరిణామ క్రమ సమాప్తి ర్గుణానామ్

సూ. పిదప సత్త్వాది గుణములు, తాము పొందవలసినవి పొందుటచేఁ గృతార్థములు కాఁగా వాని పరిణామక్రమమును సమాప్తి చెందును.

వివ:- అట్టి పురుషులు ఇంక విషయభోగాది పరిణామమును బొందఁ డని భావము.

33. క్షణ ప్రతియోగీ పరిణామాపరాన్త నిర్గ్రాహ్యః క్రమః

సూ. క్షణము గూడ వ్యవధానము లేకయుండి పరిణామము యొక్క పర్యవసానముచే మిగులఁ దెలిసికొనఁదగినది క్రమము.

వివ:- వస్త్రము ప్రాఁతదై చివికిపోయినపుడు దాని మార్పులోఁ గలిగిన క్రమము ఎప్పటి కప్పుడు తెలియకపోయినను సూక్ష్మ సూక్ష్మతర సూక్ష్మతమమైన మార్పులు గలిగి ఆ వస్త్రముయొక్క చివరి స్థూల పరిణామమును దాని బర్యవసానమును చివికిపోవుటను బట్టి యూహించినట్లె యన్ని వస్తువుల యొక్క పరిణామ క్రమమును ఊహింపవలయును. ఈ పరిణామక్రమము నిత్యముగా నుండును. నిత్యత్వము రెండు విధములు. 1 కూటస్థ నిత్యత్వము 2 పరిణామ నిత్యత్వము. ఏది పరిణమింపఁగా దాని తత్త్వము పోదో అది నిత్యము. పురుషుఁడు కూటస్థ నిత్యత్వము గలవాఁడు. బద్ధ పురుషుని యందు అది యజ్ఞానముచే చిత్తము కంటె అభిన్న మను నభిమానము వల్ల వాని వాని పరిణామమందు పరిణామాధ్యాస చేయఁబడుచున్నది. ముక్తపురుషులందుఁ బరిణామము వాస్తవము గాకపోయినను మోహముచేఁ గల్పింపఁబడినది. సృష్టి ప్రపంచము

పరిణామ నిత్యత గలది. ఈ సృష్టికి నిత్యము పరిణామము గలుగుచునే యుండును. ఆ పరిణామమున కంతులేదు. అని తెలియునది. అయితే మఱి యందఱు చనిపోయి పుట్టుదురా? అను ప్రశ్నకు విడదీసి సమాధానము చెప్పుకొనవలయును. ఆశలు నశించిన ముక్తజీవి మరలఁ బుట్టదు. ఆశలు గల బద్ధజీవుఁడు మరల మరలఁ బుట్టుచుండును. యిట్లే మనుష్య జాతి శ్రేష్ఠము కాదా అనఁగా పశువులను బట్టి శ్రేష్ఠము, దేవతలను ఋషులను బట్టి శ్రేష్ఠము గాదు. అయితే సంసారమున కంతు గలదా లేదా అనఁగా వివేకము గలవానికి సంసారము ముగియును. వివేకము లేనివానికి సంసారము ముగియదు. అని యీ క్రమమును తెలియునది.

34. పురుషార్థ శూన్యానాం గుణానాం ప్రతిప్రసవః కైవల్యం స్వరూప ప్రతిష్ఠా వా చితిశక్తి రితి

సూ. చేయఁదగినవి చేయుటచే నింకఁ బొందవలసినది లేదు. కానఁ బురుషార్థములు లేని గుణములు తమ తమ కారణములందు లయ మొందుటగాని మూల స్వరూపమును పొందిన చైతన్యము గాని మోక్షమనఁబడును.

వివ:- కార్యకారణరూపమైన గుణముల యొక్క వ్యుత్థాన సమాధి విరోధ సంస్కారములు మనస్సున లయమొందును. మనస్సు అస్మిత యందును (బుద్ధ్యహంకారములందు) అది లింగకారణ మగు మహత్తత్త్వమందును అది అలింగమైన ప్రధానమందును లయమొందును "పరమాత్మయందు జీవాత్మ లయమును బొందు" నను వారి మతమున "సముద్రమున నదులకువలె బ్రహ్మమందు జీవులకు ఉపాధి లభించుటచే విభాగము లేకుండుట లయశబ్దార్థము" కాన విరోధము లేదు. ఆత్మయందు సమస్త విశేష గుణములు నశించుటయె మోక్షమని చెప్పు వైశేషికుల మతమునఁ గూడ ఉపాధి విశేష గుణములకు ఉపాధి గల దానియందు ఔపచారికార్థము చెప్పుటచే దాని నాశనమునకుఁ గూడ ఔపచారికార్థము చెప్పుట వలన" విరుద్ధముగాదు. ఆత్యంతికమైన దుఃఖనాశమె మోక్షమని

నైయాయికులు. వారి మతమున "భోగ్యభోక్తృభావ సంబంధముతో దుఃఖనాశనమె మోక్షము. సముదాయముగా మాత్రము గాదు" అనునదింతమాత్రమె విశేషము. నిత్యానందావాప్తియె మోక్షము" అనునది గూడ దుఃఖశూన్యతారూపమైన యానందావాప్తిపరముగాఁ జెప్పుకొన్నచో విరోధము లేదు. మోక్షము సిద్ధించునపుడు "విద్వాంసుఁడు శోకహర్షములను వీడును" అనుచోట హర్షపదము విషయ సుఖపరమైనది. "నన్ను నేను తెలిసికొంటిని" అని కొందఱు ఆత్మకు కర్తృత్వమును కర్మత్వమును జెప్పుదురు. అందు ఒకటే కర్తయు కర్మయునగుట విరోధించును గాన అట్లు చెప్పరాదు. కనుక "చేతనము అధిష్ఠాత" అనుటయె యుక్తము. పురుషునికి స్వరూపమందు నిలుకడ గలుగుటయె మోక్షము. ఎల్లపుడు ప్రతిబింబరూపముగా ఉపాధిని వీడిన చైతన్యమె మోక్షము అని తేలిన సారాంశము. పురుషునికి సర్వవిధ దుఃఖముల నుండి యత్యంతము నివృత్తి గలుగుటయె పురుషారమని పర్యవసానము.

ఇది

పతంజలిచే రచింపఁబడి చర్ల వెంకమ నారాయణ శాస్త్రిల
తనయుడగు చర్ల గణపతిశాస్త్రిచే ననువదింపఁబడిన
యోగతత్త్వ దర్శనమందు మోక్ష పాదము
సంపూర్ణము.

— () —

www.mohanpublications.com

మోహన్ పబ్లికేషన్స్‌లో లభించు
పుస్తకముల పట్టిక
(Book List)

ఆధ్యాత్మిక, జ్యోతిష, వాస్తు, ఆయుర్వేద, మంత్రశాస్త్రాది
అనేక విషయాలు తెలుసుకోండి...

ఫేస్‌బుక్ **మోహన్ పబ్లికేషన్స్** పేజ్ లైక్ చేయండి.

Like us to follow :
MOHAN PUBLICATIONS
Rajamahendravaram

0883 - 246 2565
903 246 2565

MOHAN PUBLICATIONS

మోహన్ పబ్లికేషన్స్

అజంతా హోటల్ ఎదుట, కోటగుమ్మం, రాజమహేంద్రవరం - 533101.

WWW.MOHANPUBLICATIONS.COM

మావద్ద లభించు గ్రంథములు

1. వ్రతకథలు - పూజలు

1.	శ్రీ వినాయక వ్రతం	వెల రూ.10-00
2.	శ్రీ విఘ్నేశ్వరపూజా-పుణ్యాహవాచనం	30-00
3.	శ్రీ విఘ్నేశ్వరపూజ (కాణిపాకక్షేత్రమాహాత్మ్యంతో)	10-00
4.	సంకష్టహరచతుర్థి శ్రీమహాగణపతి వ్రతం	30-00
5.	వరలక్ష్మీ వ్రతం	10-00
6.	కేదారేశ్వర వ్రతం	10-00
7.	త్రినాథ వ్రతం(కలర్)	10-00
8.	త్రినాథవ్రతం(సాదా)	5-00
9.	క్షీరాబ్ధి వ్రతం	12-00
10.	మంగళ గౌరీవ్రతం	10-00
11.	వైభవలక్ష్మీ వ్రతం ఫోటో యంత్రంతో	25-00
12.	శ్రీలక్ష్మీ కుబేర వ్రతం (ఫోటో యంత్రంతో)	25-00
13.	కనకమహాలక్ష్మీ వ్రతం (కామేశ్వరీపాటతో)	25-00
14.	సంతోషీమాతా వ్రతం	25-00
15.	ఏడు శనివారాల వ్రతం	25-00
16.	సత్యనారాయణవ్రతం	25-00
17.	శ్రీ సువర్చలాహనుమద్దీక్ష	30-00
18.	శివదీక్ష	10-00
19.	కాత్యాయనీ వ్రతం	20-00
20.	సౌభాగ్య గౌరీవ్రతం	20-00
21.	తిరుప్పావై (ధనుర్మాసవ్రతం)	36-00
22.	స్త్రీల వ్రతకథలు	36-00
23.	స్త్రీలవ్రతకథలుస్థూలాక్షరి (నేదునూరిగంగాధరరావుగారి)	54-00
24.	పెళ్ళి పాటలు - స్త్రీలపాటలు (కామేశ్వరిపాటతో)	36-00
25.	సర్వదేవతా పూజావిధానం	25-00
26.	ఆరువ్రతాలు	30-00
27.	రాహుకాలంలోదుర్గాదేవీపూజా	10-00

ఈ ధరలు నికరముకాదు, ఎప్పటికప్పుడు మారుచుండవచ్చును.

28.	తులసి నిత్యపూజ, తులసీఉపయోగాలు	10-00
29.	శ్రీ చక్ర రహస్య విజ్ఞానమ్	36-00
30.	శ్రీచక్ర పూజావిధానం(పెద్దది)	36-00
31.	లక్ష్మీ - గౌరీ నిత్యపూజ	10-00
32.	శ్రీ సరస్వతీ నిత్యపూజ	10-00
33.	శ్రీ దుర్గానిత్యపూజ	10-00
34.	కాలభైరవ నిత్యపూజ	10-00
35.	శివపూజ	10-00
36.	వీరభద్ర పూజ	10-00
37.	ఆంజనేయ నిత్యపూజ	10-00
38.	నాగేంద్ర స్వామి పూజ	10-00
39.	సుబ్రహ్మణ్య నిత్యపూజ	10-00
40.	రామదేవుని కథ	10-00
41.	శివదేవుని కథ	10-00
42.	లక్ష్మీనరసింహపూజ	10-00
43.	వేంకటేశ్వరపూజ	10-00
44.	బ్రహ్మంగారి నిత్యపూజ	10-00
45.	సూర్య నిత్యపూజ	10-00
46.	నవగ్రహ నిత్యపూజ	10-00
47.	రుక్మిణీ కల్యాణం	25-00
48.	ఉమామహేశ్వర వ్రతం	36-00
49.	శ్రీ కామేశ్వరీ వ్రతం	36-00
50.	16 సోమవారముల వ్రతము	25-00
51.	పార్వతీకల్యాణం	25-00
52.	సహస్రకమలవర్తి వ్రతము	25-00
53.	పంచముఖ ఆంజనేయ పూజావిధానము	36-00
54.	అష్టనాగపూజ	36-00
55.	పూజలు ఎందుకుచేయాలి ?	36-00
56.	ఏ దేవునికి ఏపుష్పాలతో పూజించాలి?	36-00
57.	ఏ దేవునికి ఏప్రసాదం నైవేద్యం పెట్టాలి?	36-00
58.	ఏదేవునికి ఏవిధముగాదీపారాధనచెయ్యాలి?	36-00
59.	ఏదేవునికి ఎన్ని ప్రదక్షిణలుచేయాలి ?	36-00
60.	హనుమద్ వ్రతం	36-00
61.	పంచాయతన పూజ	63-00
62.	28 వ్రతములు	120-00

63.	కలశపూజలు (9ఒకేసారి)	150-00
64.	కలశపూజలు (విడివిడిగా) (ప్రింటులో)	....
65.	హ్రీంకార మహాయజ్ఞం (ప్రింటులో)	....
66.	గోమాత	40-00

2. స్తోత్రాలు-సుప్రభాతములు సహస్రనామములు

1.	శ్రీ లలితా విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రాలు పురాణపండ రాధాకృష్ణమూర్తిగారి సంకలనం	45-00
2.	లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రములు (హిందీ) ,,	50-00
3.	లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రములు (ఇంగ్లీషు) ,,	50-00
4.	స్థూలాక్షరిలలితావిష్ణుసహస్రనామస్తోత్రములు(పత్రికసైజ్)	99-00
5.	లలితావిష్ణు (కేస్ బైండ్) 1/8 డెమ్మి	63-00
6.	స్థూలాక్షరీ లలితావిష్ణు (క్రౌన్‌సైజు)కేస్‌బైండ్	108-00
7.	సర్వదేవతా స్తోత్రమంజరి	120-00
8.	సకలదేవతా అష్టోత్తరశతనామావళిః (63)	24-00
9.	విష్ణుసహస్రనామస్తోత్రమ్ (క్రౌన్)	25-00
10.	లలితా సహస్రనామ స్తోత్రమ్ (క్రౌన్)	36-00
11.	లలితా సహస్రనామములు	24-00
12.	లక్ష్మీ సహస్రనామములు	24-00
13.	దుర్గా సహస్రనామములు	24-00
14.	ఆంజనేయ సహస్రనామములు	24-00
15.	శివ సహస్రనామములు	24-00
16.	విష్ణు సహస్రనామములు	24-00
17.	గణపతి సహస్రనామములు	24-00
18.	సుబ్రహ్మణ్య సహస్రనామములు	24-00
19.	గాయత్రి సహస్రనామములు	24-00
20.	లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రాలు	24-00
21.	శ్రీరామా సహస్రనామములు	24-00
22.	సరస్వతి సహస్రనామములు	24-00
23.	సూర్యసహస్రనామములు & ఆదిత్యహృదయం	24-00
24.	శ్రీవేంకటేశ్వరసహస్రనామములు	24-00
25.	మణిద్వీపవర్ణన (పెద్దది)	24-00
26.	సంధ్యావందనం	24-00
27.	మంత్రపుష్పమ్	....
28.	త్రిభాషా హనుమాన్‌చాలీసా	15-00
29.	హనుమాన్ చాలీసా	10-00

30.	మణిద్వీపవర్ణన (పాకెట్)	10-00
31.	ఆరు చాలీసాలు	10-00
32.	శివారాధన (శివస్తోత్రాలు)	10-00
33.	వేంకటేశ్వర సుప్రభాతం (పాకెట్)	10-00
34.	ఆరుదండకాలు	5-00
35.	వేంకటేశ్వర గోవిందనామములు	5-00
36.	అష్టలక్ష్మీ స్తోత్రమ్ కనకధారాస్తోత్రమ్	10-00
37.	దేవీఖడ్గమాలాస్తోత్రమ్ (మహిషాసురమర్దనీస్తోత్రంతో)	10-00
38.	సుందరకాండ (పాకెట్)	10-00
39.	భగవద్గీత మూలం	27-00
40.	రామరక్షాస్తోత్రమ్	15-00
41.	స్తోత్ర రత్నావళి	36-00
42.	పురాణపండ లలితా-విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రమ్(మినీ)	10-00
43.	పురాణపండ లలితాసహస్రనామస్తోత్రమ్(మినీ)	10-00
44.	పురాణపండ విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రమ్	10-00
45.	పురాణపండ ఆదిత్య హృదయం	10-00
46.	మంత్రపుష్పం (మినీ)	10-00
47.	శివానందలహరి-సౌందర్యలహరి	36-00
48.	కుజదోషం	10-00
49.	కాలసర్ప దోషం	10-00
50.	మీ అప్పులు తీరాలా?	10-00
51.	దృష్టిదోషాలు నివారణ	10-00
52.	పంచసూక్తములు	10-00
53.	సంధ్యావందనం	10-00
54.	రుద్రనమకమ్-చమకమ్	10-00
55.	గాయత్రీమంత్రాలు	10-00
56.	హయగ్రీవ స్తోత్రమాల	10-00
57.	దక్షిణామూర్తి స్తోత్రమాల	10-00
58.	ద్వాదశ జ్యోతిర్లింగాలు - పంచారామాలతో	10-00
59.	శ్రీసూక్తం పురుష సూక్తం	10-00
60.	నవగ్రహస్తోత్రమాల	36-00
61.	మహాన్యాసమ్	36-00
62.	సుందరకాండ గానామృతం	36-00
63.	గోమాతపూజావిధానము	10-00
64.	ఆనందసిద్ధి - 1 శ్రీదేవీ స్తోత్రమాల	108-00

65.	ఆనందసిద్ధి - 2 ఏ సమస్యకు ఏ స్తోత్రమ్ పారాయణచేయాలి	108-00
66.	ఆనందసిద్ధి-3 మానసదేవీ స్తోత్రమాల	108-00
67.	శ్రీ కాలభైరవ రక్షా కవచమ్	63-00
68.	అర్చన	40-00
69.	నిత్యదేవతార్చన	40-00
70.	సర్వదేవతా స్తోత్ర నిధి	99-00
71.	శ్రీచక్ర నవవరణార్చన	63-00
72.	చండీ సప్తశతి పారాయణ క్రమం	99-00
73.	శ్రీదేవి స్తోత్ర రత్నావళి 32 దేవి స్తోత్రాలకు తాత్పర్యంతో	99-00
74.	వనదుర్గా మంత్రానుష్ఠాన క్రమమ్	63-00
75.	శ్రీ కాలభైరవ వ్రతము	63-00

3. శ్రీ సాయి దత్త గ్రంథములు

1.	శ్రీ సాయిబాబా సచ్చరిత్ర	120-00
2.	సంపూర్ణ శ్రీ గురు చరిత్ర	120-00
3.	శ్రీ సాయిఆరాధన-షిర్డివైభవం	120-00
4.	శ్రీ సాయిబాబా జీవిత చరిత్ర (క్రౌన్)	63-00
5.	శ్రీ గురుచరిత్ర (క్రౌన్)	63-00
6.	నవనాథ చరిత్ర	99-00
7.	శ్రీసాయిచరిత్ర (బైండు) ప్రయాణపుపారాయణగ్రంథం	63-00
8.	శ్రీగురుచరిత్ర (బైండు) ప్రయాణపుపారాయణగ్రంథం	63-00
9.	సత్యదత్తవ్రతం దత్తాత్రేయపూజాకల్పం,సహస్రంతో	30-00
10.	అనఘాదేవీ వ్రతం	30-00
11.	భక్తుల ప్రశ్నలకు బాబా జవాబులు	30-00
12.	శ్రీ సాయిపూజాకల్పం (సహస్రంతో)	25-00
13.	శ్రీ సాయిభజనమాల	20-00
14.	శ్రీ సాయి భజన్స్	20-00
15.	శ్రీ సాయిభక్తి గీతాలు	20-00
16.	శిరిడిహారతులు (భావంతో)	20-00
17.	"శ్రీసాయి"కోటి	27-00
18.	"శ్రీసాయిరామ్"కోటి	20-00
19.	శ్రీ సాయినాథ స్తోత్రమంజరి	10-00
20.	శ్రీ సాయివేయినామాలు	8-00
21.	శ్రీ సాయి హారతులు (పాకెట్)	15-00
22.	శ్రీ సాయి స్తవనమంజరి	10-00
23.	హిందీ శ్రీ సాయి హారతులు	15-00

24.	శని సింగణాపూర్ క్షేత్రమాహాత్మ్యం	63-00
25.	ఇంగ్లీషు శ్రీ సాయిహారతులు	15-00
26.	షిరిడి దర్శనం-శ్రీసాయి వైభవం	99-00
27.	సాయిసత్యవ్రతం	30-00
28.	సాయి అనుగ్రహమ్	120-00
29.	నవగురువారాల వ్రతకల్పము	15-00
30.	శ్రీదత్తలీలామృతము	99-00
31.	హృదయంలో సాయి	15-00
32.	శ్రీషిరిడీసాయి లీలామృతం(శ్రీసచ్చరిత్ర)	120-00
33.	గజాననమహరాజ్ చరిత్ర	99-00

4. జ్యోతిషాలు

1.	'కాలచక్రం' గంటలపంచాంగం (గార్గేయ)	72-00
2.	గ్రహభూమి పంచాంగము (గార్గేయ)	108.00
3.	ఆనందసిద్ధి పంచాంగం (వై.వి.శాస్త్రి)	63.00
4.	ములుగు వారి రాశిఫలితాలు (12రాశులువారికి)	50.00
5.	ములుగు వారి రాశిఫలితాలు విడివిడిగాఒక్కొక్కటి	12.00
6.	కాలచక్రంజ్యోతిషక్యాలండర్	25.00
7.	గ్రహబలం క్యాలండర్ (శ్రీనివాసగార్గేయ-భక్తిటివి)	25.00
8.	శుభమస్తు (పిడపర్తి) క్యాలండర్	25.00
9.	సాదా క్యాలండర్	5.00
10.	పాకెట్ క్యాలండర్	15.00
11.	తాజకనీలకంఠీయమ్	100-00
12.	కేరళ జ్యోతిష రహస్యాలు	180-00
13.	జ్యోతిష బ్రహ్మ రహస్యాలు	180-00
14.	మానసాగరి జాతకపద్ధతి	180-00
15.	వరాహమిహిర జాతకపద్ధతి	180-00
16.	వధూవర వివాహమైత్రిద్వాదశకూటములు	99-00
17.	సింపుల్ రెమిడీస్	180-00
18.	శంభు హోరప్రకాశిక	250-00
19.	పూర్వ పరాశరి	100-00
20.	పరాశర జ్యోతిషవిజ్ఞాన సర్వస్వం	200-00
21.	ప్రశ్న సింధు	99-00
22.	నక్షత్ర విశేష ఫలితాలు	63-00
23.	సూర్యసిద్ధాంతపంచాంగగణితంచేయడంఎలా?	180-00
24.	దృక్సిద్ధాంతపంచాంగగణితం చేయడంఎలా?	180-00

25.	ఆయుర్దాయ నిర్ణయం	63-00
26.	జాతక గణిత ప్రవేశిక	63-00
27.	జ్యోతిషమర్మబోధిని	63-00
28.	జ్యోతిష ప్రశ్నోత్తరమాల	63-00
29.	ముహూర్తం నిర్ణయించడంఎలా?	63-00
30.	జాతక మకరందం	63-00
31.	జ్యోతిష సరస్వతి	63-00
32.	మీజననకాల విశేషాలు	63-00
33.	ముహూర్త విజ్ఞాన భాస్కరం	63-00
34.	జ్యోతిష స్వయంబోధిని	63-00
35.	శుభముహూర్త శిరోమణి	63-00
36.	నక్షత్ర ఫలమంజరి	36-00
37.	పంచాంగం చూసే విధానం	36-00
38.	సర్వార్థ జ్యోతిషం	36-00
39.	ప్రాథమిక జ్యోతిషం	36-00
40.	నవరత్నములు శుభయోగములు	36-00
41.	శుభశకునాలు	30-00
42.	హస్తరేఖాఫలితాలు	36-00
43.	సంఖ్యల్లో భవిష్యత్	36-00
44.	ముహూర్త దీపిక	99-00
45.	పుట్టుమచ్చలు ఫలితాలు	30-00
46.	కలలు ఫలితాలు	30-00
47.	జాతక చక్రం వేయడం ఎలా?	36-00
48.	మానసాగరి (ప్రాచీనజ్యోతిషగ్రంథం) -పుచ్చాశ్రీనివాసరావు	250-00
49.	జ్యోతిషశాస్త్ర చిట్కాలు	120-00
50.	గుప్తా శతాబ్ది పంచాంగం (1940-2050)	999-00
51.	ప్రశ్నచండేశ్వరమ్	63-00
52.	ద్వాదశభావ ఫలచంద్రిక	250-00
53.	జ్యోతిష శతయోగరత్నావళి (నూరుయోగాలఫలితాలు)	120-00
54.	అంగసాముద్రికం	36-00
55.	హస్త సాముద్రికం	63-00
56.	లాల్ కితాబ్	99-00
57.	శకునశాస్త్రం	63-00
58.	ఆధునికప్రశ్నశాస్త్రం	120-00
59.	పరాశరజ్యోతిష ప్రశ్నజ్యోతిషం	180-00

60.	అష్టకవర్గు (కొండపల్లి)	63-00
61.	బృహత్‌జాతకం (ప్రాచీనప్రతికిపునర్ముద్రణ)	250-00
62.	లగ్నరత్నాకరం	63-00
63.	షట్పంచాశిక	120-00
64.	40 రోజుల్లో జ్యోతిషంనేర్చుకొనండి	270-00
65.	40 రోజుల్లో సాముద్రికంనేర్చుకొనండి	180-00
66.	40 రోజుల్లో సంఖ్యాశాస్త్రం	180-00
67.	40 రోజుల్లో నక్షత్ర (నాడీ) ఫలితములు	270-00
68.	40 రోజుల్లో వైద్యజ్యోతిషం నేర్చుకోండి	250-00
69.	మీ పుట్టినతేదీ అద్భుతరహస్యాలు (సాయిగణపతిరెడ్డి)	270-00
70.	కె.పి.జ్యోతిషం (పరిచయం)	63-00
71.	ముహూర్తచింతామణి	99-00
72.	సూర్యచంద్ర గ్రహణములు	63-00
73.	ప్రసిద్ధవ్యక్తుల జాతకాలు (వేరేకొండప్ప)	180-00
74.	అదృష్టరెమెడీస్	144-00
75.	గ్రహసంచార ఫలనిర్ణయదీపిక	63-00
76.	జ్యోతిష రెమిడీస్	300-00
77.	జాతకమార్తాండం పాతప్రతికి యథాతథం (కొండపల్లి)	250-00
78.	జ్యోతిషవిద్యాప్రకాశిక పాతప్రతికి యథాతథం (కొండపల్లి)	250-00
79.	నాడీజ్యోతిషం	63-00
80.	నక్షత్రపారిజాతం (గోరసవీరభద్రాచార్య)	63-00
81.	లగ్నపారిజాతం (గోరసవీరభద్రాచార్య)	63-00
82.	గౌతమసంహిత	63-00
83.	హోరరత్నమాల	63-00
84.	జాతకఫల మణిమంజరి	200-00
85.	పుష్కర పంచాంగం (2013-14నుండి 2024-25)	560-00
86.	దశాభుక్తిఫల నిర్ణయం	250-00
87.	వింత జోష్యములు	63-00
88.	షోడశవర్గులు	200-00
89.	రవిగ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
90.	చంద్ర గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
91.	కుజ గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
92.	బుధ గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
93.	గురు గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
94.	శుక్ర గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00

95. శని గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
96. రాహు & కేతు గ్రహముల సమస్త ప్రభావములు	99-00
97. ఆధునిక గ్రహములు-ఉపగ్రహములు సమస్త ప్రభావములు	99-00
98. ముహూర్తమార్తాండం	63-00
99. లఘుజాతకం	63-00
100. జాతకాలంకారము	63-00
101. మేషలగ్న ఫలితములు	99-00
102. వృషభ లగ్న ఫలితములు	99-00
103. మిధున లగ్న ఫలితములు	99-00
104. కర్కాటక లగ్న ఫలితములు	99-00
105. సింహలగ్న ఫలితములు	99-00
106. కన్యలగ్న ఫలితములు	99-00
107. తుల లగ్న ఫలితములు	99-00
108. వృశ్చిక లగ్న ఫలితములు	99-00
109. ధనుస్సు లగ్న ఫలితములు	99-00
110. మకర లగ్న ఫలితములు	99-00
111. కుంభ లగ్న ఫలితములు	99-00
112. మీన లగ్న ఫలితములు	99-00
113. నారద సంహిత	200-00
114. పంచాంగపీఠికలేఖకాగణితం	250-00
115. తారాబలం - చంద్రబలం (వేరే కొండప్ప)	99-00
116. సులభలగ్న సాధన (చిత్రాలగురుమూర్తిగుప్తా)	200-00
117. రాహు కేతువుల యోగము	99-00
118. ఛాయాగ్రహములు	99-00
119. జ్యోతిషవిజ్ఞాన దీపిక	63-00

బి.వి.రామన్ గారి గ్రంథములు

120. జ్యోతిష విద్యారంభం	50-00
121 గ్రహభావ బలములు	50-00
122. కాలచక్రదశ	50-00
123. అనుభవ ప్రశ్నాజ్యోతిషం	50-00
124. జ్యోతిషశాస్త్రంలో వాతావరణ భూకంపాలు	50-00
125. పురోగామి జాతకం	50-00
126. భావార్థరత్నాకరం	75-00
127. భారతీయజ్యోతిష సర్వస్వం	75-00
128. అష్టకవర్గ పద్ధతిః	75-00

129.	జ్యోతిషశాస్త్రంలో సందేహాలు,సమాధానాలు	75-00
130.	ప్రశ్నతంత్ర	75-00
131.	ముహూర్తం	75-00
132.	విశిష్ట జాతకములు	125-00
133.	భారతీయఫలితజ్యోతిషం	125-00
134.	300 ముఖ్యమైన యోగములు	125-00
135.	జాతకంపరిశీలించడంఎలా ?	300-00

రాష్ట్రపతి అవార్డుగ్రహీత, మహామహోపాధ్యాయ, వాచస్పతి
శ్రీ మధురకృష్ణమూర్తిగారి గ్రంథములు

136.	బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-1	200-00
137.	బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-2	200-00
138.	బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-3	200-00
139.	బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-4	200-00
140.	భావార్థరత్నాకరము	100-00
141.	ముహూర్త చింతామణి	100-00
142.	ముహుర్త చింతామణి-పార్టు2	200-00
143.	స్వప్న శాస్త్రము	36-00
144.	శతయోగమంజరి	50-00
145.	వ్రతనిర్ణయకల్పవల్లి	250-00
146.	దైవజ్ఞవల్లభం	75-00
147.	వసంతరాజశకునమ్ (బృహత్శకునశాస్త్రం)	250-00
148.	వాస్తుశాస్త్రవివేకము-1	100-00
149.	వాస్తుశాస్త్రవివేకము-2	200-00
150.	వాస్తుశాస్త్రవివేకము-3	100-00
151.	వాస్తుశాస్త్రవివేకము-4	200-00
152.	అనుభవసులభవాస్తు - 1	50-00
153.	అనుభవసులభవాస్తు - 2	100-00
154.	పంచాంగ వివేకము	99-00
155.	వశిష్ఠ సంహిత	360-00
156.	పంచపక్షి శాస్త్రం (కేస్బైండ్)	200-00

5. వాస్తులు

1.	40 రోజుల్లో "వాస్తువిద్య" నేర్చుకొనండి	180-00
2.	వాస్తుశాస్త్ర రహస్యములు	200-00
3.	వాస్తునుబట్టి మీ ఇల్లు	63-00
4.	మీరూ మీ వాస్తు	63-00

5.	గృహవాస్తు చిట్కాలు	63-00
6.	వాస్తు పూజ	63-00
7.	వాస్తు సూత్రములు	63-00
8.	వాస్తుశాస్త్ర రహస్యాలు	63-00
9.	గృహవాస్తు వర్గులు	99-00
10.	విశ్వకర్మవాస్తు శాస్త్రరీత్యా మీ ఇంటి ప్లానులు	63-00
11.	విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రరీత్యా మీఇండ్లఆయములు	99-00
12.	విశ్వకర్మ వాస్తు శాస్త్రం(చిత్రాలగురుమూర్తిగుప్తా)	180-00
13.	ఆధునిక గృహవాస్తు	99-00
14.	శుభవాస్తు	270-00
15.	వాస్తుయంత్ర రత్నావళి	120-00
16.	వాస్తుశాస్త్రం	120-00
17.	హౌస్ ప్లాన్స్	63-00
18.	గృహనిర్మాణ వాస్తు	63-00
19.	వాస్తు రెమెడీస్	63-00
20.	గృహవాస్తు దర్పణం	63-00
21.	జ్యోతిష-గృహవాస్తుచంద్రిక	200-00
22.	వాస్తురత్నాకరం (కొండపల్లి)	63-00
23.	వాస్తుశిరోమణి ,,	120-00
24.	వాస్తుసంగ్రహమ్ ,,	63-00
25.	పంచవాస్తు పారిజాతం ,,	120-00
26.	వాస్తుడిండిమమ్ ,,	63-00
27.	వాస్తుదుందిభి ,,	120-00
28.	విశ్వకర్మవాస్తుప్రకాశిక (కేస్‌బైండ్)	250-00
29.	కృష్ణవాస్తుశాస్త్రము	63-00
30.	జలవాస్తు,శల్యవాస్తు (దంతూరిపండరీనాథ్)	99-00
31.	మయవాస్తు (గోరసవీరభద్రాచార్య)	120-00
32.	వాస్తు జ్యోతి	63-00
33.	మన ఇల్లు-మనవాస్తు	99-00
34.	వాస్తవ వాస్తుపూజావిధానము	108-00
35.	వాస్తు దర్పణం	120-00

6. మంత్రశాస్త్రాలు

1.	మంత్రసాధన	63-00
2.	తంత్రజాలం	63-00
3.	మంత్రశక్తి	63-00

4.	దత్తాత్రేయ తంత్రవిద్య	63-00
5.	దత్తాత్రేయ మూలికాతంత్రమ్	63-00
6.	తాంత్రిక పంచాంగం	63-00
7.	యక్షిణీ తంత్రం	63-00
8.	మంత్రానుష్ఠాన చంద్రిక	63-00
9.	సర్వదేవతా మంత్రకవచములు	63-00
10.	మంత్రాక్షరాలరహస్యం (బీజాక్షరనిఘంటువు)	63-00
11.	సర్వదేవతా మంత్రరత్నావళి	63-00
12.	సదాచార దీపిక	63-00
13.	యోగినీ-వామకేశ్వరతంత్రం	63-00
14.	ప్రపంచసారతంత్రం	63-00
15.	బదనిక తంత్రమ్	63-00
16.	ఉచ్ఛిష్ట గణపతి తంత్రమ్	63-00
17.	గుప్త సాధన తంత్రం	63-00
18.	గంధర్వ తంత్రమ్	63-00
19.	సౌందర్యలహరి (మంత్రయంత్రరత్నావళి)	63-00
20.	యంత్ర మంత్ర తంత్ర	63-00
21.	పాశుపత తంత్రం	99-00
22.	పంచదశ మహాఖడ్గ తంత్రం	99-00
23.	రుద్రాష్టాధ్యాయః	99-00
24.	మంత్రసిద్ధి	120-00
25.	పరశురామతంత్రమ్	108-00
26.	శ్రీలలితావిలోమ పంచదశీ	108-00
27.	శ్రీ గురు తంత్రం	108-00
28.	గాయత్రీ తంత్రమ్	108-00
29.	మహాశక్తి మంత్ర తంత్ర రహస్యాలు	150-00
30.	శ్రీ దుర్గ తంత్రమ్	200-00
31.	మహామృత్యుంజయఅమృతపాశుపతమ్	200-00
32.	సర్ప (నాగ)తంత్రం	250-00
33.	హవన తంత్రం	250-00
34.	షోడశనిత్యతంత్రం	250-00
35.	శాక్తేయతంత్రం	250-00
36.	రుద్రయామళతంత్రం	250-00
37.	లక్ష్మీప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
38.	హిరణ్యశూలినీ తంత్రమ్	250-00

39.	మాయాప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
40.	శ్రీ విశ్వరూప ప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
41.	స్వర్ణాకర్షణభైరవతంత్రం	250-00
42.	కాశీవిశాలాక్షి తంత్రం	250-00
43.	శాంతితంత్రమ్	250-00
44.	యంత్రసిద్ధి	360-00
45.	శ్రీ లక్ష్మీతంత్రమ్	360-00
46.	మంత్రమహోదధి (స్త్రీదేవతాఃకల్పమ్)	360-00
47.	మంత్రమహోదధి (పురుషదేవతాఃకల్పమ్)	360-00
48.	మంత్రశాస్త్రం (గ్రంథము)	360-00
49.	ప్రత్యంగిరాకృత్యాతంత్రం	360-00
50.	కామధేనువు తంత్రం	360-00
51.	శూలినీదుర్గాతంత్రం	360-00
52.	శ్రీవిద్య రహస్యం	290-00
53.	కులార్ణవ తంత్రమ్	150-00
54.	ఆచార్య సిద్ధ నాగార్జునతంత్రం (ఒరిజనల్)	390-00
55.	సిద్ధమూలిక రహస్యం (మంత్ర,యంత్రసహితం)	63-00

7. గ్రంథాలు - ఆరాధనలు

1.	భగవద్గీత శ్లోక తాత్పర్య సహితం	54-00
2.	భగవద్గీత (వచనం)	99-00
3.	భగవద్గీత శ్లోకతాత్పర్యం-కేసుబైండింగ్	72-00
2.	గణేశ ఆరాధన 1	99-00
3.	గణేశోపాసన 2	99-00
4.	నవగ్రహవైభవం	99-00
5.	నవగ్రహ రెమెడీస్	99-00
6.	నవగ్రహ వేదం	99-00
7.	శనిగ్రహారాధన	99-00
8.	ఆదిత్యారాధన	99-00
9.	సుబ్రహ్మణ్యారాధన	99-00
10.	శ్రీ శివ ఆరాధన	99-00
11.	లక్ష్మీ ఆరాధన	99-00
12.	హనుమదారాధన	99-00
13.	లలితారాధన	99-00
14.	శ్రీ చక్రారాధన	99-00
15.	గాయత్రీ ఆరాధన	99-00

16.	వీరభద్రారాధన	99-00
17.	కుజగ్రహారాధన	99-00
18.	భైరవారాధన	99-00
19.	దైవారాధన	99-00
20.	గీతారాధన (భగవద్గీత శ్లోకతాత్పర్యసహిత)	99-00
21.	శ్రీవేంకటేశ్వరాధన	99-00
22.	హయగ్రీవారాధన	99-00
23.	లక్ష్మీనరసింహారాధన	99-00
24.	శ్రీ బాలాత్రిపురసుందరీ స్తోత్ర కదంబం	99-00
25.	దేవీ లీలామృతం	99-00
26.	పురాణపండ సుందరకాండ వచనం	99-00
27.	పురాణపండ రామాయణం	99-00
28.	పురాణపండ భారతం	99-00
29.	పురాణపండ భాగవతం	99-00
30.	(సూరి) వాల్మీకి రామాయణం	99-00
31.	కాలసర్ప యోగం	99-00
32.	నిత్య జీవితములో రుద్రాక్షలు	99-00
33.	నిత్య జీవితములో నవరత్నాలు	99-00
34.	వేదసూక్తములు	99-00
35.	వేమన పద్యసారామృతం	99-00
36.	పండగలు పర్వదినాలు	99-00
37.	సూక్తిరత్నాలు	99-00
38.	హనుమచ్చరిత్ర	99-00
39.	నవగ్రహ దర్శనమ్	99-00
40.	నిత్యజీవితంలో నవగ్రహాలు	99-00
41.	సాలగ్రామములు	99-00
42.	గురుశుక్ర ప్రభావము చంద్రకళానాడీ	99-00
43.	శనిగ్రహరెమిడీస్	99-00
44.	జాతకసుధాసారము-జాతకమోక్షప్రదాయిని	99-00
45.	వివాహజ్యోతిషమంజరి-మ్యారేజ్మ్యాచింగ్గైడ్ (సాయిగణపతిరెడ్డి)	99-00
46.	మీపుట్టినతేదీనిబట్టి మీజీవితరహస్యాలు (న్యూమరాలజీ లైఫ్గైడ్) ,,	99-00
47.	మీఅదృష్టానికి (పేరు) నేమ్కరక్షన్ ,,	99-00
48.	న్యూమరాలజీ రెమిడీస్	99-00
49.	మూకపంచశతీ	99-00
50.	శ్రీరామకర్ణామృతం	99-00

51.	రహస్యకుక్కుటశాస్త్రం	300-00
52.	ఉపాసన విధానం	99-00
53.	పంచమవేదం మహాభారతం	99-00
54.	దేవుళ్ళు డాట్ కామ్	99-00
55.	గణపతిభాష్యం	99-00
56.	యజుర్వేద ఉపనయనవివాహప్రయోగమంజరి	99-00
57.	నవయోగులు	99-00
58.	ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోనిదర్శించవలసిన ప్రముఖదర్గాలు	99-00
59.	సకలదేవతాఅష్టోత్తరాలు(పెద్దది)-(180అష్టోత్తరశతనామావళులతో)	99-00
60.	సకలదేవతా అష్టోత్తరశతనామావళులు (కేస్‌బైండింగ్)	216-00
61.	సకలదేవతా సహస్రనామములు	99-00
62.	ఆధ్యాత్మిక సూక్తి నిధి	99-00
63.	బ్రాహ్మణులు గోత్రాలు,ప్రవరలు	99-00
64.	సర్వదేవతాస్వరూపుడు శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు	99-00
65.	శ్రీ లక్ష్మీసన్నిధి	99-00
66.	శ్రీలక్ష్మీగణపతి హోమకల్పం	99-00
67.	మార్షల్‌ఆర్ట్స్ (కరాటే,కుంగ్‌ఫూనేర్చుకోండి)	99-00
68.	మ్యాజిక్‌గైడ్	99-00
69.	చదరంగం	99-00
70.	పంచముఖ హనుమత్ వైభవం	63-00
71.	గరుడపురాణం	40-00
72.	మాఘపురాణం	36-00
73.	శివపురాణం	36-00
74.	వైశాఖపురాణం	36-00
75.	కార్తీక పురాణం	36-00
76.	కార్తీక పురాణం (చిన్నది)	25-00
77.	సర్వకార్యసిద్ధికి రామాయణపారాయణ	63-00
78.	పెద్దబాలశిక్ష	50-00
79.	గాయత్రీ మహిమ	36-00
80.	వృక్షదేవతలు	63-00
81.	యాజుష స్మార్త సంస్కార చంద్రిక	200-00
82.	సనాతనవైదిక బ్రాహ్మణస్మార్తాగమకల్పమ్	150-00
83.	చతుర్వేదములు	120-00
84.	నవగ్రహారాధన	120-00
85.	తాళపత్ర సమాహార గోపురం	120-00
86.	మనుధర్మ శాస్త్రం (వచనంలో...) (కేస్‌బైండు)	250-00

87.	మానవధర్మములు		120-00
88.	వేదమంత్ర సంహిత		120-00
89.	సహస్రలింగార్చన		120-00
90.	శ్రీ శివగీత		120-00
91.	ద్వాదశఉపనిషత్తులు		120-00
92.	పురాణపండవారి సౌందర్యలహరి	(కేస్‌బైండ్)	250-00
	(శ్లోకతాత్పర్యసహిత విపులవ్యాఖ్యతో)	సాదా	120-00
93.	బృహత్ శివ స్తోత్ర రత్నాకరము		200-00
94.	బృహత్ దేవీ స్తోత్రరత్నాకరము		200-00
95.	బృహత్ విష్ణు స్తోత్రరత్నాకరము		200-00
96.	కేదారనాథ్ బదరీనాథ్ యాత్రాగైడు		63-00
97.	దక్షిణావృత శంఖములు		63-00
98.	108 దివ్యదేశాల విష్ణుక్షేత్రదర్శని		36-00
99.	ధర్మసింధువు(కేస్‌బైండింగ్)		270-00
100.	భారతీయ శైవక్షేత్రయాత్రాదర్శిని		99-00
101.	చిలుకూరి బాలాజీచరిత్ర		36-00
102.	భగవత్‌స్తుతి		63-00
103.	సూర్యోపాసన		36-00
104.	కాశీఖండం		250-00
105.	దేవీభాగవతం		360-00
106.	శ్రీ ఆంజనేయం		216-00
107.	ధర్మసందేహాలు		216-00
108.	ఆధ్యాత్మిక దైవిక వస్తువులు		250-00
109.	రామాయణం		600-00
110.	పోతన భాగవతం		900-00
111.	శివమంత్రములు		63-00

8. వైద్య గ్రంథాలు

1.	ఆహారం ఆరోగ్యం	36-00
2.	మూలికావైద్య చిట్కాలు	36-00
3.	ఆయుర్వేద వైద్య చిట్కాలు	30-00
4.	గృహవైద్య రహస్యాలు	36-00
5.	గృహవైద్యసారం	36-00
6.	హోమియోవైద్యం (ద్వాదశలవణచికిత్స)	63-00
7.	ప్రకృతివైద్యం	36-00
8.	ఆహారం-వైద్యం	99-00

9.	సంపూర్ణ ఆయుర్వేద-చిట్కా వైద్యం	99-00
10.	ఆయుర్వేదమ్	36-00
11.	ఆయుర్వేద మూలికావైద్యదీపిక	99-00
12.	దుంపకూరలు, ఆకుకూరలు, కాయగూరలు (వాడకం - ఉపయోగాలు)	99-00
13.	ఏకమూలికావైద్యం	99-00
14.	అష్టాంగ హృదయం (4భాగాలు)	1200-00
15.	రహస్యసిద్ధయోగవైద్యసారమ్	99-00
16.	ప్రాథమిక హోమియోవైద్యం	99-00
17.	ఒబెసిటి	99-00
18.	హెల్త్‌గైడ్	99-00
19.	ఆయుర్వేదం-జీవనవేదం	99-00
20.	ఫుడ్‌థెరపి	63-00
21.	న్యాచురల్‌థెరపి	99-00
22.	సంపూర్ణఆరోగ్యానికి 20ని॥	63-00
23.	కీళ్ళనొప్పులు మీ సమస్యలైతే...	99-00
24.	యోగామంత్ర	63-00
25.	యోగా మండే టు సండే	63-00
26.	హెర్బల్ మెడిసిన్-హెల్త్‌టుడే	99-00
27.	హెల్త్‌ఫైల్	108-00
28.	వస్తుగుణపాఠం	250-00
29.	రసాయన వాజీకరణ తంత్రం	150-00
30.	వస్తుగుణ మకరందం	400-00
31.	నాటువైద్యం -(కేస్‌బైండ్)	360-00
32.	నాటువైద్యం (చిన్నది)	99-00
33.	ప్రాణాయామము-యోగ	63-00

9. అయ్యప్ప - భవానీ రకాలు

1.	శ్రీ అయ్యప్ప లీలామృతం	30-00
2.	శ్రీ అయ్యప్ప భజనపాటలు	63-00
3.	శ్రీ అయ్యప్ప పూజాకల్పం	20-00
4.	శ్రీ అయ్యప్ప భక్తి గీతాలు	20-00
5.	హారతిగైకొనుమా	40-00
6.	శ్రీ అయ్యప్ప దీక్ష F	10-00
7.	శ్రీ అయ్యప్ప భజనమాల F	10-00
8.	శ్రీ అయ్యప్ప నిత్యపూజ P	10-00

9.	శ్రీ అయ్యప్ప నిత్యనియమావళి P	10-00
10.	భవానీదీక్ష (శ్రీ భవానీ లీలామృతం)	36-00
11.	దేవీలీలామృతం	99-00
12.	శ్రీ దేవీ పూజాకల్పం	20-00
13.	దేవీ భక్తిగీతాలు	20-00
14.	భవానీదీక్ష P	10-00
15.	దేవీ భక్తిమాల F	10-00
16.	శ్రీ అయ్యప్ప భజనావళి	120-00
17.	అయ్యప్పపూజావిధి (జేసుదాసుసాంగ్స్‌తో)	24-00

10. భజనలు - కీర్తనలు

1.	అన్నమయ్య కీర్తనలు	20-00
2.	శ్రీరామదాసు కీర్తనలు	20-00
3.	సర్వదేవతా మంగళహారతులు	20-00
4.	వసుంధర మంగళ హారతులు	25-00
5.	సౌభాగ్య దేవతా మంగళహారతులు	36-00
6.	సర్వదేవతా భజనలు	36-00
7.	చిట్టి పొట్టి పాటలు	10-00
8.	జాతీయ గీతాలు	10-00
9.	దేశభక్తి గీతాలు	36-00
10.	పండుగలు-పుణ్యక్షేత్రాలు భక్తిగీతాలు	36-00
11.	గొబ్బిళ్ళపాటలు,లాలిపాటలు,కోలాటపాటలు	36-00
12.	అన్నమయ్య సంకీర్తనలు	99-00
13.	పెళ్ళిపాటలు-స్త్రీలపాటలు	36-00
14.	భక్తానంద భజనకీర్తనలు(ఓల్డ్‌సినీస్టైల్)	36-00
15.	సర్వదేవతాభక్తిమణిమాల	36-00
16.	బతుకమ్మ ఉయ్యాల పాటలు	36-00
17.	అన్నమయ్య సంకీర్తనానిధి(1000కీర్తనలు)	270-00

11. హిట్స్ సాంగ్స్

1.	ఘంటసాల భక్తిగీతాలు-భగవద్గీత	36-00
2.	ఎస్.పి.బాలు భక్తిగీతాలు	36-00
3.	ఘంటసాల సుమధురగీతాలు	99-00
4.	పి. సుశీల సుమధురగీతాలు	99-00

5.	ఎస్.పి. బాలు సుమధురగీతాలు	99-00
6.	ఎస్.జానకి సుమధురగీతాలు	99-00
7.	వేటూరి సుందరరామమూర్తిహిట్స్	99-00
8.	సర్వదేవతా సినీభక్తిగీతాలు	99-00

12. స్త్రీలకు ఉపయుక్త పుస్తకములు

1.	శ్రీకాంతామణి వంటలు (వెజ్)	63-00
2.	శ్రీకాంతామణి వంటలు (నాన్‌వెజ్)	63-00
3.	శాకాహార వంటలు	30-00
4.	మాంసాహారవంటలు	30-00
5.	చిట్టిచిట్కాలు	30-00
6.	అందానికి చిట్కాలు	30-00
7.	పిల్లల పేర్లు (పెద్దది)	30-00
8.	పిల్లల పేర్లు (చిన్నది)	10-00
9.	లేటెస్ట్ ఎంబ్రాయిడరీ శారీబోర్డర్స్	36-00
10.	లేటెస్ట్ ఎంబ్రాయిడరీ డిజైన్స్	36-00
11.	చిన్నారులకు చిరుతిళ్ళు	30-00
12.	పసందైన ఫాస్ట్‌ఫుడ్ వంటలు	30-00
13.	పలావ్‌లు, ఫ్రైడ్ రైస్‌లు, వెరైటీరైస్‌లు	30-00
14.	వేపుళ్ళు-ఇగుర్లు	30-00
15.	బ్రేక్‌ఫాస్ట్ వంటలు	30-00
16.	పండుగలలో చేసుకొనే పిండివంటలు	30-00
17.	మైక్రోవోవెన్ వంటలు	99-00
18.	సర్వదేవతాభక్తిమాల	36-00
19.	పిల్లలపేర్లు (బాబు)	36-00
20.	పిల్లలపేర్లు (పాప)	36-00
21.	మోడ్రన్ మెహంది (గోరింటాకు డిజైన్స్)	36-00
22.	మోడ్రన్ పిల్లలపేర్లు	99-00
23.	నోరూరించే నాన్‌వెజ్‌వంటలు	99-00
24.	మోడ్రన్ టైలరింగ్ (లేడీస్ & జెంట్స్)	99-00

వివిధ రకాలు

ఎందరోమహానుభావులు	270-00
యోగాసనాలు	36-00
సూర్యనమస్కారములు	36-00
పొడుపు కథలు (చిన్నవి)	10-00

హిందీ-తెలుగు-స్వబోధిని	20-00
ఇంగ్లీషు-తెలుగు-స్వబోధిని	20-00
జనరల్ నాలెడ్జ్	20-00
నూరు ఎక్కాలు	10-00
1-100 టేబుల్ బుక్	10-00
1-100 టేబుల్‌బుక్ (క్రౌన్‌సైజు)	4-50
శ్రీరామకోటి	27-00
శ్రీశివకోటి	27-00
మేజిక్	30-00
అంకెలతో గారడీ	30-00
హృదయస్పందన (కవితలు)	30-00
వాత్స్యయన కామసూత్రాలు	36-00
ఎ.పి.టూరిస్ట్ గైడు	36-00
ఇంద్రజాల రహస్యాలు	30-00
మహేంద్రజాల రహస్యాలు	30-00
శరీరభాష (బాడీ లాంగ్వేజ్)	99-00
క్రియాయోగం	36-00
ఆనందంగా జీవిద్దాం	99-00
హరిశ్చంద్ర నాటకం	50-00
వాత్సాయనకామసూత్రాలు	99-00
పంచసాయకం	99-00
రతిరహస్యాలు	99-00
అనంగరంగం (కంభంపాటి స్వయంప్రకాష్)	99-00
శృంగారకేళి (కంభంపాటి స్వయంప్రకాష్)	99-00
గాయత్రీవిజ్ఞాన్	99-00
చింతామణి (నాటకం)	50-00
బాలనాగమ్మ	50-00
కాళహస్తి స్త్రీల వ్రతకథలు	36-00
కాళహస్తి రామాంజనేయ యుద్ధం(బదిరెడ్డి)	50-00
కాళహస్తి గోవింద నామాల భగవద్గీత	36-00
కాళహస్తి గృహవాస్తు చింతామణి	99-00
కాళహస్తి గృహవాస్తు మర్మాలు (బైండు)	63-00
రామరాయవాస్తుశాస్త్రం(ముద్రగడరామారావు)	90-00
ఎం.ఎస్.ఆర్.హనుమాన్‌చాలీసా	10-00
ఎం.ఎస్.ఆర్.సుందరకాండ	80-00
బ్రహ్మంగారిజీవితచరిత్ర (జవంగుల)	125-00
శ్రీ ఆదిశంకరాచార్య దివ్యచరితామృతం	40-00

కాశీరామేశ్వర మజిలీ కథలు	63-00
శ్రీలలితాసహస్రనామము(భాస్కరభాష్యం)	600-00
ప్రకృతిసిద్ధాంతములు-వేదవిజ్ఞానము-ఫలితజాతక సూత్రములు	595-00

ముదుండి విశ్వనాథరాజుగారి గ్రంథములు

విశ్వకర్మ ప్రకాశము		80-00
ప్రాచీనవాస్తుశాస్త్రాలు-ఆధునికవాస్తుపరిశీలన	,,	250-00
నారద సంహిత	,,	150-00
వాస్తురాజవల్లభము-మూలానువాదము	,,	60-00
మయమతము - వచనము	,,	80-00
బృహత్సంహిత - వచనము	,,	160-00
వాస్తువిజ్ఞానజ్యోతి		......
పురోహిత దర్శని (గోరసవీరభద్రాచార్య)		....
విశ్వకర్మవాస్తువిద్యారహస్యములు	,,	....
వాస్తు విజ్ఞాన చంద్రిక	,,	....
మహాదశా పారిజాతం	,,	....
వాస్తు నారాయణీయం	,,	120-00
యోగావళీఖండం	,,	120-00
ముహూర్తసింధువు		150-00
సర్వార్థచంద్రిక (4భాగాలు)		1208-00
మీరే న్యూమరాలజిస్ట్ (దావూద్)		370-00
నిర్ణయసింధు (2భాగాలు)		590-00
సాయి...	,,	45-00
శ్రీ దుర్గానందలహరి	,,	200-00
ఆరతిసాయిబాబా	,,	11-00
ప్రతిష్ఠకల్పః(సాగి నరసింహమూర్తి)		500-00
తాజుద్దీన్‌బాబా సచ్చరిత్ర		100-00

సుమారు 100 సం॥రాలునాటి ప్రాచీన ప్రతులు తిరిగి
ఈ క్రింది గ్రంథములు ప్రచురించబడినవి.

శ్రీరామ మంత్రానుష్ఠానము	300-00
శ్రీరామనవరాత్రోత్సవకల్పః	300-00
సీతారామ కథా సుధ అయోధ్యకాండ	200-00
సీతారామ కథా సుధ బాలకాండ	150-00
అరణ్యకాండ	100-00
శ్రాద్ధము ఎందుకు పెట్టాలి ? షోడశ సంస్కారములు	200-00
స్మార్త కాపర్ది కారికలు	200-00
నపుంసక సంజీవనము, వైద్య శిరోమణి	200-00
విషవైద్య చింతామణి	200-00

హేమాద్రి సూరిణా ప్రాయశ్చిత్తాధ్యాయః	300-00
సర్వమూలికా గుణరత్నాకరం	300-00
ఆపస్థంబీయ ధర్మసూత్రాలు	300-00
సర్వశాంతి దర్పణం - అపర ప్రయోగ దర్పణం	200-00
గణకరంజని	200-00
సంతాన దీపిక	200-00
తిథినిర్ణయ కాణ్డః	250-00
ముహూర్త దర్పణం	200-00
జ్యోతిష శాస్త్ర రత్నము (శ్రీపతిజాతక పద్ధతి)	250-00
లఘుతాచకము	200-00
శ్రీ వైఖనస పైతృమేదిక ప్రయోగః	300-00
స్మృతి రత్నాకరము (ధర్మశాస్త్రం)	400-00
జాతకామృతతసారం	300-00
జాతక బోధిని	300-00
సంగీత విద్యాదర్పణం	300-00
సంగీత సర్వార్థసారసంగ్రహం	300-00
ముహూర్త మార్తాండం(టీకతాత్పర్యం)	450-00
జాతకరహస్యం	200-00
రాజమార్తాండం	200-00
ఆయుర్దాయదీపిక	200-00
వైద్యామృతం	200-00
అనుపానమంజరీ	200-00
నవగ్రహశాంతి విధానం-ఉదకశాంతి విధిః	200-00
చికిత్సరత్నము	200-00
స్వరచింతామణి	200-00
ద్వాదశలోహ భస్మవిధానం	200-00
దైవజ్ఞయశో విభూషణం	200-00
అనుపాన రత్నకరము	200-00
కాలామృతము	250-00
దైవజ్ఞకర్ణామృతము	300-00
రసేంద్ర చింతామణి	300-00
రసరత్న సముచ్చయం	300-00
వస్తుగుణరత్నాకరము	300-00
హోరానుభవదర్పణము	360-00
విశ్వకర్మ ప్రకాశిక వాస్తుశాస్త్రము	250-00
స్త్రీజన కల్పవల్లి	450-00
సంగీత సర్వార్థ సంగ్రహం	300-00
సంగీత సుధాసంగ్రహము	250-00
అర్క ప్రకాశము	200-00
సంగీత మార్తాండము	200-00
సంగీత ప్రథమబోధిని	200-00

వైద్యకల్పతరువు	200-00
రసప్రదీపిక	250-00
గణకానందము	250-00
శ్రీ లలితాసహస్రనామావళిః-వివరణాత్మక భావంతో	200-00
నవచండీ వేదోక్త శ్రీ దేవీ పూజాకల్పం	200-00
శ్రీ గాయత్రీ అనుష్ఠాన తత్త్వప్రకాశిక	360-00
సంగీతమార్తాండము	250-00
సారావళి	360-00
భేషజకల్పము	200-00
గురుశిష్య ఆయుర్వేద వైద్యచింతామణి	360-00
జాతకమణి	200-00
సర్వశకున ప్రకాశిక	200-00
యాజుష ప్రయోగ చంద్రిక	250-00
శిక్షావల్లీ-ఆనందవల్లీ-భృగువల్లీ	300-00
వసంతరాజ శకునము	250-00
తొట్టి వైద్యం	450-00
జ్యోతిష సిద్ధాంత సంగ్రహము (పంచాంగ గణితం)	300-00
సహస్ర యోగప్రకాశిక	300-00
శ్రీవిద్యారహస్యం	290-00
మహర్షుల చరిత్ర 1,3 300+300	
వేంకట సోమయాజీయం అను ధర్మశాస్త్రకాండము	250-00
శ్రీఆంజనేయం	216-00
రాశితుల్యవత్సర ఫలితం	200-00
నాడి జ్యోతిష విశ్లేషణ	400-00
రహస్యకుక్కుటశస్త్రం	300-00
స్త్రీ ధర్మరత్న బాండాగారము	200-00
శైవోత్సవరత్నాకరం	300-00
యాజుషప్రయోగ చిన్తామణి	300-00
సుస్వర ఋగ్వేద ప్రయోగదర్శిని	300-00
ఆయుర్వేద వైద్య సంగ్రహం	300-00
వశిష్ఠ సంహిత	360-00
హోమియోపతి గృహవైద్యం	200-00
వ్రతచూడామణి	300-00
వైశ్యధర్మప్రకాశిక	300-00
ఆలయ నిత్యార్చన పద్ధతి	200-00
స్మృతిముక్తాఫలం	300-00
ఆపస్థంబయల్లాజీయమ్	300-00
జ్యోతిషశాస్త్రసంగ్రహము	200-00
కర్మవిపాకాఖ్యయం	360-00
ముహుర్త రత్నావళి	250-00
సుదివిలోచనం	300-00
ఉత్తర కాలామృతం	200-00
సర్వవిషయ సర్వస్వసంగ్రహం	200-00

అరుదైన పాత పంచాంగములు, వ్రతకథలు,
పురాణములు,ఆరాధన గ్రంథములు,
సుప్రభాతములు,మహాత్మ్యములు, సహస్రనామములు,
పూజావిధానములు, స్తోత్రాలు, ప్రామాణిక గ్రంథములు,
కథలు, జ్యోతిష, వాస్తు, వైద్య, మంత్రశాస్త్రాది ఆధ్యాత్మిక
గ్రంథములకు

మోహన్ పబ్లికేషన్స్

ఆధ్యాత్మిక గ్రంథనిలయం

కోటగుమ్మం, అజంతా హోటల్ ఎదుట,
రాజమహేంద్రవరం.

www.mohanpublications.com

From : ☎ : 0883-246 25 65

MOHAN PUBLICATIONS

Fort Gate, Opp : Ajanta Hotel
Rajahmundry-533 101 (a.p.)

mohan
PUBLICATIONS
ఆధ్యాత్మిక గ్రంథనిలయం

ఉచిత Pdf బుక్స్ కై : - www.granthanidhi.blogspot.in

ఆధ్యాత్మిక, జ్యోతిష, వాస్తు, ఆయుర్వేద, మంత్రశాస్త్రాది అనేక విషయాలు తెలుసుకోండి... ఫేస్‌బుక్
MOHAN PUBLICATIONS
పేజ్ లైక్ చేయండి.

grantha nidhi
THE TREASURE OF PAGES
FIRSTEVER TELUGU FREE E-BOOKS DOWNLOADING WEB PORTAL
www.granthanidhi.com

Kinige.com
మా ఇ-బుక్స్ కినిగె ద్వారా కొనుగోలు చేసుకొన వచ్చును.

dailyhunt
మా ఇ-బుక్స్ డైలీహంట్ ద్వారా అత్యధిక డిస్కౌంట్ ఆఫర్‌లో లభించును.